

Szerb Antal

Utazás és holdvilág

TARTALOM

I. rész
Nászút

II. rész
A bujdosó

III. rész
Róma

IV. rész
A pokol kapuja

I. rész

Nászút

*Lázongva vallok törvényt és szabályt.
S most mi jön? Várom pályabéremet,
Mert befogad s kitaszít a világ.*

*Villon
(Ford.: Szabó Lőrinc)*

1

A vonaton még nem volt semmi baj. Velencében kezdődött, a sikátorokkal.

Már mikor a motoscafon az állomásról befelé hajóztak, és elhagyták a Canale Grandét a rövidebb út kedvéért, Mihálynak feltűntek jobbra és balra a sikátorok. De ekkor még nem sokat törődött velük, mert eleinte teljesen lefoglalta Velence velencesége: a víz a házak között, a gondolák, a lagúna és a város téglavörös-rózsaszín derűje. Mert Mihály most volt először Olaszországban, harminchat éves korában, a nászútján.

Hosszúra nyúlt vándorévei alatt mindenféle megfordult, Angliában és Franciaországban éveket töltött, de Olaszországot mindig elkerülte, úgy érezte, még nincs itt az ideje, még nem készült fel rá. Olaszországot is a felnőtt dolgok közé tette el, mint az ivadékok nemzését, titokban félt is tőle, félt, mint az erős napsütéstől, a virágok szagától és a nagyon szép nőktől.

Ha nem házasodik meg, és nem az a szándéka, hogy szabályszerű, olaszországi nászúttal kezdődő házaseletet éljen, talán mindhalálig halogatta volna az olaszországi utat. Most is úgy jött el, hogy nem is Olaszországba jött, hanem nászútra, ami egészen más. Különbösen is, most már jöhetett, mert már férj volt. Most már, úgy gondolta, nem fenyegeti az a veszedelem, ami Olaszország.

Az első napok békésen teltek el, nászutas örömeik és szelídebb, nem megerőltető városnézés közt. Mint nagyon intelligens és hatalmas önkritikával rendelkező emberekhez illik, Mihály és Erzszi igyekeztek megtalálni a helyes középutat sznobizmus és ellensnobizmus közt. Nem fárasztották magukat halálra, hogy megtegyenek mindent, amit a baedeker megkövetel, de még kevésbé akartak azok közé tartozni, akik hazamennek, és hencegve azt mondják: A múzeumok... hát múzeumokban természetesen nem voltunk - és büszkén egymásra néznek.

Egy este színházban voltak, és mikor utána visszaérkeztek a hotel halljába, Mihály úgy érezte, hogy nagyon szívesen meginná még valamit. Nem tudta pontosan, hogy mit, még leginkább valami édes borra vágyódott, eszébe jutott a szamoszi bor különös, klasszikus íze, és hogy milyen gyakran kóstolhatta Párizsban, a Rue des Petits Champs 7. szám alatt egy kis borkereskedésben, és arra gondolt, hogy Velence félig-meddig már Görögország, itt bizonyára lehet szamoszi bort kapni vagy esetleg mavrodaphnét, mert az olasz borokkal még nem volt tisztában. Megkérte Erzsit, menjen fel egyedül, majd mindjárt utánajön, csak iszik valamit - igazán csak egy pohárral -, mondta komolykodva, mert Erzszi, ugyancsak álkomolysággal, mértékletességre intette, mint fiatalasszonyhoz illik.

Eltávolodva a Canale Grandétól, amely mentén állt a szállodájuk, a Frezzeria körüli utcákba jutott, ahol ilyenkor éjszaka is sok velencei járkált, azzal a különös hangyaszerűséggel, ami ennek a városnak a lakóit jellemzi. Az emberek csak egyes útvonalakon járnak itt, mint a hangyák, mikor vándorlásra indulnak a kerti úton keresztül; a többi utca üresen marad. Mihály is a hangyaúthoz ragaszkodott, mert azt gondolta, hogy a bárók és fiaschetteriák bizonyára az emberjárta utcák mentén terülnek el és nem az üres utcák bizonytalan homályában. Talált is számos helyet, ahol italokat árusítottak, de valahogy egyik sem volt az, amit keresett. Mindegyiknek volt valami hibája. Az egyikben túlságosan elegáns emberek voltak, a másikban túlságosan egyszerűek, és egyikhez sem tudta asszociálni azt az italt, amit keresett. Az italnak valahogy eldugottabb íze volt. Lassanként úgy érezte, hogy azt bizonyára csak egyetlenegy helyen árulják Velencében, és azt a helyet neki ösztöne alapján kell megtalálnia. Így került a sikátorok közé.

Egészen szűk utcák ágaztak egészen szűk utcákba, és amerre ment, ezek az utcák mindegyre szűkebbek és sötétebbek lettek. Ha kinyújtotta két karját, egyszerre meg tudta érinteni a két szemben levő házsört, a hallgató, nagy ablakos házakat, amelyek mögött, úgy gondolta, titokzatosan intenzív olasz életek szenderegnek. Olyan közel, hogy szinte indiszkréción ezeken az utcákon járni éjszaka.

Mi volt ez a furcsa bűvölet és eksztázis, ami elfogta itt a sikátorok közt, miért érezte úgy magát, mint aki végre hazaérkezett? Talán a gyermek álmodhatott ilyesmiről - a gyermek, aki kertés villák lakója volt, de félt a tágas dolgoktól -, talán a kamasz akart élni olyan szűk helyen, ahol minden félnégyzetméternek külön értelme van, tíz lépés már határsértést jelent, évtizedek telnek el egy rozoga asztal mellett, és emberéletek egy karosszékben; de ez sem biztos.

Így bolyongott a sikátorok közt, míg arra nem eszmélt, hogy hajnalodik már, és ő Velence túlsó oldalán van, az Új Parton, ahonnan a temető szigetét látni és távolabb a titokzatos szigeteket, köztük a San Francesco in Deserto szigetét, ami egykor a leprások tábora volt, és nagytávol Murano házait. Itt a szegény velenceiek laktak, akikhez csak messziről és kevésbé ért el az idegenforgalom haszna, a kórház itt volt, és a halottak gondolái innen indultak el. Most már ébredtek egyesek, és munkájukba mentek; és a világ olyan mérhetetlenül sivár volt, mint mikor az ember nem aludt éjszaka. Talált egy gondolatot, aki hazavitte.

Erzsi már rég rosszul volt az izgalomtól és a fáradtságtól. Csak félkettőkor jutott eszébe, hogy minden látszat ellenére kétségkívül Velencében is lehet a rendőrségre telefonálni, amit meg is tett az éjszakai portás segítségével, természetesen eredménytelenül.

Mihály még mindig olyan volt, mint egy alvajáró. Iszonyú fáradt volt, és nem tudott értelmes feleleteket adni Erzsi kérdéseire.

- A sikátorok - mondta -, meg kellett már egyszer nézni a sikátorokat éjszaka, ez hozzátartozik, más is úgy szokta.

- De miért nem szóltál, vagy miért nem vittél magaddal?

Mihály nem tudott válaszolni, sértődött arccal bújt ágyába, és nagyon keserű érzéssel aludt el.

Hát ez a házasság, gondolta, ennyire nem érti, ilyen reménytelen minden magyarázat? Igaz, hogy én sem értem.

De Erzszi nem aludt el, sokáig feküdt összeráncolt homlokkal, karját a feje alatt összefonva, és gondolkozott. Nők általában jobban bírják a virrasztást és a gondolkozást. Erzszi számára nem volt új és meglepő, hogy Mihály olyanokat tesz és mond, amiket ő nem tud megérteni. Egy ideig sikeresen leplezte ezt a nem-értést, bölcsen nem kérdezősködött, és úgy tett, mintha öröktől fogva tisztában lenne mindennel, ami Mihállyal összefügg. Tudta, hogy ez a hallgatag álfölény, amire Mihály azt hiszi, hogy a nők örökölt, ösztönös bölcsessége, a legerősebb eszköz Mihály megtartására. Mihály tele volt félelmekkel, és Erzszi szerepe, hogy megnyugtassa.

De mindennek megvan a határa, és különben is most már házastársak, komoly nászúton vannak, ilyenkor elmaradni egész éjszakára mégis különös. Egy pillanatig felmerült benne az a természetes női gondolat, hogy Mihály esetleg egy másik nő társaságában mulatott, de azután elvetette mint teljes lehetetlenséget. Eltekintve az ilyesmi abszolút illetlenségétől, tudta jól, hogy Mihály milyen félénk és óvatos minden ismeretlen nővel szemben, mennyire fél a betegségektől, mennyire sajnálja a pénzt, és különben is milyen kevésbé érdeklik a nők.

De tulajdonképpen nagyon megnyugtató lett volna azt tudni, hogy Mihály csak egy nőnél volt. Megszűnnék ez a bizonytalanság, ez a teljesen üres sötétség, az elképzelhetlensége annak, hogy Mihály hol és hogyan töltötte az éjszakát. És eszébe jutott első férje, Pataki Zoltán, akit Mihály kedvéért otthagyt. Erzszi mindig tudta, hogy Zoltánnak ez idő szerint melyik gépírókisasszony a barátnője, pedig Zoltán görcsösen, pirulóan, meghatóan diszkrét volt, és minél jobban el akart valamit titkolni, Erzszi annál inkább tisztában volt mindennel. Mihály éppen fordítva: kínos lelkiismeretességgel iparkodott mindig minden mozdulatát megmagyarázni, mániákusan akarta, hogy Erzszi egészen ismerje őt, és minél többet magyarázott, a dolog annál zavarosabb lett. Erzszi rég tudta, hogy nem érti meg Mihályt, mert Mihálynak titkai vannak, amelyeket önmagának sem vall be, és Mihály nem érti meg őt, mert eszébe sem jut, hogy önmagán kívül más ember belső élete iránt érdeklődjék. És mégis azért házasodtak össze, mert Mihály megállapította, hogy tökéletesen megértik egymást, kettejük házassága teljesen ésszerű alapokon áll, nem múló szenvedélyeken. Meddig lehet még vajon fenntartani ezt a fikciót?

Néhány nappal később, egy este Ravennába értek. Mihály másnap reggel nagyon korán felkelt, felöltözött és elment. Egyedül akarta megnézni a híres bizantin mozaikokat, Ravenna legfőbb nevezetességeit, mert most már tudta, hogy sok dolga van, amit Erzszivel nem oszthat meg, és ez is azok közé tartozik. Erzszi művészettörténetileg sokkal képzetebb és fogékonyabb volt, mint ő, járt is már Itáliában, úgyhogy Mihály általában rábízta, hogy mit nézzenek meg, és mit gondoljanak, amikor valamit megnéznék, őt a képek csak ritkán érdekelték, véletlenül, villámlásszerűen, ezer közül egy. De a ravennai mozaikok... azok saját múltjának műemlékei voltak.

Valamikor együtt nézték ezeket, Ervinnel, Ulpius Tamással és Évával, Tamás húgával, egy nagy francia könyvben Ulpiuséknál, ideges és megmagyarázhatatlan félelemmel, egy karácsony-éjszakán. Az óriási szomszéd szobában Ulpius Tamás apja magányosan járt fel-alá. Az asztalra könyökölve nézték a képeket, és a képek arany háttere úgy csillogott feléjük, mint ismeretlen forrású fény a bányafolyosó mélyén. A bizánci képekben volt valami, ami felkavarta bennük a lélek legmélyén alvó iszonyatot. Háromnegyed tizenkettőkor nagykabátot vettek fel, és gémberedett szívvel elindultak az éjféli misére. Éva akkor elájult; ez volt az egyetlen alka-

lom, amikor Éva idegeivel baj volt. Azután egy hónapig minden Ravenna volt, és Mihályban máig is Ravenna maradt a félelemnek egy meghatározhatatlan fajtája.

Mindez, az egész nagyon elsüllyedt hónap most felkelt benne, amint ott állt a San Vitale székesegyházban, a csodálatos, világoszöld tónusú mozaik előtt. Ifjúsága oly intenzitással ütött belé, hogy elszédült, és neki kellett támaszkodnia az egyik oszlopnak. De csak egy pillanatig tartott, azután megint komoly ember lett.

A többi mozaik már nem is érdekelte. Visszament a hotelba, megvárta, amíg Erzsi elkészül, azután együtt és szakszerűen megnézték és megbeszéltek minden látnivalót. Mihály persze nem mondta meg, hogy reggel már volt a San Vitaléban, kissé szégyenkezve osont be a templomba, mintha valami elárulhatná, és azt mondta, nem is olyan érdekes, hogy reggeli megrendülését kompenzálja.

Másnap este a kis piazzán ültek, az egyik kávéház előtt, Erzsi fagyaltot evett, Mihály valami számára ismeretlen, keserű italt próbált ki, de nem volt megelégedve, és törte a fejét, hogy mivel vigye le az ital ízét.

- Szörnyű ez a szag - mondta Erzsi. - Akárhová mész ebben a városban, mindenütt ezt a szagot érzed. Így képzem el a gáztámadást.

- Nem lehet csodálni - mondta Mihály. - Ez a város hullaszagú. Ravenna dekadens város, több mint ezer év óta állandóan hanyatlik. A baedeker is mondja. Három fénykora volt, az utolsó a nyolcadik században Krisztus után.

- Ugyan, csacsi - mondta Erzsi mosolyogva. - Mindig hullákra és hullaszagra gondolsz. Pedig ez a bűdösség éppen az élettől, a jóléttől jön: ezt a szagot a műtrágyagyár csinálja, az a gyár, amiből egész Ravenna él.

- Ravenna műtrágyából él? Ez a város, ahol Nagy Theodorich és Dante sírja áll, ez a város, amelyhez képest Velence parvenü?

- Bizony, öregem.

- Disznóság.

Ebben a pillanatban egy nagyon hangos motorbicikli robogott be a piazzára, és a rajta ülő szemüveges és rendkívül motorbicikli-szerűen öltözött ember úgy pattant le róla, mintha lóhátról ugranék le. Körülnézett, meglátta Mihályékat, és egyenesen az asztaluk felé tartott, motorbiciklijét maga mellett vezetve, mint egy lovat. Az asztalhoz érve feltolta a szemüvegét, mint egy sisakrostélyt, és azt mondta:

- Szervusz, Mihály. Téged kereslek.

Mihály legnagyobb meglepetésére Szepteteki Jánost ismerte fel. Hirtelenjében nem tudott mást mondani, mint hogy:

- Honnan tudad, hogy itt vagyok?

- Velencében a szállodában mondták, hogy Ravennába jöttél. És hol lehet az ember Ravennában vacsora után máshol, mint a piazzán? Igazán nem volt nehéz. Egyenesen idejöttem Velencéből. De most leülök egy kicsit.

- Izé... bemutatlak a feleségemnek - mondta Mihály idegesen. - Erzsi, ez az úr Szepteteki János, volt osztálytársam, akiről... azt hiszem, még sohasem meséltem neked. - És nagyon elpirult.

János leplezetlen ellenszenvvel nézte végig Erzsit, meghajolt, kezét fogott, és attól kezdve nem vette tudomásul az asszony jelenlétét. Egyáltalában nem szólt semmit, csak limonádét rendelt.

Nagysokára végre Mihály megszólalt.

- Hát beszélj. Valami okod van, hogy megkerestél itt Olaszországban.

- Majd elmondom. Főképp látni akartalak, mert hallottam, hogy megnősültél.

- Azt hittem, hogy még haragszol rám - mondta Mihály. - Utoljára Londonban, a magyar követségen találkoztunk, akkor te kimentél a teremből. De hát persze, most már nincs miért haragudnod - folytatta, mikor látta, hogy János nem felel. - Az ember megkomolyodik. Mindenki megkomolyodik, és lassanként el is felejt, hogy miért haragudott valakire évtizedeken át.

- Úgy beszélsz, mintha tudnád, miért haragudtam rád.

- Hát persze, hogy tudom - mondta Mihály, és megint elpirult.

- Ha tudod, mondd meg - mondta Szeptetneki harciasan.

- Nem akarom itt... a feleségem előtt.

- Engem nem zavar. Csak mondd meg bátran. Mit gondolsz, miért nem álltam veled szóba Londonban?

- Mert eszembe jutott, hogy valamikor azt hittem, hogy te loptad el az aranyórámat. Azóta már tudom, hogy ki lopta el.

- Látod, milyen szamárvagy. Az aranyórádat én loptam el.

- Hát mégis te loptad el?

- Én hát.

Erzsi már eddig is nyugtalanul feszengett a helyén, mert emberismerete segítségével Szeptetneki János arcáról és kezéről már rég leolvasta, hogy olyan ember, aki időnként el szokott lopni egy aranyórát, és idegesen magához szorította retiküljét, amelyben a passzusok és utazócsekkek voltak. Nagyon meglepte, és rosszlesett neki, hogy az egyébként oly tapintatos Mihály szóvá tette ezt az óraügyet, de ezt a csendet, ami most beállt, nem lehetett elviselni, ezt a csendet, amikor az egyik ember azt mondja a másiknak, hogy ellopta az aranyóráját, azután hallgatnak. Felkelt, és azt mondta:

- Visszamegyek a szállodába. Az uraknak olyan megbeszélnivalóik vannak...

Mihály nagyon ingerülten nézett rá.

- Csak maradj itt. Most már a feleségem vagy, most már terád is tartozik minden. - És azzal Szeptetneki Jánoshoz fordult, és rákiáltott:

- Hát akkor miért nem adtál nekem kezét Londonban?

- Nagyon jól tudod, miért. Ha nem tudnád, nem lennél most ilyen dühös. De tudod, hogy igazam volt.

- Beszélj értelmesen.

- Éppúgy értesz hozzá, nem megérteni az embert, mint ahogy értettél hozzá, nem találni meg azokat, akik eltűntek előled, és akiket nem is kerestél. Ezért haragudtam rád.

Mihály egy ideig hallgatott.

- Hát ha találkozni akartál velem... hiszen Londonban találkoztunk.

- Igen, de véletlenül. Az nem számít. Különb is nagyon jól tudod, hogy nem rólam van szó.

- Ha másról van szó... azokat hiába is kerestem volna.

- Azért nem is kerested, ugye? Pedig talán csak a kezdet kellett volna kinyújtani. De most még egy sanszod van. Ide hallgass. Te, azt hiszem, megtaláltam Ervint.

Mihály arca azonnal megváltozott. A harag és a megdöbbenés az örvendező kíváncsiságnak adott helyet.

- Ne beszélj! Hol van?

- Pontosán még nem tudom, de Olaszországban van, Umbria vagy Toszkána egyik kolostorában. Rómában láttam, egy körmenetben ment sok szerzetessel. Nem mehettem oda, nem zavarhattam meg a szertartást. De volt ott egy ismerős pap, akitől megtudtam, hogy ezek a szerzetesek egy umbriai vagy toszkánai rendházból valók. Ezt akartam neked mondani. Ha most itt vagy Olaszországban, segíthetnél nekem keresni.

- Igen. Köszönöm. De nem tudom, hogy fogok-e segíteni. Nem is tudom, hogyan kellene. Meg aztán most nászúton vagyok, nem járhatom végig Umbria és Toszkána összes kolostorát. És nem is tudom, van-e Ervinnek kedve velem találkozni. Ha látni akarna engem, rég értesíthetett volna a hollétéről. És most menj el, Szepteteki János. Remélem, hogy néhány évig megint nem látlak.

- Megyek is. A feleséged nagyon ellenszenves nő.

- Nem kérdeztem a véleményedet.

Szepteteki János felült a biciklijére.

- Fizesd ki a limonádémat - kiáltotta vissza, és eltűnt a közben beállott sötétségben.

A házaspár ott maradt, és sokáig hallgatott. Erzsi bosszankodott, és egyúttal komikusnak is találta a helyzetet. Osztálytársak, ha találkoznak... Úgy látszik, Mihályt ezek a diákkori dolgok egészen mélyen érintik. Meg kellene egyszer kérdezni, ki volt ez az Ervin és ez a Tamás... bár olyan ellenszenvesek. Erzsi általában nem szerette a fiatalokat és a félig készeket.

De tulajdonképpen egészen más bosszantotta. Természetesen az bosszantotta, hogy Szepteteki Jánosnak annyira nem tetszett. Nem mintha a legkisebb mértékben is fontos volna, hogy mit gondol róla egy ilyen... egy ilyen kétes egzisztencia. De mégis, nincsen végzetesebb dolog a világon egy nő számára, mint a férj barátainak a véleménye. A férfiak hihetetlenül befolyásolhatók, ha nőkről van szó. Igaz, hogy ez a Szepteteki Mihálynak nem barátja. Vagyis hogy nem barátja a szónak konvencionális értelmében, de úgy látszik, mégis valami nagyon erős kapcsolat van közöttük. És különben is, a legocsmányabb férfi is befolyásolni tudja a másik férfit ilyen dolgokban.

- Az ördög vigye, miért nem tetszettem neki?

Alapjában véve Erzsi ehhez igazán nem volt hozzászokva. Gazdag, csinos, jól öltözött, mutató nő volt, a férfiak vonzóknak vagy legalábbis rokonszenvesnek találták. Tudta, Mihály ragaszkodásában is nagyon nagy szerepet játszik az, hogy Erzsiről minden férfi elismerőleg beszélt. Sokszor már arra is gyanakodott, hogy Mihály nem is a saját szemével nézi őt, hanem a többiek szemével. Mintha azt mondaná magában: mennyire szeretném ezt az Erzsit, ha én is olyan volnék, mint más ember. És most jön ez a strici, és neki nem tetszik. Nem állhatta meg, hogy ne tegye szóvá.

- Mondd kérlek, miért nem tetszettem barátodnak, a zsebtolvajnak?

Mihály elmosolyodott.

- Ugyan kérlek. Nem te nem tetszettél neki. Az nem tetszett neki, hogy a feleségem vagy.

- Miért?

- Mert azt gondolja, hogy temiattad árulást követtem el az ifjúságommal szemben, a közös ifjúságunkkal szemben. Hogy elfeledkeztem azokról, akik... És hogy más kapcsolatokra építettem fel az életem. Pedig hát... És most még azt is mondod majd nyilván, hogy szép kis barátaim vannak. Erre azt felelhetném, hogy Szepteteki nem barátom, ami persze csak kibúvás volna a kérdés alól. De... hogy is mondjam... ilyen emberek is vannak... Az óralopás gyerekes előgyakorlat volt. Szepteteki azóta virágzó szélhámós lett, volt már nagyon sok pénze is, és akkor erőszakos módon rám tukmált különböző összegeket, amiket nem tudtam visszaadni neki, mert nem tudtam, hol csavarog, és ült már börtönben is, és írt már nekem Bajáról, hogy küldjek neki öt pengőt. És időnként felbukkan, és mindig valami nagyon kellemetlen dolgot tud mondani. De mondom, vannak ilyen emberek is. Ha nem tudnád, most legalább láttad. Mondd, kérlek, lehetne itt valahol egy üveg bort kapni, amit otthon a szobánkban megihatnánk? Már unom ezt a közéletet, amit itt véghezviszünk, a piazzán.

- Kaphatsz a szállodánkban, hisz az vendéglő is.

- És nem lesz abból botrány, hogy a szobánkban isszuk meg? Szabad azt?

- Mihály, a sírba viszel azzal, hogy ennyire félsz a pincérektől és szállodásoktól.

- Már megmagyaráztam. Mondtam, hogy ők a legfeljebb emberek a világon, és hogy külföldön különösen nem akarok valami szabálytalan dolgot csinálni.

- Jó. De minek megint innod?

- Okvetlenül kell valamit innom. Mert el akarom neked mondani, hogy ki volt és hogyan halt meg Ulpius Tamás.

4

- El kell neked mondanom ezeket a régen történt dolgokat, mert nagyon fontosak. A fontos dolgok általában nagyon régen történtek. És amíg azokat nem ismered, addig, ne haragudj, bizonyos fokig mindig csak jövevény maradsz az életemben.

Gimnazista koromban a sétálás volt a legfőbb szórakozásom. Vagy talán inkább a csavargás. Kamaszról lévén szó, ez a kifejezés találóbb. Pest minden városrészét külön-külön, szisztematikusan felfedeztem. Minden városrésznek, sőt minden utcárszletnek külön hangulati értéke volt számomra. Különben ma is éppúgy el tudok szórakozni a házakkal, mint akkoriban. Ebben nem öregedtem. A házak nekem nagyon sokat mondanak. Nekem olyanok, mint amilyen régebben a természet volt a költők számára, vagy az, amit ők természetnek neveztek.

De legjobban mégis a budai várat szerettem. Régi utcáit sose untam meg. A régi dolgok akkor is jobban vonzottak, mint az újak. Csak annak volt mélyebb valósága a szememben, amibe sok-sok emberélet ivódott már bele, amit úgy tett maradandóvá a múlt, mint Kőműves Kelemenné magas Déva várát.

Milyen szépen fejezem ki magam, figyeled? Talán ez a jó Sangiovese-bor teszi.

Ulpius Tamást sokszor láttam fent a Várban, mert ott lakott. Már ez magában nagyon romantikus volt a szememben, de tetszett arcának szőke, főhercegi, törekeny mélabúja és sok minden más is. Kimérten udvarias volt, sötét ruhákat hordott, és nem barátkozott az osztálytársaival. Velem sem.

És most megint magamról kell beszélnem. Te engem mindig úgy ismertél már, mint izmos, széles, idősebb fiatalembert, kisimult, nyugodt arccal, azzal az arccal, amire Pesten azt mondják, hogy pléhpofa, és úgy tudod, hogy mindig többé-kevésbé álmos vagyok. Hát kérlek, gimnazista koromban még egészen más voltam. Mutattam neked az akkori arcképemet, láthattad, milyen vékony, éhes, nyugtalan, eksztatikus lobogású arcom volt. Sejttem, hogy nagyon csúnya lehettem - de mégis jobban szeretem az akkori arcomat. És képzelj hozzá egy megfelelő kamasztestet, egy vékony, szögletes, a gyors növéstől hajlott hátú fiút. És egy megfelelő nyurga és éhes karaktert.

Így elképzelted, hogy nem voltam egészséges, sem testileg, sem lelkileg. Vérszegény voltam, és rettenetes depressziók gyötörtek. Tizenhat éves koromban, egy tüdőgyulladás után, hallucinációim kezdtek lenni. Mikor olvastam, sokszor úgy éreztem, hogy valaki áll a hátam mögött, és benéz a könyvbe, amit olvasok. Hátra kellett fordulnom, hogy meggyőződjem róla, hogy nincs ott senki. Vagy éjszaka rettenetes rémülettel arra ébredtem, hogy valaki áll az ágyam mellett, és néz engem. Persze nem volt ott senki. És állandóan szégyelltem magam. Családomban helyzetem lassanként tarthatatlanná vált állandó szégyenkezésem miatt. Ebéd közben egyre elvörösödtem, és egy időben már a legkisebb ok is elég volt, hogy úgy érezzem, hogy rögtön sírva fakadok. Ilyenkor kiszaladtam a szobából. Tudod, hogy szüleim mennyire rendes emberek; képzelheted, mennyire meg voltak döbbenve, és fel voltak háborodva, és hogy bátyáim és Edit mennyit gúnyolódtak. Végre odáig ment a dolog, hogy kénytelen voltam azt hazudni, hogy fél háromkor külön francia órám van az iskolában, és így magamban ebédelhettem, korábban, mint a többiek.

Azután lassanként sikerült úgy intéznem, hogy a vacsorát meg félretették nekem.

Mindehhez azután hozzájárult, mint legszörnyűbb szimptóma, az örvény. Az örvény, így, ahogy mondom. Időnként úgy éreztem, hogy megnyílik mellettem a föld, és egy rettenetes örvény szélén állok. Az örvényt azért mégsem kell szóról szóra vened, sose láttam ezt az örvényt, nem volt vízióm, csak éppen tudtam, hogy ott van az örvény. Illetve azt is tudtam, hogy nincs ott, csak képelem, hiszen tudod, milyen komplikáltak ezek a dolgok. De annyi tény, hogy mikor elfogott ez az örvény-érzés, nem mertem megmozdulni, nem tudtam egy szót sem szólani, és azt hittem, hogy mindennek vége van.

Ez az érzés egyébként nem tartott sokáig, és nem is volt sok ilyen rohamom. Nagyon kellemetlen volt egyszer természetrajz órán. Éppen megnyílt melletted a föld, mikor kihívtak felelni. Én meg se mozdultam, csak ültem tovább a helyemen. A tanár egy ideig még szólongatott, majd mikor látta, hogy nem mozdulok, felkelt, és odajött hozzám. - Mi bajod van? - kérdezte. Persze nem feleltem. Erre egy darabig nézett rám, azután visszament a katedrára, és mást hívott ki felelni. Olyan finom papi lélek volt, hogy nem szólt soha egy szót sem az esetről. Annál többet beszéltek róla az osztálytársaim. Azt hitték, hogy lázadásból, dacból nem mentem ki felelni, és hogy a tanár megijedt tőlem. Egy csapásra híres jópofa lettem, és hallatlan népszerűségnek örvendtem az egész iskolában. Egy héttel később a természetrajztanár Szepetneki Jánost hívta ki. Ezt a Szepetneki Jánost, akit ma láttál. Szepetneki legkalandorabb arcát vette magára, és ülve maradt. A tanár erre felkelt, odament Szepetnekihez, és rettenetesen felpofozta. Szepetneki attól kezdve meg volt győződve arról, hogy nekem óriási protekcióim van.

De beszéljünk Ulpius Tamásról. Egy nap leesett az első hó. Alig vártam, hogy vége legyen az iskolának, és bekapjam az extraébetet, rögtön rohantam fel a Várba. A hó különösen nagy passzió volt nekem, és az, hogy hóban a városrészek egészen mások, olyannyira, hogy el is lehet tévedni az ismerős utcák közt. Sokáig csavarogtam, azután kimentem a Bástyasétányra, és bámultam a budai hegyek felé. Egyszerre megint megnyílt mellettem a föld. Az örvény ezúttal annál plauzibilisabb volt, mert csakugyan magaslaton álltam. Minthogy akkor már többször találkoztam az örvénnyel, nem voltam annyira megrémülve, sőt bizonyos flegmával vártam, hogy majd már újra összenő a föld, és az örvény eltűnik. Így vártam egy ideig, nem tudnám megmondani, meddig, mert ilyenkor éppúgy elhagyja az embert az időérzéke, mint álmában vagy szeretkezés közben. De annyi bizonyos, hogy ez az örvény sokkal tovább tartott, mint az előzők. Már besötétedett, és még mindig örvény volt. Ez a mai örvény nagyon makacs, gondoltam. És akkor rémülten vettem észre, hogy az örvény növekszik, hogy már csak mintegy tíz centiméter választ el a szélétől, és az örvény lassan-lassan közeledik a lábam felé. Még néhány perc, és végem, lezuhanok. Görcsösen belekapaszkodtam a korlátba.

És azután csakugyan elért az örvény. Lábam alól kicsúszott a föld, és ott lógtam az űrben, kezemmel a vaskorlátba fogózkodva. Ha a kezem elfárad, gondoltam, le fogok esni. És csendben, rezignáltan, imádkozni kezdtem, készültem a halálra.

Akkor arra eszméltem, hogy Ulpius Tamás áll mellettem.

- Mi bajod? - kérdezte, és vállamra tette kezét.

Az örvény abban a pillanatban elmúlt, és én összeestem volna a fáradtságtól, ha Tamás meg nem fog. Odatámogatott egy padhoz, és megvárta, amíg kipihenem magam. Mikor jobban lettem, röviden elmondtam neki az örvény-dolgot, először életemben. Nem is tudom megmondani, hogy volt - pillanatok alatt ő lett a legjobb barátom. Az a barát, akiről a kamaszfiúk nem kevesebb intenzitással, de mélyebben és komolyabban álmodoznak, mint az első szeretőről.

Akkoriban azután mindennap találkoztunk. Tamás nem akart hozzám eljönni, mert azt mondta, nem szeret bemutatkozni, ellenben nemsokára meghívott magához. Így kerültem az Ulpius-házba.

Ulpius Tamásék fent laktak, egy nagyon öreg és rozzant házban. De csak kívülről volt a ház öreg és rozzant, belülről az is nagyon szép és lakályos volt, mint ezek az öreg olasz hotelek. Bár sok tekintetben kísérteties is volt nagy szobáival és műtárgyaival, olyan volt, mint egy múzeum. Mert Ulpius Tamás apja archeológus volt és múzeumigazgató. A nagyapja pedig valamikor órás volt, a boltja régebben ott volt abban a házban. Most már csak magánszorgalomból játszadozott nagyon régi órákkal és mindenféle különös óraműves játékszerekkel, amit maga talált fel.

Tamás anyja már nem élt. Tamás és húga, Éva, gyűlölték apjukat, és azzal vádolták, hogy hideg komorságával halálba kergette anyjukat, mikor az még egészen fiatal volt. Ez volt az első megdöbbenő élményem az Ulpius-házban, mindjárt első látogatásomkor. Éva azt mondta az apjáról, hogy olyan a szeme, mint a cipőgomb - amiben egyébként teljesen igaza is volt, és Tamás a világ legtermészetesebb hangján azt mondta: - Mert tudod, az apám rendkívül undorító fráter - amiben szintén igaza volt. Én, hiszen tudod, erősen összetartó családi körben nőttem fel, szüleimet és testvéreimet nagyon szerettem, az apámat mindig imádtam, és nem is tudtam elképzelni, hogy szülők és gyermekek ne szeressék egymást, vagy hogy a gyermekek éppúgy bírálják el szüleik viselkedését, mint idegen embereket. Ez volt az első, a nagy, primordiális lázadás, amivel életemben találkoztam. És ez a lázadás furcsa módon végtelenül rokonszenves volt a számomra, bár magamnak eszem ágában sem volt fellázadni apám ellen.

Ulpius Tamás ki nem állhatta az apját, de annál jobban szerette nagyapját és húgát. Húgát annyira szerette, hogy az is lázadásnak tűnt már. Én is szerettem testvéreimet, nem veszekedtem velük túlságosan sokat, a családi összetartást komolyan vettem, amennyire elvont és szórakozott természetem megengedte. De minálunk az volt a szokás, hogy a testvéreknek nem illett mutogatni, hogy szeretik egymást, nevetségesnek, sőt szégyenletesnek tartottunk minden gyengédséget egymás közt. Azt hiszem, a legtöbb családnál így van. Karácsonyra nem vettünk egymásnak ajándékot; ha valamelyikünk elment vagy hazajött, nem köszönt a többieknek, és ha elutaztunk, csak szüleinknek írtunk tisztelettudó leveleket, és a végére odaírtuk: Üdvözlöm Pétert, Lacit, Editet és Tivadart. Ulpiuséknál egészen másképp volt. A két testvér válaszólagos udvariassággal beszélt egymással, és búcsúzáskor meghatottan megcsókolták egymást, akkor is, ha csak egy órára mentek el. Amint később rájöttem, rendkívül féltékenyek voltak egymásra, és nagyrészt ez volt az oka annak, hogy nem barátkoztak senkivel.

Éjjel-nappal együtt voltak. Éjjel is, mondom, mert egy szobában laktak. Ez volt rám nézve a legkülönösebb. Minálunk Editet tizenkét éves korában elválasztották mitőlünk, fiúktól, és azóta külön női lakosztály fejlődött ki körülötte, barátnők jártak hozzá, sőt barátok is, akiket mi nem is ismertünk, és szórakozásokat üztek, amelyeket mi mélyen megvetettünk. Kamasz-fantáziámat meglehetősen foglalkoztatta az, hogy Éva és Tamás együtt laknak. Úgy képzeltem, ezáltal a nemek különbsége valahogy elmosódik bennük, és mind a ketten kissé androgün jelleget vettek fel a szememben. Tamással általában kíméletesen és finoman beszéltem, mint ahogy lányokkal szokás, Évával szemben viszont nem éreztem azt az unatkozó feszengést, amit Edit barátnőivel, a hivatalosan lányoknak deklarált lényekkel szemben éreztem.

A nagyapát, aki a legvalószínűtlenebb időkben, sokszor az éjszaka közepén, és a legvalószínűtlenebb ruhákban, köpenyekben és kalapokban csoszogott be a testvérek szobájába, nehezen szoktam meg. A testvérek mindig szertartásos ovációkban részesítették. Eleinte untam az öreg bácsi történeteit, és nem is értettem jól, mert az öreg németül beszélt és kissé rajnavidéki tájszólással, mert Kölnből vándorolt be Magyarországra. De később azután rájöttem meséinek az ízére. Az öreg a régi Pest eleven lexikonja volt. Nekem, a házak barátjának, valóságos főnyeremény. El tudta mondani minden várbeli háznak és gazdáinak a történetét. Úgyhogy a Vár házai, amelyeket addig csak látásból ismertem, lassanként személyes és meghitt ismerősökké váltak.

De az apjukat én is gyűlöltem. Nem is emlékszem, hogy egyetlenegyszer beszéltünk volna egymással. Ha meglátott, csak morgott egyet és elfordult. A két Ulpius rettenetesen szenvedett, ha apjukkal kellett vacsorázniuk. Egy nagy teremben ettek, és vacsora közben egyik sem szólt egy szót sem. Azután a két testvér leült, és apjuk fel és alá járkált a nagy teremben, amit csak egy állólámpa világított meg. Amikor apjuk a terem túlsó végébe ért, alakja elveszett a homályban. Ha szóltak egymáshoz, apjuk odajött: - Mi az, amiről beszéltek? - kérdezte ellenségesen. De szerencsére ritkán volt otthon. Kiskocsmákban itta le magát egyedül, pálinkával, mint a rossz emberek.

Mikor megismerkedtünk, Tamás éppen egy vallástörténeti tanulmányon dolgozott. A tanulmány az ő gyermekkori játékaikról szólt. De a témát az összehasonlító vallástörténet módszerével dolgozta fel. Nagyon különös tanulmány volt, félig a vallástörténet paródiája, félig pedig halálosan komoly tanulmány önmagáról.

Tamás éppolyan mániákusa volt a régi dolgoknak, mint én. Nála nem is lehetett csodálni: egyrészt apai örökség volt, másrészt a házuk olyan volt, mint egy múzeum. Tamás számára a régiség volt a természetes dolog, és a modern a furcsa, idegen. Állandóan Olaszországba vágódott, ahol minden régi és neki való. És íme, én most itt ülök, és ő sose jutott el... Az én

vonzódásom a régi dolgokhoz inkább csak passzív élvezés és intellektuális vágy a megismerés után, Tamás vonzódása aktív fantázia-tevékenység volt.

Állandóan megjátszotta a történelmet.

Úgy kell elképzelned, hogy a két testvér élete az Ulpius-házban állandóan színház volt, állandó commedia dell'arte. A legcsekélyebb dolog elég volt, hogy megindítsa a dolgot, hogy Tamás és Éva megjátsszanak valamit, illetve hogy játsszanak, ahogy ők mondták. A nagyapa mesélt valamit egy várbeli grófnőről, aki szerelmes volt a kocsisába, és Éva mindjárt grófnő lett és Tamás kocsis; vagy elmesélte, hogyan ölték meg Majláth országbíró oláh inasai, és Éva országbíró lett és Tamás oláh inasok; vagy sokkal hosszabb, komplikáltabb és folytatásos történelmi rémdrámák fejlődtek ki. A játékok természetesen csak nagy vonásokban jelezték az eseményeket, mint a commedia dell'arte: egy-két ruhadarabbal, főképp a nagyapa kifogyhatatlan és megdöbbszentő ruhatárából, jelezni tudták a kosztümöt, azután következett egy nem nagyon hosszú, de rendkívül barokk, nyakatekert dialógus, majd a gyilkosság vagy öngyilkosság. Mert ahogy most visszagondolok, ezek a rögtönzött színjátékok mindig az erőszakos halál képei felé csúcsosodtak ki. Tamás és Éva naponta egyszer megfojtották, megmérgezték, ledöfték vagy olajba főzték egymást.

A jövőjüket nem tudták másképp elképzelné, mint a színházzal összefüggésben, amennyiben egyáltalán gondoltak jövőjükre. Tamás drámaírónak készült, Éva pedig nagy színésznőnek. De a készülés szó nem egészen helyes, mert Tamás sosem írt drámát, és Évának álmában sem jutott eszébe, hogy színiiskolába kellene járnia. Annál nagyobb szenvedéllyel jártak színházba. Csak a Nemzetibe; a könnyű színpadtól Tamás éppúgy undorodott, mint a modern építészettől; leginkább a klasszikus drámákat szerette, amelyekben bőven van gyilkosság és öngyilkosság.

De ahhoz, hogy színházba menjenek, pénz kellett, apjuk pedig, azt hiszem, egyáltalán nem adott nekik zsebpénzt. Valami kis jövedelmet jelentett az öreg szakácsné, az Ulpiusok lompos földi gondviselése, aki a háztartáspénzből félrespórolt néhány fillért az ifjúság számára. Meg a nagyapa, akinek rejtélyes forrásokból akadt itt-ott néhány koronája; azt hiszem, mint zugórás kereshette. De mindez természetesen nem volt elég, hogy az Ulpiusok színházi szenvedélyét kielégíthesse.

A pénzről Évának kellett gondoskodnia. Tamás előtt ezt a szót, hogy pénz, nem volt szabad kiejteni. Éva gondoskodott is; pénzszerzés dolgában rendkívül leleményes volt. Minden eladható holmijukat jó áron el tudta adni; időnként a ház muzeális értékeiből is el-eladott valamit, de ez nagyon kockázatos volt apjuk miatt, és Tamás sem vette jónéven, ha valami megszokott régiség hiányzott. Néha egészen meglepő kölcsönöket vett fel Éva, a zöldségesnél, a cukrászdában, a patikában, sőt a villanyszámla-inkasszánstól is. És ha mindez nem segített, akkor lopott. Lopott a szakácsnétól, halálmegvető bátorsággal lopott az apjától, felhasználva annak részegségét. Ez volt még a legmegbízhatóbb és bizonyos tekintetben legtisztességesebb jövedelmi forrásuk. De egyszer egy cukrász kasszájából sikerült kiemelnie tíz koronát, amire nagyon büszke volt. És bizonyára voltak olyan esetek is, amelyeket nem mondott el. És lopott tőlem is. Majd amikor észrevettem, és keserűen tiltakoztam ellene, lopás helyett rendszeres adót vetett ki rám, hetente bizonyos összeget be kellett szolgáltatnom a családi alapra. Tamásnak persze nem volt szabad tudni erről.

Erzsi itt közbeszólt:

- Moral insanity.

- Igen, az - folytatta Mihály. - Az ilyen szakkifejezések rendkívül megnyugtatóak. És bizonyos fokig felmentést is adnak. Nem tolvaj, hanem elmebeteg. De Éva nem volt sem elmebeteg, sem tolvaj. Csak nem volt semmi erkölcsi érzéke a pénzzel összefüggő dolgok iránt. A két Ulpius-

testvér annyira kívül állt a világon, a világ gazdasági és társadalmi rendjén, fogalmuk sem volt arról, hogyan szabad és hogyan nem szabad pénzt szerezni. A pénz számukra nem létezett. Ők csak azt tudták, hogy bizonyos, nem is nagyon szép papírszeletek és ezüst korongok ellenében színházba lehet menni. A pénz nagy absztrakt mitológiája, a modern ember vallásos és erkölcsi érzéseinek az alapja és a pénz-isten áldozat rítusai: a „becsületes munka”, a takarékoság, a gyümölcsöztetés és hasonló dolgok számukra ismeretlen fogalmak voltak. Az ilyesmi az emberrel vele születik, de velük nem született; vagy megtanulja az ember otthon, mint én, de őket otthon legfeljebb a várbeli házak történetére tanította meg a nagyapjuk.

Nem is tudod elképzelni, mennyire irreálisak voltak, mennyire irtóztak minden gyakorlati valóságtól. Újság sosem volt a kezükben, sejtelmük sem volt, hogy mi történik a világban. Pedig akkor világháború volt; de őket nem érdekelte. Az iskolában egyszer kiderült, felelés közben, hogy Tamás sosem hallott Tisza Istvánról. Mikor Przemysl elesett, Tamás azt hitte, hogy egy orosz tábornokról van szó, és udvariasan örömét fejezte ki; majdnem megverték. Később az intelligensebb fiúk már Adyról és Babitsról vitatkoztak; Tamásnak az volt az elmélete, hogy mindenki tábornokról beszél, és Adyról is sokáig azt hitte, hogy tábornok. Az intelligensebb fiúk Tamást butának tartották, éppúgy, mint tanárai. Különös génusza, történelmi tudása teljesen ismeretlen maradt az iskolában, amit ő egyébként egy csöppet sem sajnált.

Minden más tekintetben is kívül álltak az élet megszokott rendjén. Évának esetleg éjszaka kettőkor eszébe jutott, hogy az előző héten a Svábhegyen felejtette francia füzetét; akkor mind a ketten felkeltek, felöltöztek, felmentek a Svábhegyre, és ott csavarogtak reggelig. Tamás másnap királyi egykedvűséggel mulasztotta az iskolát, Éva gyártott neki bizonyítványt az öreg Ulpus aláírásával. Éva egyáltalán nem járt iskolába, és semmiféle elfoglaltsága nem volt, de olyan jól elszórakozott egyedül is, mint egy macska.

Akármikor be lehetett hozzájuk állítani, az ember sosem zavarta őket, tovább folytatták a maguk életét, mintha az ember ott se lenne. Éjszaka is szívesen látták az embert, de gimnazista koromban éjjel nem mehettem hozzájuk az otthoni fegyelem miatt, legfeljebb színház után, rövid időre - s folyton arról ábrándoztam, hogy milyen jó volna náluk aludni. Érettségi után gyakran maradtam ott éjszakára.

Később egy híres angol esszében olvastam, hogy a kelták alapvonása a lázadás a tények zsarnoksága ellen. Hát a két Ulpus ebből a szempontból kelta volt. Mellesleg megjegyezve, Tamás is, meg én is örjöntünk a keltákért, a Grál-mondáért és Parsivalért. Valószínűleg azért éreztem magam oly jól köztük, mert ilyen kelták voltak. Közöttük megtaláltam önmagam. Rájöttem, hogy miért éreztem magam a szülői házban mindig szégyellni való idegennek. Mert ott a tények uralkodtak. Ulpuséknál odahaza voltam. Mindennap odamentem, és minden szabad időmet náluk töltöttem.

Mikor bekerültem az Ulpus-ház atmoszférájába, állandó szégyenérzésem elmúlt, és elmúltak az ideges szimptomák is. Az örvénnyel akkor találkoztam utoljára, amikor Ulpus Tamás kihúzott belőle. Senki sem nézett át többé a vállam fölött, és nem bámult rám éjszaka a sötétben. Nyugodtan aludtam, az élet megadta azt, amit vártam tőle. Testileg is összeszedtem magam, az arcom kisimult. Ez volt életem legboldogabb időszak, és ha valami szag vagy világítás felkelti bennem az emléket, most is átfut rajtam az az izgatott és szédelő és távoli boldogság, az egyetlen boldogság, amit ismertem.

Ezt a boldogságot sem adták persze ingyen. Ahhoz, hogy otthon lehessen az Ulpus-házban, nekem is el kellett szakadnom a tények világától. Vagy-vagy: nem lehetett kétlaki életet folytatni. Én is leszoktam az újságolvasásról, és szakítottam intelligens barátaimmal. Lassanként

engem is olyan hülyének tartottak, mint Tamást; nekem ez nagyon fáj, mert hiú voltam, és tudtam, hogy okos vagyok - de nem lehetett rajta segíteni. Az otthoniaktól teljesen elszakadtam; szüleimhez és testvéreimhez azzal a kimért udvariassággal beszéltem, amelyet Tamástól tanultam; azt a szakadást, ami akkor állt be közöttünk, azóta sem tudtam megszüntetni, bármennyit igyekeztem, és azóta is rossz a lelkiismeretem családommal szemben. Később azután ezt a távolságérzést engedelmességgel igyekeztem korrigálni, de az már más történet...

Az otthoniak megdöbbenve vették észre átalakulásomat. Aggodalmas családi tanácskozásra ültek össze nagybátyáméknál, és elhatározták, hogy nekem nőre van szükségem. Nagybátyám nagy zavarban és számos jelképes kifejezést használva közölte is ezt velem. Érdeklődve hallgattam, de nem mutattam semmi hajlandóságot; annál kevésbé, mert akkor Tamás, Ervin, Szepetneki János meg én már megfogadtuk, hogy nőhöz nem nyúlunk, mert mi leszünk az új Grál-lovagok. A nő azután lassanként elmaradt, és szüleim tudomásul vették, hogy olyan vagyok, mint amilyen vagyok. Anyám, azt hiszem, mindmostanig óvatosan figyelmezteti a háztartási alkalmazottakat és az új ismerősöket, akik a házhoz jönnek, hogy vigyázzanak, mert én nem vagyok mindennapi ember. Pedig hát... hány éve már, hogy mikroszkóppal sem lehet bennem semmit sem kimutatni, ami nem volna mindennapi.

Nem is tudnám megmondani, miből állt ez a változás, amit szüleim oly nyugtalanul észleltek. Igaz, hogy a két Ulpius minden tekintetben megkövetelte, hogy az ember alkalmazkodjék hozzájuk, és én szívesen, sőt boldogan alkalmazkodtam is. Leszoktam a jó tanulásról. Revideáltam véleményeimet, és undorodtam egy csomó dologtól, ami addig tetszett nekem: a katonaságtól és a harctéri dicsőségtől, az osztálytársaimtól, a magyaros ételektől, mindentől, amire az iskolában azt mondhatták volna, hogy „stramm” vagy „jó pofa”. Abbahagytam a futballt, amit addig szenvedéllyel űztem; a vívás volt az egyetlen megengedett sport, azt annál nagyobb szorgalommal gyakoroltuk mind a hárman. Rengeteget olvastam, hogy Tamással lépést tartsak, bár ez nem esett nehezemre. Ebből az időből datálódik érdeklődésem a vallástörténet iránt, amiről azután később leszoktam, mint annyi másról, mikor megkomolyodtam.

És mégis rossz volt a lelkiismeretem a két Ulpiusszal szemben. Úgy éreztem, hogy becsapom őket. Mert ami nekik természetes szabadság volt, nekem nehéz, görcsös lázadás. Túlságosan is polgár vagyok, és túlságosan annak neveltek otthon, hiszen te tudod. Nekem nagy lélegzetet kellett vennem, és nagy elhatározásomba került, hogy a cigarettahamut a földre szórjam; a két Ulpius nem is tudta másképp elképzelni. Ha néha hősiiesen rászántam magam, hogy Tamással együtt iskolát kerüljek, egész nap gyomorgörcseim voltak. Nekem olyan a természetem, hogy reggel korán felébredek, és éjszaka álmos vagyok, délben és vacsoraidőben vagyok a legéhesebb, szeretek tányérból enni, és nem szeretem a tésztával kezdeni, szeretem a rendet, és kimondhatatlanul félek a rendőröktől. Ezeket a tulajdonságaimat, egész rendszerető és lelkiismeretes polgári lényemet titkolnom kellett Ulpiusék előtt. Ők ugyan tudtak róla, meg is volt a véleményük, de finomak voltak, és nem szóltak, nagylelkűen elnéztek másfelé, ha a rendesség vagy a takarékoság olykor-olykor kitört belőlem.

Legnehezebb az volt, hogy részt kellett vennem a játékaikban. Belőlem minden színész-hajlandóság messzemenően hiányzik, legyőzhetetlenül szégyenlős vagyok, és eleinte majd meghaltam, amikor rám adták a nagypapa vörös mellényét, hogy VI. Sándor pápa legyek egy folytatásos Borgia-drámában. Később megtanultam ezt is; de sosem tudtam olyan szép barokk szövegeket rögtönözni, mint ők. Ellenben kitűnő áldozatnak bizonyultam. Engem lehetett legjobban megmérgezni és olajba főzni. Sokszor én csak a tömeg voltam, amely Rettenetes Iván kegyetlenkedésének áldozatul esik, és egymás után huszonöt-ször kellett hörögnöm és meghalnom, különböző módokon. Különösen a hörgési technikámnak volt nagy sikere.

És azt is meg kell mondanom neked, bár nehezemre esik erről beszélnem, még ennyi bor után is, de a feleségemnek erről is kell tudnia: nagyon szerettem én lenni az áldozat. Már reggel arra gondoltam, és egész nap arra vártam, igen...

- Miért szerettél áldozat lenni? - kérdezte Erzsi.

- Hm... hát erotikus okokból, ha érted, hogy gondolom... igen. Később magam találtam ki azokat a történeteket, amelyekben kedvem szerint áldozat lehettem. Például ilyeneket (a mozi kezdte már akkor irányítani a fantáziát): hogy Éva mondjuk apacslány, akkoriban arról szóltak a filmek, elcsal engem egy apacstanyára, ott leitat, azután kirabolnak és megölnék. Vagy ugyanezt történelmiben: megjátszani Judit és Holofernes históriáját; azt nagyon szerettem. Vagy orosz tábornok vagyok, Éva kémnő, elaltat, és ellopja a haditervet. Tamás esetleg nagyon ügyes szárnysegéd, aki üldözőbe veszi Évát, és visszaszerzi a titkot, de Éva sokszor őt is ártalmatlanná tette, és az oroszok rettentő veszteséget szenvedtek. Az ilyesmi ott alakult ki, játék közben. Érdekes, hogy ezek a játékok Tamásnak is nagyon tetszettek, és Évának is. Csak éppen hogy én mindig szégyelltem magam értük, és ma is nagyon szégyellem, amint beszélek róla, ők pedig nem. Éva szeretett az a nő lenni, aki megcsalja, elárulja, megöli a férfiakat, Tamás meg én szerettünk az a férfi lenni, akit megcsalnak, elárulnak, megölnék vagy nagyon megaláznak...

Mihály elhallgatott és ivott. Erzsi egy idő múlva megkérdezte:

- Mondd, szerelmes voltál Ulpius Évába?

- Nem, nem gondolnám. Ha mindenáron azt akarod, hogy szerelmes voltam valakibe, akkor inkább Tamásba. Tamás volt az ideálom, Éva inkább csak ráadás és erotikus eszköz ezekben a játékokban. De azt sem szívesen mondanám, hogy szerelmes voltam Tamásba, mert a kifejezés félreérthető, még azt gondolnád, valami beteges homoerotikus kapcsolat volt közöttünk, pedig erről szó sem volt. A legjobb barátom volt, a szó nagy kamaszkori értelmében, és ami beteges volt a dologban, az, előbb mondtam, egészen más és mélyebb természetű volt.

- De mondd, Mihály... oly nehéz elképzelni... évekig folyton együtt voltatok, és semmiféle ártatlan flört nem fejlődött ki közted és Ulpius Éva közt?

- Nem, semmi.

- Hogy lehet az?

- Hogy?... csakugyan... Valószínűleg úgy, hogy annyira intimek voltunk, hogy nem flörtelhettünk, és nem lehattunk szerelmesek egymásba. A szerelemhez távolság kell, hogy a szerelmesek azon keresztül közeledhessenek egymáshoz. A közeledés persze csak illuzorikus, mert a szerelem valójában eltávolít. A szerelem polaritás - a két szerelmes a világ két ellenkező töltésű pólusa...

- Nagyon okosakat mondasz, így késő éjszaka. Nem értem az egész helyzetet. Talán csúnya volt a lány?

- Csúnya? Ő volt a legszebb nő, akit életemben láttam. Nem, ez sem pontos. Ő volt a szép nő, és azóta is minden szépséget hozzá mérek. Minden későbbi szerelmem hozzá hasonlított valamiben, az egyiknek a lába, a másik úgy emelte fel a fejét, a harmadiknak a hangja a telefonban.

- Én is?

- Te is... igen.

- Miben hasonlítok hozzá?

Mihály elpirult és hallgatott.

- Mondd meg... nagyon kérlek.

- Hogy is mondjam... Állj fel, kérlek, és gyere ide mellém.

Erzsi odaállt Mihály széke mellé, Mihály átkarolta a derekát, és felnézett rá. Erzsi elmosolyodott.

- Most... ez az - mondta Mihály. - Mikor így felülről mosolyogsz rám. Így mosolygott Éva is, mikor én voltam az áldozat.

Erzsi kivonta magát, és visszaült a helyére.

- Érdekes - mondta kedvetlenül. - Te valamit biztosan elhallgatsz. Nem baj. Nem tartom kötelességednek, hogy mindent elmondj. Én sem érzek semmi lelkiismeret-furdalást, hogy nem beszéltem neked a kamaszéveimről. Nem is tartom fontosnak. De mondd... te abba a lányba szerelmes voltál. Ez csak kifejezés dolga. Minálunk ezt úgy hívják, hogy szerelem.

- Nem, mondom, hogy én nem voltam belé szerelmes. Csak a többiek.

- Milyen többiek?

- Éppen most akarok róluk beszélni. Éveken át nem volt más vendége az Ulpius-háznak, mint én. Mikor nyolcadikosok lettünk, megváltozott a helyzet. Akkor csatlakozott Ervin és Szeptetneki János. Ők Évához jöttek, nem Tamáshoz, mint én. A dolog úgy történt, hogy az iskola abban az évben is színelőadást rendezett, mint minden évben, és minthogy mi voltunk a nyolcadikosok, mi vittük a főszerepet az egész ünnepélyen. Valami alkalmi színdarabról volt szó, ami nagyon szép volt, csak az volt a baj, hogy egy eléggé terjedelmes női szerep volt benne. A fiúk elhozták erre a célra jégpályai és tánciskolai kis ideáljaikat, de a tanár, aki az előadást rendezte, egy nagyon okos és a nőket nagyon utáló, fiatal pap, egyiket sem találta alkalmasnak. Én valahogy szóvá tettem a dolgot Éva előtt. Évának attól kezdve nem volt nyugta, úgy érezte, itt az alkalom, hogy színésznői karrierjét elkezdje. Tamás persze hallani sem akart a dologról, hátborzongatóan nem előkelőnek találta, hogy az iskolával ilyen közeli, úgyszólván családi nexusba kerüljön. De engem Éva addig terrorizált, amíg megemlítettem a dolgot az illető tanárnak, aki engem nagyon szeretett, és megbízott, hogy hozzam el Évát. El is vittem. Éva csak kinyitotta a száját, és a tanár mindjárt azt mondta: - Maga fog játszani, maga és senki más. Úgyhogy még Évának állt feljebb, hivatkozott atyja szigorú és színházellenes világfelfogására, egy félóráig kéréte magát, amíg végre beleegyezett.

Magáról az előadásról most nem akarok persze beszélni, csak melleleg jegyzem meg, hogy Évának egyáltalán nem volt sikere, az egybegyűlt szülők, köztük anyám is, úgy találták, hogy túlságosan merész, nem eléggé nőies, kicsit közönséges, szóval valahogy olyan furcsa stb.; vagyis megéreztek benne a lázadást, és anélkül, hogy Éva játékában vagy öltözködésében, vagy viselkedésében valami kifogásolható lett volna, fel voltak háborodva erkölcsükben. De a fiúk közt sem volt sikere, hiába volt annyival szebb, mint a jégpályai és tánciskolai kis ideálok. A fiúk elismerték, hogy nagyon szép, „de valahogy...”, mondták, és vállat vontak. Ezekben a polgári fiúkban csírájában már megvolt szüleik magatartása a lázadóval szemben. Az elvárásolt királykisasszonyt Évában csak Ervin és János ismerték fel, akik akkor már maguk is lázadók voltak.

Szeptetneki Jánost ma láttad. Mindig ilyen volt. Az osztály legjobb szavalója volt, különösen mint Cyrano volt nagy az önképzőkörben. Revolvert hordott magával, és kisebb korában hetente agyonlőtt néhány betörőt, aki özvegy édesanyja titokzatos okmányait akarta elragadni. Szenzációs nőügyei voltak már akkor is, mikor a többiek még csak odáig jutottak, hogy nagy

igyekezettel ráléptek táncosnőjük lábára. Nyaranta kint járt a harctéren, és hadnagyi rangig vitte. Új ruháit percek alatt elszakította, mert mindig éppen lezuhant valamiről. Legfőbb ambíciója az volt, hogy bebizonyítsa nekem, hogy különb nálam. Ez azt hiszem, úgy keletkezett, hogy tizenhárom éves korunkban volt egy tanárunk, aki koponyavizsgálattal foglalkozott, és az én fejem dudorairól megállapította, hogy tehetséges vagyok, János fejről viszont azt olvasta le, hogy nem tehetséges. Ezt sosem tudta kiheverni, sok évvel az érettségi után még könnyezve emlegette. Mindenben különb akart lenni nálam: futballban, tanulásban, intelligenciában. Mikor aztán mind a háromról leszoktam, zavarba jött, és nem tudta, mihez kezdjen. Azután beleszeretett Évába, mert azt hitte, hogy Éva szerelmes belém. Igen, ez volt Szeptetneki János.

- És kicsoda Ervin?

- Ervin zsidó fiú volt, akkoriban katolizált, talán a paptanárok hatása alatt, de inkább belső útját követve, azt hiszem. Előzőleg, tizenhat éves korában, ő volt a legintelligensebb az intelligens és beképzelt fiúk közt, a zsidó fiúk korábban érnek. Tamás nagyon utálta is őt intelligenciájáért, és egyenesen antiszemita lett, ha Ervinről volt szó.

Ervintől hallottunk először freudizmusról, szocializmusról, március-körről, ő volt az első közöttünk, akiben jelentkezett az a furcsa világ, ami később Károlyi-forradalom lett. Gyönyörű verseket írt, Ady Endre modorában.

Azután úgyszólván egyik napról a másikra megváltozott. Elzárkózott az osztálytársai elől, csak velem érintkezett, de a verseit, akkori eszemmel legalábbis, nem értettem, és az sem tetszett nekem, hogy hosszú, rím nélküli sorokat kezdett írni. Elvonult, olvasott, zongorázott, nemigen tudtunk róla. Azután egy nap a kápolnában láttuk, hogy ő is az oltárhoz járul, a többi fiúval, áldozni. Innen tudtuk, hogy katolizált.

Hogy miért katolizált? Nyilván azért, mert a katolicizmus számára idegenszerű szépsége vonzotta. És vonzotta a hittételek és erkölcsi parancsok kérlelhetetlen szigorúsága. Azt hiszem, volt benne valami, ami az aszkézis felé vágyódott, mint ahogy más ember élvezetek után sóvárog. Szóval mindazok az okok, amikért más is meg szokott térni, és buzgó katolikus lesz. És azonkívül még valami, amit akkor még nem láttam ilyen tisztán. Ervin is, mint engem kivéve az Ulpus-házban mindenki, szerepjátszó természet volt. Ha most visszagondolok, kisdíák korától kezdve állandóan megjátszott valamit. Megjátszotta az intellektuelt és a forradalmárt. Nem volt közvetlen és természetes, mint ahogy illene lenni, távolról sem volt az. Minden szava és mozdulata stilizált volt. Régies szavakat használt, zárkózott volt, állandóan a nagy szereplehetőségeket kereste. De nem úgy játszott, mint az Ulpusok, akik a következő pillanatban elfelejtkeztek szerepükről, és másik játékba kezdtek: egész életével meg akart játszani egy szerepet, és a katolicizmusban megtalálta végre a nagy, méltó és nehéz szerepet. Többet azután nem is változtatott attitűdöt, és a szerep befelé egyre mélyült.

Olyan buzgó katolikus volt, amilyenek zsidók szoktak néha lenni, akikben az évszázadok öröksége még nem koptatta el a katolicizmus nagy megrendüléseit. Nem úgy volt katolikus, mint az áhítatos és szegény sorsú osztálytársak, akik naponta áldoztak, kongregációba jártak, és egyházi pályára készültek. Azoknak a katolicizmusa alkalmazkodás volt, az övé lázadás, szembeszállás az egész hitetlen vagy közömbös világgal. Mindenről katolikus véleménye volt, a könyvekről, a háborúról, az osztálytársakról, a tízórai vajaszemlééről. Sokkal intranzigensebb és dogmatikusabb volt, mint legszigorúbban vallásos tanáraink. „Aki kezét az eke szarvára tette, hátra ne tekintsen”, ez a bibliai mondás volt a jelszava. Kikapcsolt az életéből mindent, ami nem volt egészen katolikus. Revolverrel örködött lelki üdvössége fölött.

Az egyetlen, amit régebbi életéből megtartott, a dohányzás szenvedélye volt. Nem emlékszem, hogy valaha cigaretta nélkül láttam volna.

Pedig nagyon sok megkísértésben volt része. Ervin rendkívül szerette a nőket. Ő volt a szerelmes az osztályban, olyan komikusan egyoldalú beállítással, mint ahogy Szepetneki János volt a hazudozó. Szerelmeiről az egész osztály tudott, mert hiszen egész délután az illető kislánnyal sétált a Gellérthegyen, és verseket írt hozzá. Az osztály tisztelte Ervin szerelmeit, mert érezte az intenzitást és a költőiséget. De mikor katolizált, természetesen a szerelemről is lemondott. A fiúk akkor kezdtek nyilvánosházakba járni. Ervin undorral fordult el tőlük. Pedig a többiek, azt hiszem, inkább csak heccből és dicsekvésből jártak a nőkhöz - Ervin volt az egyetlen, aki már igazán tudta, mi a testi vágy.

Akkor ismerkedett meg Évával. Bizonyára Éva kezdett ki vele. Mert Ervin nagyon szép volt, elefántcsontszínű arcával, magas homlokával, izzó szemével. És áradt belőle a különőség, a dac, a lázadás. És amellet kedves és finom volt. Én az egésztől már csak akkor vettem tudomást, amikor Ervin és János beállítottak az Ulpus-házba.

Az első délután rettenetes volt. Tamás tartózkodó és főhercegi volt, csak időnként mondott valami egyáltalán nem odavaló dolgot, hogy megdöbbsen a burzsoákat. De Ervin és János nem döbbsen meg, mert nem voltak burzsoák. János beszélt egész délután, bánavadászati tapasztalatairól és nagy üzleti terveiről a kókuszdió-termelés ügyesebb felhasználása körül. Ervin hallgatott, cigarettázott, és nézte Évát; Éva pedig egészen más volt, mint egyébkor. Nyafogott, kényeskedett, nőies lett. A legrosszabbul én éreztem magam. Úgy éreztem magam, mint a kutya, aki azon veszi észre magát, hogy mától fogva két másik kutyával kell megosztania eddigi monopóliumát, hogy az asztal alatt ülhesen, mikor a család ebédel. Morogtam, de sírni szerettem volna.

Akkor ritkább vendég is lettem; igyekeztem olyankor jönni, amikor Ervin és János nincs ott. Különben is érettségi előtt álltunk; komolyan neki kellett látnom, és azonkívül Tamásba is igyekeztem beleverni az elkerülhetetlen tudnivalókat. Valahogy meg is úsztuk az érettségit. Tamást sikerült erőszakkal odahurcolnom, pedig egyáltalán nem is akart a nap felkelni. És azután újra kezdődött a nagy élet az Ulpus-házban.

De eddigre minden jóra fordult. Az Ulpusok voltak az erősebbek. Teljesen magukhoz asszimilálták Ervint és Jánost. Ervin engedett zordságából, valami nagyon kedves, bár affektált modort vett magára, úgy beszélt mindig, mintha idézőjelben beszélne, hangsúlyozva, hogy nem azonosítja magát teljesen azzal, amit mond és tesz. János csendesebb és szentimentális lett.

Lassanként a játékhoz is visszatértünk, de a játék sokkal kidolgozottabb lett, János kalandori és Ervin költői fantáziájával meggazdagodva. János természetesen kitűnő színésznek bizonyult. Állandóan túlszavalt és túlzokogott mindenkit (mert főképp reménytelen szerelme szerett játszani), úgyhogy meg kellett állni a játékban, és bevárni, amíg lecsillapodik. Ervin kedvenc szerepe a vadállat volt; kitűnően bevált mint az a bölény, amelyet Ursus (én) legyőzök, és nagyon tehetséges unikornis volt. Hatalmas egyszarvával minden akadályt, függönyöket, lepedőket, miegymást szét tudott hasítani.

Ekkoriban az Ulpus-ház határai lassanként kitágultak. Kezdünk nagyokat sétálni a budai hegyek közt, fürödni is jártunk, és azután az ivásra is rákaptunk. Az ötlet Jánosé volt, aki már évek óta mesélt kocsmai kalandokat. Rajta kívül Éva volt a legjobb ivó közöttünk, rajta szinte meg sem látszott, ha ivott, csak valahogy még Évább lett. Ervin az ivásba éppoly szenvedélyesen vetette bele magát, mint a dohányzásba. Nem akarok fajelméleti igazságokat mondani, de te is tudod, hogy furcsa dolog, ha egy zsidó sokat iszik. Ervin ivása éppolyan furcsa volt, mint katolicizmusa. Elkeseredett fejestegrás, és mintha nem is egyszerű magyar boroktól

részedett volna meg, hanem valami sokkal szörnyűbb dologtól, hasistól vagy kokaintól. És egyúttal mindig mintha búcsúzott volna is: mintha éppen utoljára ivott volna, és egyáltalán utoljára csinált volna mindent ezen a világon. Én hamar megszoktam a bort, és életszükségletemmé vált az az érzelmi feloldódás, fegyvelemlazulás, amit kivált belőlem, de szörnyen szégyelltem odahaza másnapi katzenjammerjeimet, és mindig megfogadtam, hogy többé nem iszom. És azután újra ittam, és egyre növekedett bennem az a tudat, hogy gyenge vagyok, és az a veszendőségérzés, ami a legfontosabb érzésem volt az Ulpius-éveknek ebben a második felében. Úgy éreztem, hogy „vesztembe rohanok”, különösen olyankor, amikor ittam. Úgy éreztem, hogy véglegesen kihullok abból, ami a rendes emberek rendes élete, és amit apám elvárna tőlem. Ezt az érzést, minden szörnyű lelkiismeret-furdalásom dacára, nagyon szerettem. Ebben az időben szinte bujdosom apám elől.

Tamás keveset ivott, és egyre hallgatagabb lett.

Ekkor kezdett hatni ránk Ervin vallásossága. Már kezdtük látni azt a világot, azt a realitást, ami elől mind ez ideig elhúzódtunk, és megrémültünk tőle. Éreztük, hogy az ember szükségképpen bepiszkolódik, és áhítattal hallgattunk Ervinre, aki azt mondta, hogy ennek nem szabad bekövetkeznie. Mi is éppolyan szigorúan és dogmatikusan kezdtünk ítélkezni az egész mai élet fölött, mint Ervin. Egy időre ő lett közöttünk a hegemon, mindenben őrá hallgattunk, és János meg én igyekeztünk lefőzni egymást áhítatos cselekedetekben. Mindennap új szegény szerencsétleneket fedeztünk fel, akiken segíteni kellett, és újabb halhatatlan nagy katolikus írókat, akiket meg kellett mentenünk a méltatlan feledéstől. Szent Tamás és Jacques Maritain, Chesterton és Canterburyi Szent Anzelm úgy röpködtek a szobában, mint a legyek. Templomba jártunk, és Jánosnak természetesen jelenései voltak. Egyszer Szent Domonkos benézett hajnal előtt az ablakán, és felemelt mutatóujjal mondta: Tereád pedig egészen különösen vigyázunk. Azt hiszem, János és én ellenállhatatlanul komikusak lehettünk ebben az attitűdben. A két Ulpius kevésbé vette ki részét a katolicizmusból.

Ez a periódus talán egy évig tarthatott, akkor következett be azután a dezintegráció. Nem lehetne pontosan megmondani, mivel kezdődött, de valahogy kezdett a mindennapi realitás beáradni, és ugyanakkor az enyészet is. Meghalt az Ulpius nagyapa. Hetekig szenvedett; fuldokolt és hörgött. Éva meglepő türelemmel ápolta, ott virrasztott éjszakánként az ágya mellett. Mikor később egyszer mondtam neki, hogy ez szép volt tőle, szórakozottan mosolygott, és azt mondta, hogy nagyon érdekes nézni, mikor valaki meghal.

Azután apjuk elhatározta, hogy valaminek történnie kell a gyermekeivel, ez így nem mehet tovább. Évát sürgősen férjhez akarta adni. Leküldte egy gazdag vidéki nagynénjéhez, aki nagy házat vitt, hogy ott megyebálozzék, és nem tudom mit csináljon. Éva persze egy hét múlva visszajött nagyszerű történetekkel, és flegmatikusan vágta zsebre az apai pofonokat. Tamásnak nem volt ilyen szerencsés természete. Apja hivatalba adta. Rettenetes rágondolni, most is könnyes lesz a szemem, ha rágondolok, hogy szenvedhetett Tamás a hivatalban. A városházán dolgozott, normális kispolgárok között, akik nem tartották épelméjűnek. A lehető legbutább, legsablonosabb munkákat bízták rá, mert nem tételezték fel róla, hogy meg tudna valamit csinálni, ami némi gondolkodást vagy önállóságot igényel. És talán igazuk is volt. A kollégák részéről rengeteg megaláztatásnak volt kitéve: nem mintha bántották volna, ellenkezőleg, sajnálták és kímélték. Tamás sosem panaszkodott nekünk, csak Évának néha; így tudom. Tamás csak elsápadt és elhallgatott, ha a hivatalát említettük.

Ekkor történt Tamás második öngyilkossága.

- A második? - kérdezte Erzsi.

- Igen. Az elsőről már előbb kellett volna beszélnem. Az tulajdonképpen fontosabb is volt és sokkal rettenetesebb. Még tizenhat éves korunkban történt, tehát barátságunk elején. Egy nap szokásom szerint beállítottam hozzájuk. Évát egyedül találtam, szokatlan elmélyedéssel rajzolgatott valamit. Azt mondta, hogy Tamás felment a padlásra, várjam meg, mindjárt lejön. Tamás akkoriban gyakran ment fel a padlásra kutató expedícióra, a régi ládák közt sok mindent talált, ami a régiségkedvelő fantáziáját foglalkoztatta, és amit játékainknál felhasználhattunk; különben is egy ilyen régi ház padlása nagyon romantikus hely. Nem voltam tehát meglepve, és türelmesen vártam. Éva, mondom, szokatlanul csendes volt.

Egyszer csak elsápadt, felugrott, és sikítva hívott, hogy menjünk fel a padlásra, nézzük meg, mi van Tamással. Nem tudtam, miről van szó, de rémülete rám is átragadt. A padláson már meglehetősen sötét volt. Mondom, zezugos, óriási, régi padlás volt, mindenféle titokzatos deszkaajtók nyíltak, és a folyosón időnként ládák és deszkák álltak keresztbe, a fejemet is beütöttem alacsony gerendákba, és váratlan lépcsőkön kellett fel- és lerohanni. De Éva habozás nélkül szaladt a sötétben, mint aki tudja, hogy hol lehet Tamás. A folyosó legvégén egy alacsony és nagyon hosszú fülke volt, és a végén egy kis, kerek ablak világossága látszott. Éva megtorpant, és sikoltva kapaszkodott belém. Az én fogam is vacogott, de már akkor is olyan voltam, hogy éppen a legnagyobb félelem tesz váratlanul bátorrá. Bementem a sötét fülkébe, magam után vonva a belém kapaszkodó Évát.

A kis, kerek ablak mellett ott lógott Tamás, vagy egy méter magasságban. Felakasztotta magát. - Még él, még él - sikította Éva, és egy kést nyomott a kezembe. Úgy látszik, nagyon jól tudta, hogy Tamás mire készül. Egy láda állt ott, nyilván Tamás erre állt fel, hogy a hurkot fent a gerendához erősítse. Felugrottam a ládára, elvágtam a kötelet, és a másik karommal átötlettem Tamást, és lassan leeresztettem Évának, aki kioldotta nyakán a kötelet.

Tamás nemsokára magához tért, csak pár perce lehetett, hogy felakasztotta magát, nem történt semmi baja.

- Miért árultál el? - kérdezte Évától. Éva nagyon szégyellte magát, és nem felelt.

Idővel azután óvatosan megkérdeztem, hogy miért tette ezt.

- Kíváncsi voltam, hogy milyen - mondta Tamás egykedvűen.

- És milyen? - kérdezte Éva tágranyílt szemű kíváncsisággal.

- Nagyon jó volt.

- Sajnálod, hogy levágtunk? - kérdeztem, most már én is némi lelkiismeret-furdalással.

- Nem. Ráérek. Majd egyszer máskor.

Tamás akkor még nem tudta elmagyarázni, hogy miről van szó. De nem is kellett, megértettem úgyis; megértettem a játékainkból. Megjátszott tragédiáinkban állandóan öltünk és haltunk. Játékainkban csak erről volt szó. Tamást a meghalás állandóan foglalkoztatta. De értsd meg, ha ugyan meg lehet érteni: nem a halál, az enyészet, a megsemmisülés. Nem. Hanem a meghalás aktusa. Vannak emberek, akik „ellenállhatatlan kényszerből” új és új gyilkosságokat követnek el, hogy élvezzék a gyilkosság izzó gyönyörűségét. Ilyen ellenállhatatlan kényszer vonzotta Tamást saját meghalásának végső nagy eksztázisa felé. Valószínűleg nem tudom neked megmagyarázni, Erzsé, az ilyesmit éppúgy nem lehet megmagyarázni, mint ahogy a botfülűnek hiába magyarázod a zenét. Én megértettem Tamást. Évekig nem beszéltünk többet erről a dologról, csak tudtuk egymásról, hogy megértjük egymást.

Mikor húszévesek voltunk, akkor következett be a másik kísérlet, amiben már én is részt vettem. Ne ijedj meg, hiszen látod, hogy élek.

Akkoriban nagyon el voltam keseredve, főképp apám miatt. Az érettségi után beiratkoztam az egyetemre bölcsésznek. Apám több ízben megkérdezte, hogy mi akarok lenni, mire azt feleltem, hogy vallástörténész. - És miből akarsz élni? - kérdezte apám. Erre a kérdésre nem tudtam felelni, és nem is akartam gondolkozni rajta. Tudtam, hogy apám azt akarja, hogy dolgozzam a vállalatnál. Egyetemi stúdiumaim ellen nem volt súlyosabb kifogása, mert úgy gondolta, hogy csak díszére fog válni a vállalatnak, ha az egyik beltág doktor lesz. Az egyetemet végeredményben én is csak úgy tekintettem, mint néhány évi haladékot. Időt nyerni, mielőtt felnőtt leszek.

Az életkedv ebben az időben nem volt erős oldalam. A veszendőség-érzés egyre erősebb lett bennem, és akkoriban már a katolicizmus sem vigasztalt, sőt csak növelte bennem gyengeségem tudatát. Nem voltam szerepjátszó természet, és akkor már tisztán láttam, hogy életem és lényem mennyire gyógyíthatatlanul távol áll a katolikus életideáltól.

Én voltam az első, aki elhagytam a társaság katolicizmusát; ez is számos árulásaim egyike.

Szóval egy délután beállítottam Ulpiusékhöz, és hívtam Tamást, jöjjön sétálni, szép, tavaszias délután volt. Kijutottunk Óbudára, és beültünk egy üres kiskocsmába, egy Szent Flórián-szobor alá. Sokat ittam, és közben keseregtem apám miatt, kilátásaim miatt, az ifjúság egész rettenetes szomorúsága miatt.

- Miért iszol annyit? - kérdezte Tamás.

- Mert jó.

- Szeretsz szédülni?

- Hogyne.

- Szeretsz nem tudni magadról?

- Hogyne. Az egyetlen dolog, amit szeretek.

- Hát akkor... nem értlek. Képzeld el, mennyivel nagyobb élvezet lehet egészen meghalni.

Ezt én is beláttam. Részegen az ember sokkal logikusabban gondolkozik. Csak az az ellenvetésem volt, hogy nagyon irtózom minden fájdalomtól és erőszaktól. Nincs kedvem felakasztani vagy megölni magam, vagy beugrani a hideg Dunába.

- Nem is kell - mondta Tamás. - Van nálam harminc centigramm morfium, úgy tudom, az kettőnknek is elég, bár egyedül is meg lehet halni tőle. Tudniillik én úgyis meghalok a napokban, most már itt az ideje. De ha te is velem jössz, akkor még sokkal jobb. Természetesen nem akarlak befolyásolni. Csak úgy mondom. Ha éppen kedved van.

- Hol szerezted a morfiumot?

- Évától kaptam. Éva az orvostól kunyerálta ki, azt mondta, hogy nem tud aludni.

Mind a kettőnkre nézve végzetesen nagy jelentősége volt annak, hogy a mérget Évától kaptuk. Ez is hozzátartozott a játékunkhoz, azokhoz a beteg játékokhoz, amelyeket Ervin és János csatlakozása óta kénytelenek voltunk erősen módosítani. Az eksztázis mindig az volt, hogy Éva által vagy Éváért halunk meg. Hogy Éva adta a mérget, végleg meggyőzött arról, hogy be kellennem. Meg is történt.

Nem is tudom elmondani, milyen egyszerű és magától értetődő volt akkor öngyilkosnak lenni. Részeg is voltam, és akkoriban az ital mindig valami „hiszen úgyis minden mindegy” hangulatot váltott ki belőlem. És aznap délután felszabadította bennem azt a leláncolt démont, amely,

azt hiszem, minden ember tudata mélyén ott alszik, és a halál felé hívja. Gondold meg: meghalni sokkal könnyebb és természetesebb, mint életben maradni...

- Inkább meséld tovább - mondta Erzsi nyugtalanul.

- Kifizettük a bort, és sétálni mentünk, nagy, meghatott derűvel. Elmondtuk, mennyire szeretjük egymást, és hogy ez a barátság volt a legszebb az életben. Egy ideig a Duna partján ültünk, ott kint Óbudán, a sínek mellett, a nap akkor ment le a Dunán. És vártuk a hatást. Egyelőre nem éreztünk semmit.

Egyszerre csak ellenállhatatlan, sírós vágyat éreztem, hogy elbúcsúzzam Évától. Tamás először hallani sem akart róla, de azután győzött benne az az érzés, ami Évához fűzte. Villamosra ültünk, majd a kis lépcsőkön felrohantunk a Várba.

Most már tudom, hogy abban a pillanatban, amikor Évát látni akartam, már elárultam Tamást és az öngyilkosságot. Öntudatlanul arra számítottam, hogy ha visszamegyünk az emberek közé, majd már megmentenek valahogy. Tudat alatt nem volt kedvem meghalni. Fáradt voltam halálosan, olyan fáradt, amilyen az ember csak húszéves korában tud lenni, és én is vágyódtam a meghalás titkos, sötét mámora után, de amint a bor által okozott veszendőség-érzés oszlani kezdett, meghalni mégse volt kedvem...

Az Ulpius-házban ott ültek Ervin és János. Én jókedvűen előadtam nekik, hogy fejenként tizenöt centigramm morfiumot vettünk be, és most rövidesen meg fogunk halni, de előbb még el akarunk búcsúzni. Tamás már egészen fehér volt és tántorgott, rajtam nem látszott semmi más, mint hogy sok bort ittam, és sűrűn beszélek, mint a részegek. János azonnal elrohant, telefonált a mentőknek, bejelentette, hogy itt van két fiatalember, akik fejenként tizenöt centigramm morfiumot vettek be.

- Élnek még? - kérdezték a mentők.

János igenlő válaszára azt mondták, hogy azonnal hozzanak be minket. János és Ervin taxiba dugtak minket, és elvittek a Markó utcába. Én még mindig nem éreztem semmit.

Annál többet éreztem a mentőknél, akik irgalmatlanul kimosták a gyomromat, és elvették a kedvemet minden öngyilkosságtól. Egyébként nem tudok megszabadulni attól a gondolattól, hogy nem is volt az morfium, amivel megmérgeztük magunkat. Vagy Éva csapta be Tamást, vagy az orvos Évát. Tamás rosszulléte lehet autoszugesztio is.

Évának és a fiúknak egész éjjel fenn kellett maradniuk és vigyázniuk, nehogy elaludjanak, mert a mentőknél azt mondták, hogy ha elalszunk, nem fogunk többet felébredni. Különös éjszaka volt. Nagyon nagy zavarban voltunk egymással szemben; én boldog is voltam, mert öngyilkos lettem, ami nagy szenzáció, és boldog voltam, mert életben maradtam; rendkívül kellemes fáradtságot éreztem. Mindnyájan nagyon szerettük egymást, az ő virrasztásuk nagy, áldozatos baráti gesztus volt, és nagyszerűen illett akkori vallásos és baráti lelkesültségünkhöz. Meg voltunk mindnyájan rendülve, és Dosztojevszkij-ízű beszélgetéseket folytattunk, és egyik feketekávé a másik után ittuk. Jellegzetesen az az ifjúkori éjszaka volt, amire az ember felnőtt korában csak bizonyos émélygéssel tud visszatekinteni. De tudja Isten, úgy látszik, én már megöregedtem, mert nem érzek semmi émélygést, ha visszagondolok rá, csak nagy-nagy nosztalgiát.

Csak Tamás nem szólt egy szót sem, és hagyta, hogy hideg vizet öntsünk rá és csipkedjük, nehogy elaludjék. Tamás csakugyan rosszul volt, és azonkívül összetörte az, hogy megint nem sikerült. Ha én szóltam hozzá, elfordult, és nem felelt. Árulónak tartott. Azontúl nem is voltunk már igazán jó barátok. Ezt a történetet később sosem említette, oly kedves és udvarias

volt, mint azelőtt, de tudom, hogy sosem bocsátott meg nekem. Úgy halt meg, hogy én már nem tartoztam hozzá...

Mihály itt elhallgatott, és tenyerébe hajtotta fejét. Aztán felkelt, és kibámult az ablakon a sötétbe. Majd visszajött, és szórakozott mosollyal simogatta Erzsi kezét.

- Még most is ennyire bánt? - kérdezte csendesen Erzsi.

- Nekem azóta sem volt egy barátom se - mondta Mihály.

Megint hallgattak. Erzsi azon tűnődött, vajon Mihály csak boros szentimentalizmusból sajnálja így magát, vagy vajon csakugyan, akkor, az Ulpus-házban, valami megszakadt Mihályban, és azóta ilyen közönyös és távoli az emberekkel szemben?

- És mi volt Évával? - kérdezte végre.

- Éva akkoriban szerelmes volt Ervinbe.

- És ti nem voltatok féltékenyek?

- Nem, természetesnek találtuk. Ervin volt a hegemon, őt tartottuk magunk közül a legkülönbnek, úgy éreztük, az az igazság, hogy Éva őt szeresse. Én különben sem voltam szerelmes Évába, Jánosnál pedig igazán nem lehetett tudni. Akkoriban a társaság egy kicsit szét is hullott. Ervin és Éva mindinkább elegek voltak egymásnak, és keresték az alkalmat, hogy kettesben maradhassanak. Engem meg az egyetem és a vallástörténet kezdtek őszintén érdekelni. Tudományos ambíciók töltöttek el; az első találkozás a tudománnyal olyan részegítő, mint a szerelem.

De hogy visszatérjek Ervinre és Évára... Éva akkoriban sokkal csendesebb lett, templomba járt, az Angol Kisasszonyokhoz, ahol valamikor iskoláslány volt. Már mondtam, hogy Ervinnek egészen különös diszpozíciója volt arra, hogy szerelmes legyen, a szerelem úgy hozzátartozott, mint Szepteknekhez a kalandorság. Meg tudtam érteni, hogy még Éva sem maradt hideg mellette.

Megható szerelem volt, költészettel, budai várral és húszévevel átítatott szerelem, tudod, olyan, hogy mikor ketten végimentek az utcán, szinte vártam, hogy az emberek tisztelettel félre fognak húzódni előlük, mint mikor a Szentséget viszik. Mi legalábbis így tiszteltük, határtalanul tiszteltük kettejük szerelmét. Valahogy az egész társaság értelme ebben teljesedett. És milyen rövid ideig tartott! Hogy mi történt közöttük, pontosan sose tudtam meg. Úgy látszik, Ervin megkérte Éva kezét, és az öreg Ulpus kidobta. János úgy tudta, hogy meg is pofozta. De Éva csak annál jobban szerette Ervint, és bizonyára szívesen a kedvese lett volna, de Ervin számára a hatodik parancs kérése teljesen valóság volt. Még sokkal sápadtabb és hallgatagabb lett, mint addig, az Ulpus-házhoz nem járt, én egyre ritkábban láttam; és Évában akkor mehetett végbe az a nagy változás, ami később olyan megmagyarázhatatlanná tette a számomra. És azután Ervin egy szép napon eltűnt. Tamástól tudtam meg, hogy szerzetes lett. Tamás megsemmisítette a búcsúlevelet, amelyben Ervin tudatta vele elhatározását. Hogy ő tudta-e Ervin szerzetesi nevét, és hogy hol, melyik szerzetben van, az titok, amit magával vitt a sírba. Talán csak Évának árulta el.

Ervin bizonyára nem azért lett szerzetes, mert Évát nem vehette feleségül. Hiszen előzőleg sokat beszélgettünk a szerzetesi életről, és tudom, hogy Ervin vallásossága sokkal mélyebb volt, semhogy szerzetesnek ment volna a belső elhivatás valami határozott jele nélkül, pusztán kétségbeesésből és romantikából. Bizonyára magasabb ujjmutatást látott abban is, hogy Évát nem vehette feleségül. De hogy ilyen hirtelen és menekülésszerűen ment el, abban nagy része lehetett annak, hogy Éva elől akart elmenekülni, az elől a kísértés elől, amit Éva jelentett a

számára. Így, menekülve bár, és talán kissé József módjára, de mégis megtette, amiről annyit ábrándoztunk akkoriban: ifjúságát töretlen áldozatként ajánlotta fel Istennek.

- Csak azt nem értem - mondta Erzsi -, hogyha, amint mondod, annyira diszponálva volt a szerelemre, miért hozta meg ezt az áldozatot?

- Édes, a lélekben az ellentétek egymás mellett vannak. Nagy aszkéták nem hideg és szenttelen emberekből lesznek, hanem a legtüzesebbekből, azokból, akiknek van miről lemondaniuk. Ezért nem engedi meg az Egyház, hogy egy herélt pap legyen.

- És mit szolt mindehhez Éva?

- Éva magára maradt, és ettől kezdve nem lehetett vele bírni. Ebben az időben Budapest a siberek és az entente-tisztek kezében volt. Éva, hogy, hogy nem, az entente-tisztek körébe került. Nyelveket tudott, és a viselkedésében volt valami nem magyaros-vidékiekies, hanem igazán világvárosi. Úgy tudom, nagyon népszerű volt. Ekkor lett, egyik napról a másikra, kis kamaszlányból gyönyörű nővé. Ekkor került a szemébe, az addigi pajtásos és nyílt kifejezés helyett, az a másik tekintet: mindig úgy nézett, mintha közben valami távoli, halk hangokra figyelne.

Ebben az utolsó korszakban, Tamás és Ervin hegemoniája után, János hegemoniája következett. Évának ugyanis pénz kellett, hogy elegánsan jelenhessék meg az elegáns emberek között. Bár nagyon ügyesen tudott a semmiből eleganciát varrni magának, azért ahhoz a semmihez is kell egy kis pénz. Itt következett Szepetneki János szerepe. Mindig tudott Éva számára pénzt előteremteni. Hogy honnan, azt ő tudta. Sokszor éppen azokat az entente-tiszteket vágta meg, akikkel Éva táncolt. - Bekaszíroztam a társaságpénzt - mondta cinikusan. De akkor már mi is cinikusan beszélünk, mert mindig a hegemon stílusához alkalmazkodtunk.

János aggálytalan módszerei nekem nagyon nem tetszettek. Nem tetszett például, hogy egy nap felkereste Reich urat, apám vállalatának öreg könyvelőjét, és egy borzasztó bonyolult mesével, az én kártyaadósságomra és tervbe vett öngyilkosságomra hivatkozva, egy elég komoly összeget vágott ki belőle. Később persze vállalom kellett, hogy kártyaadósságot csináltam, holott soha életemben nem volt kártya a kezemben.

És különösen az nem tetszett, hogy ellopta az aranyórámat. Ez egy nagy mulatság alkalmával történt, valahol kint, egy akkor divatos nyári vendéglőben, a nevére már nem is emlékszem. Sokan voltunk, Éva társasága, két-három külföldi tiszt, inflációs-gazdag fiatal emberek, furcsa nők, az akkori évek rendkívül merész ruháiba és viselkedésébe öltözve. Veszendőség-érzésemet már az is kiváltotta, hogy Tamás meg én ennyire nem nekünk való társaságba keveredtünk, emberek közé, akikkel semmi más közösségünk nem volt, mint éppen ez az érzés, hogy most már úgyis minden mindegy. Mert akkor a veszendőséget már nemcsak én éreztem, hanem az egész város is, a levegőben volt. Az embereknek rengeteg pénzük volt, és tudták, hogy hiába, egyik napról a másikra el fog veszni, a katasztrófa úgy lógott a kerthelyiség fölött, mint egy csillár.

Apokaliptikus idők voltak. Nem is tudom, józanok voltunk-e, amikor leültünk inni. Az emlékemben úgy él, mintha az első pillanattól fogva részeg lettem volna. Tamás alig ivott, de ez az általános világvége-hangulat annyira megfelelt lelkiállapotának, hogy szokatlan otthonossággal mozgott az emberek és cigányok között. Tamással sokat beszéltem aznap éjjel, illetve szóban keveset, de iszonyú érzelmi perspektívája volt a szavaknak, amiket mondtunk, és újra nagy-szerűen megértettük egymást, megértettük egymást a veszendőségben. És a furcsa lányokkal is jól megértettük egymást, legalábbis én úgy éreztem, hogy a keltákra és a halottszigetekre vonatkozó enyhe vallástörténeti fejtegetéseim élénk visszhangot váltanak ki abból a színi-növendékből, aki nagyobbára mellettem ült. Azután Évával félreültünk kettesben, és úgy

udvaroltam neki, mintha nem is ismerném sovány és nagyszemű kamaszkora óta, és ő is teljes női komolysággal fogadta udvarlásomat, fél-mondatokkal és messzire nézve, akkori pózának teljes fényében.

Mikor világosodni kezdett, nagyon rosszul lettem, és hogy utána kissé kijózanodtam, észrevettem, hogy az aranyóráam eltűnt. Rettenetesen meg voltam döbbenve, kétségbeesésem eksztatikus volt. Meg kell értened: egy aranyóra elvesztése magában nem olyan nagy szerencsétlenség, még akkor sem, ha az ember húszéves, és más értéktárgya ezen a világon nincsen, mint az aranyórája. De mikor az ember húszéves, és hajnalban arra józanodik ki, hogy ellopták az aranyóráját, hajlandó arra, hogy a veszteségnek mélyen szimbolikus jelentőséget tulajdonítson. Az aranyórát apámtól kaptam, aki egyébként nem nagyon ajándékozó természetű ember. Mondom, egyetlen értéktárgyam volt, egyetlen szóba jöhető magántulajdonom, és szememben éppen vaskos és közönséges, nagyképű nyárspolgárisága által képviselte mindazt, amit annyira nem szerettem, de aminek az elvesztése, most hogy szimbolikus formában megjelent előttem, páni rémülettel töltött el. Az volt az érzésem, hogy most már végleg el vagyok jegyezve az alsó hatalmaknak, ellopták azt a lehetőséget, hogy valamikor mégis kijózanodjam, és visszatérjek a polgári világba.

Odatántorogtam Tamáshoz, közöltem vele, hogy ellopták az aranyórámat, mondtam, hogy telefonálok a rendőrségre, és szólok a vendéglősnek, zárja le a kapukat, minden vendéget meg kell motozni. Tamás csillapított a maga módján:

- Nem érdemes. Hagyd. Persze hogy ellopták. Tőled mindent el fognak lopni. Mindig te leszel az áldozat. Te azt szereted.

Csodálkozva néztem rá, de csakugyan nem szóltam senkinek sem az óra eltűnéséről. Mialatt Tamásra bámultam, egyszerre tisztában voltam vele, hogy az órát csak Szeptetneki János lophatta el. Az est folyamán volt valami átöltözési móka, Szeptetneki meg én kicseréltük kabátunkat és nyakkendőnket, valószínűleg mikor visszakaptam a kabátomat, az óra már nem volt benne. Keresni kezdtem Szeptetneki Jánost, hogy kérdőre vonjam, de már nem volt ott. Másnap és harmadnap se láttam.

És negyednap már nem kértem számon az órát. Átláttam, hogy ha csakugyan ő vitte el, akkor azért vitte el, mert Évának pénzre volt szüksége. És valószínűleg Éva tudtával vitte el, hiszen az egész átöltözés-mókát Éva indítványozta - és az a jelenet, amikor kettesben ültem Évával, talán arra való volt, hogy ne vegyem mindjárt észre az óra eltűnését. Mikor erre a lehetőségre rájöttem, bele is törődtem a dologba. Ha Éváért történt, jól történt. Akkor ez is hozzátartozik a játékhoz, a régi játékhoz az Ulpus-házban.

Attól kezdve szerelmes voltam Évába.

- De hiszen mostanig a leghatározottabban tagadtad, hogy valaha is szerelmes voltál belé - vetette közbe Erzsi.

- Persze. Igazam is volt. Csak jobb szó híján nevezem szerelemnek azt, amit Éva iránt éreztem. Ez az érzés semmiben sem hasonlított ahhoz, ahogy téged szeretlek, és ahogy egy-két elődödet szerettem, ne haragudj. Valahogy egészen a negatívuma annak. Téged azért szeretlek, mert hozzám tartozol, őt azért, mert nem tartozott hozzám - az, hogy téged szeretlek, önbizalmat és erőt ad, az, hogy őt szerettem, megalázott és megsemmisített... persze ezek szónokias anti-tézisek csak. Akkor úgy éreztem, hogy a régi játék valósággá válik, és én lassan elpusztulok a nagy beteljesedésben. Elpusztulok Éva miatt, Éva által, úgy ahogy megjátszottuk kamaszkorunkban.

Mihály felkelt és nyugtalanul járkált a szobában. Most, most bántani kezdte, hogy így kiadta magát. Erzsinek... egy idegen nőnek...

Erzsi megszólalt:

- Az előbb valami olyasmit mondtál, hogy azért nem lehettél szerelmes belé, mert túlságosan is ismertétek egymást, nem volt meg köztetek a szerelemhez szükséges távolság.

(Jól van, nem érti - gondolta Mihály. - Csak annyit ért belőle, amennyit egészen primer féltékenysége fel tud fogni.)

- Jó, hogy ezt említed - mondta megnyugodva. - Addig az emlékezetes éjszakáig nem is volt távolság. Akkor fedeztem fel, amikor kettesben ott ültünk, mint egy hölgy és egy úr, hogy Éva már egészen más nő, idegen, nagyszerű és gyönyörű nő, ugyanakkor, amikor még a régi Éva is, elveszíthetetlenül hordja magában ifjúságom beteg és sötét édességét.

Egyébként Éva füttyült rám. Ritkán sikerült látnom, és akkor sem törődött velem. Nyugtalan-sága már valahogy patológikus volt. Különösen amióta megjelent a komoly kérés. Egy híres, gazdag, nem egészen fiatal régiséggyűjtő, aki egyszer-kétszer megfordult az Ulpius-házban, az öregnél, látta néha Évát, és régóta foglalkozott azzal a tervvel, hogy feleségül veszi. Az öreg Ulpius kijelentette Évának, hogy semmiféle tiltakozást nem fogad el. Éva már eleget élt a nyakán. Menjen férjhez, vagy menjen a fenébe. Éva kéthónapi haladékot kért. Az öreg, a vőlegény kérésére, beleegyezett.

Minél kevesebbet törődött velem Éva, annál erősebb lett bennem az az érzés, amire jobb híján azt mondtam, hogy szerelem. Úgy látszik, egészen különös hajlandóságom volt akkoriban a reménytelenségre: ácsorogni éjszaka a kapuja előtt, hogy meglessem, amint nevető és hangos kísérettel hazajön; elhanyagolni tanulmányaimat; minden pénzemet elkölteni hülye ajándékokra, amiket észre sem vesz jóformán; nyálasan ellágyulni, és férfiatlanul jelenetezni, ha találkozom vele - ez volt az én formám, akkor éltem igazán, semmi, ami öröm azóta jött, nem ment olyan igaz mélységekbe, mint az a fájdalom, az a boldog gyalázat, hogy el kell vesznem miatta, és ő nem is törődik velem. Vajon úgy hívják ezt, hogy szerelem?

(Miért mondom el ezt, miért mondom... megint sokat ittam. De egyszer el kellett mondanom, és Erzsi úgy sem érti.)

Közben végéhez közeledett az Évának adott haladék. Az öreg Ulpius néha bedobban a szobába, és rettenetes jeleneteket csinált. Ekkoriban már sosem volt józan. A vőlegény is megjelent, ősz hajjal és bocsánatkérő mosollyal. Éva még egy hetet kért. Hogy egy hétre nyugodtan elutazhassék Tamással, és elbúcsúzhassanak egymástól. Valahonnan pénze is volt az utazásra.

El is utaztak, Hallstattba. Késő ősz volt, nem volt ott rajtuk kívül egy lélek sem. Az ilyen régi történelmi fürdőhelyeknél semmi sem halálosabb. Mert hogy egy vár vagy egy székesegyház nagyon öreg, teljesen időszerűtlen, és itt-ott omladozik, az természetes, az a dolga. De mikor egy olyan hely mutatja a mulandóságot, ami a pillanatnyi örömök számára készült, például egy kávéház vagy egy gyógyászat... annál nincs rettenetesebb.

- Jó - mondta Erzsi -, meséld tovább. Mi történt az Ulpiusokkal?

- Édes, azért haboztam és filozofáltam, mert innen kezdve nem tudom, hogy mi történt velük. Soha többé nem láttam őket. Ulpius Tamás Hallstattban megmérgezte magát. Ezúttal sikerült.

- És mi történt Évával?

- Hogy Évának mi része volt Tamás halálában? Talán semmi. Nem tudhatom. Nem jött többet vissza. Azt mondják, Tamás halála után értejtött egy magasrangú idegen katonatiszt, és elvitte.

Talán találkozhattam volna még vele. A következő években egyszer-kétszer lett volna alkalmam. János néha felbukkant, homályos célzásokat tett, hogy esetleg meg tudja csinálni, hogy láthassam Évát, és szívesen látná, ha szolgálatait honorálnám. De én akkor már nem akartam találkozni Évával; ezért mondta az előbb János, hogy én vagyok az oka, hogy elszakadtam ifjúságomtól, holott csak a kezemet kellett volna kinyújtanom... Igaza van. Mikor Tamás meghalt, azt hittem, megbolondulok - és azután elhatároztam, hogy megváltozom, kirántom magam ebből a bűvöletből, nem akarok úgy járni, mint Tamás, én rendes ember leszek. Otthagytam az egyetemet, kitanultam az apám szakmáját, kimentem külföldre, hogy jobban értsek a dolgokhoz, azután hazamentem, és igyekeztem olyan lenni, mint más ember.

Ami pedig az Ulpus-házhoz tartozott - nemhiába éreztem olyan veszendőnek -, minden elpusztult, nem maradt belőle semmi. Az öreg Ulpus nem élt azután soká. Agyonütötték, amint egyszer hazafelé tartott részegen egy külvárosi kocsmából. A házat már előbb megvette egy Munk nevű gazdag ember, apám egy üzletbarátja. Voltam is egyszer náluk, borzasztó... Gyönyörűen berendezték, úgyhogy sokkal régibb, mint igazából. Az udvar közepén egy valódi flórenci kút áll. A nagypapa szobájából altdeutsch ebédlő lett, tölgyfaburkolattal. És a mi szobánk... Istenem, valami ősmagyar vendéglőnek vagy micsodának rendezték be, tulipános ládákkal, köcsögökkel és műtyürekkel. Tamás szobáját! Ez a mulandóság... Szent Isten, milyen késő van! Ne haragudj, édes, de egyszer el kellett mondanom... akármilyen számárságnak hangzik esetleg, így kívülről... na most lefekszem.

- Mihály... azt ígérted, hogy elmondod, hogyan halt meg Ulpus Tamás. És nem mondtad el, sem azt, hogy miért halt meg.

- Nem mondtam el, hogy hogyan halt meg, mert nem tudom. És hogy miért halt meg? Hm. Hát talán életunt volt, nem? Az életet nagyon meg lehet unni, nem?

- Nem. De aludjunk. Nagyon késő van már.

5

Firenzével nem volt szerencsájük. Egész ottlétük alatt esett. Álldogáltak esőköpenyben a Dóm előtt, és Mihály egyszerre elnevette magát. Hirtelen megértette a Dóm egész tragikumát. Hogy itt áll páratlan szépségében, és senki se veszi komolyan. Idegenforgalmi és műtörténeti nevezetesség lett, és senki sem gondolná róla, senki sem hiszi már el neki, hogy azért van itt, hogy Isten és a város dicsőségét hirdesse.

Felmentek Fiesoléba, és nézték, amint egy zivatar fontoskodó gyorsasággal, futólépésben jött a hegyeken át, hogy még idejében utolérje őket. Bemenekültek a kolostorba, és megnézték a sok keleti ócskaságot, amit a jámbor barátok a századok folyamán misszióikból hazahoztak. Mihály hosszasan elgyönyörködött egy kínai képsorozatban, amelyről csak egy idő múlva tudta megállapítani, hogy mit is ábrázol. Mindegyik kép felső részén egy dühös és riasztó kínai trónolt, előtte egy nagy könyv. Arcát különösen ijesztővé tette az, hogy haja kétoldalt a halántéka fölött felfelé borzadt. A képek alsó részében pedig mindenféle hátborzongató dolog történt: valami kellemetlen folyadékba dobáltak be embereket vasvillákkal, némelyiknek éppen a lábát fűrészelték, egyiknek nagy gonddal húzták ki éppen kötél alakú beleit, és egy helyt egy automobilszerű szerkezet, amelyet egy halántékán felfelé fésült szörnyeteg hajtott, nekiment egy tömegnek, és a gépezet orrán elhelyezett forgó bárdok feltrancsírozták az embereket.

Ráeszmélt, hogy ez az Utolsó Ítélet, ahogy egy kínai keresztény látja. Micsoda szakértelem és tárgyilagosság!

Szédülni kezdett, és kiment a térre. A táj, amely olyan csodálatos volt a vonatból nézve, Bologna és Firenze közt, most ázott és ellenszenves volt, mint egy nő, aki sírt, és lemállott arcáról a festék.

Mikor leérték, Mihály elment a főpostára; ide címeztek leveleiket, amióta Velencét elhagyták. Az egyik neki címzett borítékon megismerte Pataki Zoltánnak, Erzsi első férjének az írását. Talán olyasmi van benne, amit Erzsinek nem kellene elolvasnia, gondolta, és leült a levéllel egy kávéház elé. Íme, a férfi-szolidaritás, gondolta mosolyogva.

A levél így szólt:

Kedves Mihály,

jól tudom, kissé émelygős dolog, hogy hosszú és barátságos levelet írok neked, miután „elcsábítottad és megszőktetted” a feleségemet, de te sosem voltál a konvenciók embere, és ezért talán nem is fogsz megütődni rajta, ha én, bár mindig vén konformistának nevezteél, ez egyszer szintén nem törődöm a viselkedésünket irányító szabályokkal. Írok neked, mert másképp nem volnék nyugodt. Írok neked, mert őszintén megvallva, nem tudom, miért ne írnék, hiszen azzal mind a ketten tisztában vagyunk, hogy nem haragszom rád. A látszatot csak tartsuk meg a világ előtt, mert Erzsi önérzetének bizonyára jobban esik az a romantikus beállítás, hogy mi miatta halálos ellenségek vagyunk, de magunk közt, Mihályom, tudod jól, hogy mindig nagyra becsültelek, és ezen nem változtat az a tény, hogy elcsábítottad és megszőktetted a feleségemet. Nem mintha ez a „tetted” nem tört volna teljesen össze, hiszen azt sem kell tagadnom előtted - de persze ez is maradjon közöttünk -, hogy mennyire imádom most is Erzsit. De tisztában vagyok veled, hogy te nem tehetsz semmiről. Általában nem hiszem, ne haragudj, hogy te tehetnél valamiről ezen a világon.

És éppen ezért írok neked. Őszintén megvallva, egy kicsit aggódom Erzsiért. Látod, annyi éven át megszoktam, hogy gondoskodom róla, hogy állandóan evidenciában tartsam, hogy ellássam mindennel, amire szüksége van, és főképp amire nincs szüksége, hogy vigyázzak, vajon elég melegen öltözött-e fel, ha elmegy este: most nem tudok erről az aggódásról leszokni, egyik napról a másikra. Ez az aggodalom az a kapcsolat, ami annyira Erzsihez fűz. Bevallom neked, nemrég olyan hülye álmom volt: azt álmodtam, hogy Erzsi nagyon is kihajolt az ablakon, és ha nem fogom meg, még kiesik. És akkor jutott eszembe, hogy nem vagyok biztos benne, vajon te észrevennéd-e, ha Erzsi nagyon kihajolna az ablakon, hiszen olyan szórakozott és befelé fordult ember vagy. Ezért gondoltam, megkérlek néhány dologra, hogy különösen vigyázzál, felírtam mindent egy cédulára, ahogy eszembe jutott. Ne haragudj, de letagadhatatlan tény, hogy sokkal régebben ismerem Erzsit, mint te, és ez bizonyos jogokat ad.

1. Vigyázz, hogy Erzsi egyék. Erzsi (talán te is rájöttél már) nagyon fél a hízástól, ez a félelem néha pánikszerűen jön rá, ilyenkor napokig nem eszik, és utána súlyos savbántalmi vannak, ami viszont az idegeinek tesz rosszat. Arra gondoltam, talán evésre fogja ihletni őt, hogy neked unberufen olyan jó étvágyad van. Én, sajnos, öreg gyomorbeteg vagyok, és nem tudtam jó példával előljárni.

2. Vigyázz a manikűrös nőkre. Ha utazás közben Erzsi manikűröztetni akar, vállald magadra, hogy gondoskodsz manikűrösnről, és csak a legjobb céget vedd igénybe. A szálloda portásától kérj információt. Erzsi rendkívül érzékeny ebben, és már többször előfordult, hogy a manikűrös nő ügyetlensége miatt meggyúlt az ujjja. Amit bizonyára te sem szeretnél.

3. Ne hagyd, hogy Erzsi korán keljen fel. Tudom, hogy utazás közben erős a kísértés az ilyesmire, mikor utoljára Olaszországban voltunk, magam is beleestem ebbe a hibába, mert az olasz városközi autóbuszok nagyon korán indulnak. Hagyd a fenébe az autóbuszokat. Erzsi

későn alszik el, és későn ébred. A korai felkelés nagyon rosszat tesz neki, napokig nem tudja kiheverni.

4. Ne engedd, hogy scampit, frutti di marét vagy más vízi szörnyet egyék, mert attól kiütést kap.

5. Nagyon kényes dolog, nem is tudom, hogy írjam meg. Talán fel kellene tételeznem, hogy te is tisztában vagy ezzel, de nem tudom, az ilyen elvont és filozofikus természetű ember tisztában szokott-e lenni ilyesmivel, a női természet mérhetetlen törekenységével, és hogy mennyire uralkodnak rajta bizonyos testi dolgok. Arra kérlek, jól jegyezd meg magadnak Erzsí dátumait. Egy héttel a dolog bekövetkezése előtt légy elnéző és türelmes a végletekig. Erzsí ilyenkor nem egészen beszámítható. Keresi a civakodást. Legokosabb, ha csakugyan civakodsz vele, az levezeti az ingerültségét. De ne veszekedj komolyan. Gondold meg, hogy csak egy fiziológiai folyamatról vagy miről van szó. Ne ragadd el magad, ne mondd olyasmit, amit később megbánnál, és főképp ne engedd, hogy Erzsí mondjon olyant, mert később nagyon megbánja, és az rosszat tesz az idegeinek.

Ne haragudj. Még ezer dologról kellene írni, ezer apróságról, amire vigyáznod kellene - ezek csak a legfontosabbak -, de így nem jut eszembe, nekem nincs semmi fantáziám. Mégis, mit tagadjuk, nagyon aggódom, nemcsak azért, mert Erzsit ismerem, hanem elsősorban azért, mert téged ismerlek. Kérlek, ne érts félre. Ha én nő lennék, és kettőnk közül választanom kellett volna, habozás nélkül téged választottalak volna, és Erzsí bizonyára éppen azt szereti benned, hogy olyan vagy, amilyen vagy, olyan végtelenül távoli és elvont, hogy senkihez és semmihez közöd nincs, és mint ha egy átutazó idegen, egy Mars-lakó lennél ezen a földön; hogy semmit sem tudsz pontosan megjegyezni, hogy senkire sem tudsz komolyan haragudni, hogy nem tudsz odafigyelni, ha mások beszélnek, hogy inkább csak jóakaratból és udvariasságból csinálsz néha úgy, mintha te is ember volnál. Mondom, mindez igen szép, és én is nagyon tudnám értékelni, ha nő volnék, csak az aggaszt, hogy most mégis Erzsí férje is vagy. És Erzsí ahhoz szokott, hogy férje minden tekintetben gondoskodik róla, a széltől is óvja, hogy neki semmire se kelljen gondolnia, csak a szellemi, a lelki életére és nem utolsósorban a testápolásra. Erzsí luxusnő természettől fogva, otthon annak nevelték, én annak tiszteltem - és nem tudom, temeltesd nem kell-e majd szembenéznie olyan realitásokkal, amelyeket apja meg én gondosan ellepleztünk előle.

Még egy kényes kérdést kell itt érintenem. Jól tudom, hogy te, illetve kedves édesapád, akinek a vállalatánál működsz, jómódú emberek vagytok, és feleséged nem fog semmiben sem hiányt szenvedni. Azért néha mégis aggódom, mert tudom, hogy Erzsí mennyire el van kényeztetve, és félek, hogy az ilyen elvont ember, mint te, nem számol kellőképpen Erzsí igényeivel. Te magad, tudom, kedvesen, bohémesen igénytelen természet vagy, mindig igen szolid életet éltél, más életnívón, mint amihez Erzsí hozzászokott. Mármost egyiketeknek alkalmazkodni kell a másik életstandardjához. Ha Erzsí alkalmazkodik a tiédhez, ez előbb-utóbb meg fogja bosszulni magát, mert déclassée-nak fogja érezni magát abban a pillanatban, amint régi miliőjével érintkezésbe jön. Mit tudom én, Olaszországban találkozhattok egy barátnőjével, aki felhúzza az orrát, amikor meghallja, hogy egy nem egészen elsőrangú hotelben laktok. A másik lehetőség az, hogy te alkalmazkods az ő standardjához; ez meg előbb-utóbb anyagi következményekkel fog járni, mert - ne haragudj - én valószínűleg jobban ismerem vállalatotok teherbíró képességét, mint te, aki olyan elvont ember vagy, és amellet négyen vagytok testvérek, és kedves édesapád kissé konzervatív, meglehetősen szigorú felfogású úriember, inkább a tartalékolásnak, mint a jövedelem felélésének a híve... szóval, hogy rövid legyek, nem vagy abban a helyzetben, hogy Erzsí szokott életstandardját a te oldaladon fenntarthassa. Minthogy pedig nekem nagyon fekszik, hogy Erzsinek mindene meglegyen, nagyon

kérlek, ne vedd rossz néven, ha kijelentem neked, hogy szükség esetén feltétlenül rendelkezésemre állok, ha parancsolod, hosszúlejárati kölcsön formájában is. Bevallom őszintén, legszívesebben állandó havi összeget fizetnék, de tudom, hogy ez szemtelenség lenne. De ennyit mindenesetre tudomásodra kell hoznom: ha bármikor szükséged volna, csak fordulj hozzám.

Kérlek, ne haragudj rám. Egyszerű üzletember vagyok, más dolgom itt nincs, mint hogy pénzt keressek, és ezt hál' istennek alaposan meg is teszem. Azt hiszem, méltányos, ha szeretném a pénzemet azokra kiadni, akikre kedvem van, hát nem?

Tehát még egyszer, nichts für ungut. Érezd jól magad, szeretettel köszönt igaz tisztelőd,

Zoltán

Mihályt a levél mélységesen kihozta a sodrából. Nagyon émelyítette Pataki férfiatlan „jósága”, ami tulajdonképpen nem is jóság, csak férfiatlanság, de ha jóság, akkor sem sokkal rokonszenvesebb, mert Mihálynak nem volt valami nagy véleménye a jóságról. És ez az udvariasság! Hiába, Pataki csak kereskedősegéd maradt, akárhogy meg is gazdagodott.

De mindez Pataki Zoltán dolga, és az ő baja, ha még mindig szerelmes Erzsibe, aki igazán gyalázatosan viselkedett vele szemben. Nem ez hozta ki a sodrából, hanem a levélnek őrá és Erzsire vonatkozó részei.

Először is az anyagiak. Mihály a „gazdasági szükségszerűséget” mérhetetlenül tisztelte. Talán éppen azért, mert neki oly kevés érzéke volt hozzá. Ha valaki azt mondta neki: „anyagi okok arra kényszerítenek, hogy így meg így cselekedjem”, Mihály mindjárt elhallgatott, és minden aljasságot igazolva látott. Éppen ezért rendkívül nyugtalanította a dolognak az az aspektusa, ami előtte már régebben is felmerült, de Erzsibe mindig tréfásan elütötte, hogy ti. Erzsibe anyagilag nagyon rosszul járt vele, azelőtt egy gazdag ember felesége volt, most pedig egy polgári közepesé - ez előbb-utóbb meg fogja bosszulni magát, amit a józan és anyagiakban oly otthonos Pataki Zoltán máris tisztán lát.

Hirtelen egy csomó dolog jutott eszébe, ami már eddig is, nászútjukon is, kiélezte a kettejük életstandardja közt levő különbséget. Itt volt mindjárt, hogy ne menjünk messzire, a szálloda, amelyben most laktak. Mihály, miután Velencében és Ravennában látta, hogy Erzsibe mennyivel jobban tud olaszul, mint ő és mennyivel ügyesebben beszél a portásokkal, akiktől ő úgyis iszonyodott, Firenzében már teljesen Erzsibe bízta a szálloda- és egyéb földi gondokat. Erre Erzsibe minden további nélkül az Arno-part egyik régi, de igen drága kis szállodájában vett ki szobát, azzal a megokolással, hogy ha már az ember Firenzében van, akkor feltétlenül az Arno partján kell lakni. A szoba ára - Mihály homályosan érezte, mert lusta volt számolni - egyáltalán nem állt arányban az összeggel, amit olaszországi tartózkodásukra szántak, jóval drágább volt, mint velencei szobájuk, és ez egy pillanatra belenyilallott Mihály takarékosághoz szokott szívébe. De azután undorral üzte el magától ezt a kicsinyes érzést. - Végre is nászúton vagyunk - mondta magában, és többet nem gondolt rá. De most, hogy elolvasta Pataki levelét, ez is előtte állt mint szimptóma.

De a legnagyobb baj nem az anyagiak voltak, hanem az erkölcsiek... Mihály, amikor félévi kínos töprengés után arra a határozatra jutott, hogy Erzsibet, akivel akkor már egy éve viszonya volt, elválasztja az urától, és feleségül veszi, azért szánta el magát erre a következményteljes lépésre, hogy „mindent jóvátegyen”, továbbá, hogy komoly házassága révén végleg bevonuljon a felnőtt, komoly emberek sorába, hogy egyenrangú fél legyen például éppen Pataki Zoltánnal. Éppen ezért megfogadta, hogy minden erejéből igyekezni fog jó férj lenni. El akarta feledtetni Erzsibet, milyen jó férjet hagy el a kedvéért, és különben is, „mindent jóvá akart tenni”, kamaszkorára visszamenőleg. Pataki levele most meggyőzte vállalkozása reménytelenségéről. Olyan jó férj sohasem tud lenni, mint Pataki Zoltán, aki íme hűtlen és távollevő feleségét is, a

távolságon át is, több gonddal és hozzáértéssel tudja megvédelmezni, mint ő, aki itt van vele, és a védelmező szerepére annyira alkalmatlan, hogy még a szálloda- és egyéb földi gondokat is Erzsi nyakába varrja, azzal a nagyon is átlátszó ürüggyel, hogy Erzsi jobban tud olaszul.

- Talán igaza van Patakinak - gondolta -, hogy nagyon is elvont és befelé fordult természet vagyok. Persze ez szimplifikáció, az ember sosem ilyen megfogalmazható, de annyi biztos, hogy rendkívül ügyetlen és inkompetens vagyok a világ dolgaiban, egyáltalában nem vagyok az a férfi, akinek nyugodt felsőségében megbízhat egy asszony. Márpedig Erzsi az a nő, aki szereti teljesen rábízni magát valakire, szereti tudni, hogy valakihez feltétlenül odatartozik: nem az anyáskodó asszonyok közül való - talán ezért is nincs gyereke -, hanem azok közül, akik a szeretőjük gyermeke szeretnének lenni. Istenem, milyen szerencsétlen lesz előbb-utóbb mellettem, aki, azt hiszem, még tábornok is könnyebben lehetnék, mint hogy apaszerepet játszok, ez az a humánus, ami teljesen hiányzik belőlem, többek közt. Nem bírom, ha valaki függ tőlem, akárha kiszolgáló személyzet formájában, azért csináltam mindent egyedül legénykoromban. Nem bírom elviselni a felelősséget, és rendszerint meggyűlölöm azokat, akik várnak tőlem valamit...

- Örület ez az egész, örület Erzsi számára, hiszen száz ember közül kilencvenkilencel jobban járt volna, mint velem, minden átlagos, normális ember jobb férj lett volna, mint én, és most nem a magam szempontjából nézem, hanem tisztán az övéből. Miért nem gondoltam minderre, mielőtt megnősültem, vagyis inkább hogy lehet az, hogy Erzsi, aki olyan bölcs, nem gondolta meg jobban a dolgot?

De Erzsi persze nem gondolhatta meg, mert Erzsi szerelmes volt Mihályba, és vele szemben nem volt bölcs, nem ismerte fel Mihály hibáit, úgy látszik, mindmáig nem ismerte fel. De ez csak az érzékek játéka; Erzsi egészen nyers, gátlástalan étvággal kívánja a szerelmi boldogságot, amit Pataki oldalán nem talált meg, de hátha egyszer jóllakik, mert az ilyen érzéki szenvedély nem szokott túlságosan sokáig tartani...

Mikor hosszas bolyongás után visszatért a szállodába, már elkerülhetetlennek látta, hogy Erzsi egyszer elhagyja őt, mégpedig rettenetes krízisek és gyötrelmek után, csúnya férfi-ügyek után, „a nevét is meghurcolva”, ahogy az ilyesmit nevezik. Bizonyos fokig bele is nyugodott az elkerülhetetlenbe, és amikor vacsorához ültek, kissé már úgy nézett Erzsire, mint múltjának egy szép darabjára, és ünnepélyes meghatottság fogta el. Múlt és jelen mindig különös játékot játszottak Mihályban, egymást színezve, ízesítve. Szeretett képzeletben visszahelyezkedni múltjának egy pontjába, és annak a szemszögéből átcsoportosítani mostani életét, például: mit szoltam volna Firenzéhez, ha tizenhat éves koromban járok itt - és ez a visszahelyezés a jelen pillanatnak mindig gazdagabb érzelmi tartalmat adott. De lehetett fordítva is: a jelenből múltat csinálni; - milyen szép emlék lesz tíz év múlva, hogy egyszer Firenzében jártam Erzsivel... milyen tartalma lesz ennek az emlékeknek, érzelmi uszálya, amit ma még nem is sejtek.

Ünnepi érzését hatalmas ünnepi étrend összeállításában és drága bor rendelésében fejezte ki. Erzsi ismerte Mihályt, tudta, hogy a nagy vacsora nagy hangulatot jelent, és igyekezett ő is felemelkedni a szituációhoz. A beszélgetést ügyesen úgy irányította, egy-két kérdést téve fel Firenze történetére vonatkozólag, hogy Mihály gondolatait történelmi irányba terelje, mert tudta, hogy Mihályt a történelmi asszociációk a bornál is jobban és ünnepélyesebben átllekesítik, sőt ez az egyetlen dolog, ami Mihályt közönyéből kiragadja. Mihály csakugyan lelkes, színes és adataiban megbízhatatlan magyarázatokat adott, majd csillogó szemmel azt próbálta elemezni, mit jelent a számára, mennyi csodát és eksztázist, maga ez a szó: Toszkána. Mert ennek a földnek nincs egy darabja sem, amit történelmi hadseregek, császárok és francia királyok nagyszerű kosztümös csapatai ne tapostak volna, itt minden ösvény valami nagyon

fontos helyre vezet, és Firenze egy utcájára több történelem esik, mint odahaza hét vármegyére.

Erzsi gyönyörködve hallgatta. Toszkána történelmisége ugyan pillanatnyilag egyáltalán nem érdekelte, de nagyon szerette Mihályt, amint így áttüzesedett; szerette, hogy éppen ilyenkor, történelmi révedéseiben, tehát amikor a legtávolabb járt az emberek itteni és mostani világától, ilyenkor felengedett közönye, és ő is olyan volt, mint egy ember. A rokonszenv Erzsiben csakhamar erősebb érzésekbe ment át, és örömmel gondolt az este várható folytatására, annál is inkább, mert előző este Mihály rosszkedvű volt, és mihelyt lefeküdt, elaludt vagy legalábbis úgy tett.

Tudta, hogy Mihály áttüzesedett hangulatát a történelemtől milyen könnyen magára irányíthatja. Elég volt, hogy rátette kezét Mihály kezére, és erősen Mihály szemébe nézett: Mihály elfelejtette Toszkánát, és bortól kipirult arca egészen elsápadt a hirtelen rátörő megkívánástól. Azután udvarolni és hízelegni kezdett, mintha most küzdene először Erzsi szerelméért.

- Milyen különös - gondolta Erzsi -, egy évi intimitás után még mindig olyan hangon udvarol nekem, olyan belső nyugtalansággal, mint hogyha egészen bizonytalan volna, hogy meghallgatom-e. Sőt minél inkább megkíván, annál távolibban, annál választékosabb modorban udvarol, mintegy kidekorálja a vágyát ezzel, megadja neki a kellő tiszteletet - és a legnagyobb közelség, a test közelsége sem hozza közelebb. Csak akkor tud szeretni, ha távolságot érez közöttünk.

Így is volt. Mihály vágya a távoli Erzsinek szólt, annak, akiről tudta, hogy majd elhagyja őt, és aki már inkább úgy élt benne, mint egy szép emlék. Azért is ivott annyit, hogy megőrizze magában ezt a hangulatot, hogy elhitesse magával, hogy nem Erzsivel van együtt, hanem Erzsi emlékével, Erzsivel mint történelemmel.

De közben Erzsi is ivott, és rá a bor mindig erősen hatott, hangos lett, jókedvű és igen-igen türelmetlen. Mihálynak eléggé új volt ez az Erzsi, mert házasságuk előtt ritkán volt Erzsinek alkalmá, hogy Mihály jelenlétében nyilvánosság előtt ennyire szabadon viselkedjék. Mihály ezt az Erzsit igen vonzónak találta, és mindketten siettek fel szobájukba.

Ezen az éjszakán, mikor Erzsi új Erzsi volt és egyben történelmi, emlék-Erzsi is, és amikor Pataki Zoltán levele és az Ulpiusok körülötte kerengő emléke mélyen megrendítette, Mihály megfélemedezett régebben tett fogadalmáról, és házasesetébe olyan elemeket vitt bele, amiket Erzsitől mindig távol akart tartani. A szerelemnek bizonyos kamaszos, fiatal fiúk és szűz lányok közt divatozó módjára gondolunk, amellyel a gyönyört kerülő úton meg lehet szerezni és minden felelősség nélkül. Vannak emberek, akik mint Mihály, ezt a felelőtlen gyönyört jobban szeretik a teljes komolyságú és szinte hivatalos jellegű élvezeteknél. De Mihály önmaga előtt is mérhetetlenül szégyellte ezt a hajlandóságot, mert tisztában volt kamaszosságával, kamaszkori kötöttségével, és mikor Erzsivel, igazán komoly, felnőtt szerelmével intimitásba került, elhatározta, hogy Erzsivel mindig csak a hivatalos szerelmi formák közt fog érintkezni, mint ahogy illik két komoly, felnőtt szerelmeshez.

Ez a firenzei éjszaka volt az első és egyetlen kivétel. Erzsi csodálkozva, de szívesen fogadta és viszonzta Mihály szokatlan gyengédségeit, nem értette a dolgot, és nem értette utána Mihály éktelen rosszkedvét és szégyenkezését sem.

- Miért? - kérdezte -, hiszen nagyon jó volt így is, és különben is szeretlek.

És elaludt. Most Mihály volt az, aki nagyon sokáig nem tudott elaludni. Úgy érezte, most végleg és faktikusan beismerte házassága csődjét és összeomlását. Beismerte, hogy még a házasságban sem tud felnőtt lenni, és ami a legszörnyűbb, arra kellett ráeszmélnie, hogy Erzszi soha ekkora gyönyörűséget nem okozott neki, mint most, amikor nem úgy szerette, mint felnőtt és szenvedélyes szeretőjét, hanem mint egy fejletlen kamaszlányt, egy tavaszi kiránduláson talán.

És ekkor Mihály kikelt az ágyából. Miután meggyőződött róla, hogy Erzszi alszik, a toalettasztalhoz lépett, amelyen Erzszi retikülje feküdt. Megkereste benne a csekket - mert Erzszi volt a pénztáros. Megtalálta a Nemzeti Bank két líra-csekkjét, mindegyik egyforma összegről szólt, az egyik az ő nevére, a másik Erzsiére. Kivette a saját csekkjét, és helyébe egy ugyanolyan alakú papirost csempészett be, a csekket pedig nagy gonddal eltette a tárcájába és visszafeküdt.

6

Másnap reggel továbbutaztak Róma felé. A vonat kiszaladt Firenzéből, és bent volt a toszkán tájban, zöld és tavaszias dombok között. Lassan haladt, minden állomáson tíz percet állt, az utasok kiszálltak, és délszaki kényelmességgel szállingóztak vissza, mikor indulni készült, és közben beszélgettek és nevettek.

- Nézd meg - mondta Mihály -, mennyivel több dolgot lát az ember, ha itt kinéz az ablakon, mint ha más országban néz ki. Nem tudom, hogy csinálják, a horizont nagyobb itt, vagy a tárgyak kisebbek, de fogadok, hogy az ember ötször annyi falut, várost, erdőt, folyót, eget és felhőt lát itt, mintha, mondjuk, Ausztriában nézne ki a vonatablakon.

- Igaz - mondta Erzszi. Álmos volt, és idegesítette már Mihály olasz-rajongása. - Ausztria mégis szebb. Oda kellett volna menni.

- Ausztriába?! - kiáltotta Mihály. Úgy megsértődött, hogy nem is folytatta.

- Tedd el a passzusodat - mondta Erzszi. - Megint kint felejtetted az asztalon.

A vonat megállt Cortonában. Mihály, mikor meglátta a kis hegyi várost, úgy érezte, hogy valamikor már sok ilyent látott, és most a viszontlátás boldogságát élvezi.

- Miért érzem úgy, mintha ifjúkorom egy részét hegyi városokban töltöttem volna, mondd?

De Erzszi nem mondott semmit erre vonatkozólag.

- Unom már ezt a sok utazást - azt mondta. - Szeretnék már Capriban lenni. Ott majd kipihenem magam.

- Ugyan, Capri! Sokkal érdekesebb volna kiszállni itt Cortonában. Vagy akárhol. Programon kívül. A következő állomás például Arezzo, Arezzo! Fantasztikus, hogy Arezzo csakugyan a világon van, és nem Dante találta ki, amikor tornászait összehasonlította az ördögökkel, akik trombitát csináltak alfelükből. Gyere, szálljunk ki Arezzóban.

- Jön eszembe. Szálljak ki, mert Dante ilyen disznóságokat ír? Arezzo poros kis fészek, biztosan van benne egy dóm a XIII. századból, egy Palazzo Communale, a Duce arcképe minden sarkon és megfelelő nemzeti feliratok, sok kávéház és egy Stella d'Italia nevű szálloda. Nem vagyok rá kíváncsi. Unom. Szeretnék már Capriban lenni.

- Érdekes. Talán azért, mert te már sokszor voltál Olaszországban, már nem ájulsz el, ha egy Fra Angelico képet vagy egy Bel Paese sajtot látsz. Én meg úgy érzem, hogy halálos vétket követek el minden állomásnál, ahol nem szállok ki. Nincs frivolabb dolog, mint vonaton utazni. Gyalog kellene menni, vagy legalábbis postakocsin, mint Goethe. Hátborzongató, hogy voltam Toszkánában, meg nem is. Hogy íme, elutaztam Arezzo mellett, és hogy arra van valahol Siena, és én nem mentem oda. Ki tudja, eljutok-e még valaha Sienába, ha most nem megyek el?

- Mondd már. Otthon sosem árultad el, hogy ilyen sznob vagy. Mi baj lesz abból, hogy nem nézted meg a sienai primitíveket?

- Ki kíváncsi a sienai primitívekre?

- Hát mit akarsz csinálni Sienában?

- Mit tudom én. Ha tudnám, talán már nem is izgatna. De ha kimondom ezt a szót, Siena, az az érzésem, hogy ott megláthatnék valamit, amitől minden rendbe jönne.

- Bolond vagy, az a baj.

- Lehet. És éhes is vagyok. Van nálad valami?

- Mihály, rettenetes, mennyit eszel, amióta Olaszországban vagyunk. Hiszen most reggeliztél.

A vonat egy Terontola nevű állomáshoz ért.

- Itt leszálok, és megiszom egy kávé.

- Ne szállj te, te nem vagy olasz. Még elmegy a vonat.

- Dehogymegy el, minden állomáson negyedórát áll. Szervusz, Isten veled.

- Szervusz, majom. Aztán írjál.

Mihály leszállt, megrendelte a kávé, és mialatt az eszpresszógépet cseppenként kisisteregte magából a nagyszerű, forró italt, beszélgetni kezdett egy bennszülöttel, Perugia nevezetességéről. Azután megitta a kávé.

- Jöjjön gyorsan - mondta a bennszülött. - A vonat már indul.

Csakugyan, mire kiértek, a vonat fele már kint volt az állomásról. Csak éppen hogy fel tudott kapaszkodni az utolsó kocsira. Ez régimódi, harmadosztályos kocsi volt, nem volt rajta folyosó, minden kupé külön világ volt.

- Nem baj, majd a legközelebbi állomáson előreszaladok - gondolta.

- Most megy először Perugiába? - kérdezte a barátságos bennszülött.

- Perugiába? Nem megyek én Perugiába. Sajnos nem.

- Akkor bizonyára továbbutazik Anconáig. Nem jól teszi. Szálljon ki Perugiában; nagyon régi város.

- De én Rómába utazom - mondta Mihály.

- Rómába? Az úr tréfál.

- Mit csinállok? - kérdezte Mihály abban a hiszemben, hogy rosszul érti az olasz szót.

- Tréfál - kiáltotta az olasz. - Ez a vonat nem megy Rómába. Nana, maga nagyon vicces ember

- mondta megfelelő olasz kifejezéssel.

- Már miért ne menne ez a vonat Rómába? Firenzében szálltam fel rá a feleségemmel, ki volt írva, hogy Rómába megy.

- De ez nem az a vonat - mondta az olasz olyan gyönyörűséggel, mintha élete legjobb tréfáját hallaná. - A római vonat már előbb elment. Ez a Perugia-Ancona-i vonat. Terontolában van a szétágazás. Óriási! És a signore nyugodtan utazik Róma felé!

- Szenzációs - mondta Mihály, és tanácstalanul nézett ki az ablakon, a Trasimeno-tóra, hátha ott valami megoldás evez feléje.

Mikor éjszaka magához vette csekkjét és passzusát, arra gondolt - persze nem egész komolyan -, hogy útközben esetleg úgy alakulhat, hogy elszakadnak egymástól. Mikor Terontolában kiszállt, megint átfutott fején, hogy hagyja Erzsit továbbmenni a vonattal. De most, hogy csakugyan megtörtént, meglepődött, és zavarban volt. De mindenesetre - megtörtént!

- És most mit fog csinálni? - sürgette az olasz.

- Kiszállok a legközelebbi állomáson.

- De ez gyorsvonat. Perugiáig nem áll meg.

- Hát majd Perugiában szállok ki.

- Ugye mindjárt mondtam, hogy Perugiába utazik. Nem baj, megéri. Nagyon régi város. És nézze meg a környékét is.

- Jó - gondolta Mihály. - Én Perugiába utazom. De mit csinál majd Erzi? Valószínűleg továbbutazik Rómába, és ott vár a következő vonatra. De az is lehet, hogy már a következő állomáson kiszáll. Esetleg visszamegy Terontolába. Akkor sem fog megtalálni. Az nehezen fog eszébe jutni, hogy én a perugiai vonattal utaztam el.

Igen, ez nehezen fog eszébe jutni. Ha most Perugiában kiszáll, egészen biztos, hogy egy-két napig senki sem fogja megtalálni. Tovább is eltart, ha nem marad Perugiában, hanem valami valószínűtlen útvonalon elutazik onnét is.

- Még szerencse, hogy a passzusom nálam van. Poggyász? Majd veszek magamnak inget és miegymást, a fehérnemű Olaszországban jó és olcsó, úgyis akartam venni. És a pénz... hogy is állunk a pénzzel?

Elővette tárcáját, és megtalálta benne a Nemzeti Bank líracsekkjét.

- Igaz, hiszen tegnap éjjel... Majd Perugiában eszkomtáltatom, ott biztosan van olyan bank, ahol elfogadják. Igen.

Behúzódott a sarokba, és mélyen elaludt. A barátságos olasz keltette fel, mikor megérkeztek Perugiába.

II. rész A bujdosó

*Tigris, tigris, éjszakánk
Erdejében sárga láng...*

*William Blake
(Ford.: Szabó Lőrinc)*

1

Az a nagy umbriai síkság, amelynek egyik sarkában egy sziklaasztalon áll Perugia, a másik sarkában, az irdatlan Subacio-hegység támaszkodva, Assisi fehérlik, néhány nap alatt virágba borult. Mindenfelé viruló gyümölcsfák árasztották az évszak átható ujjongását, és különös, csavart ágú eperfák, halvány, olasz-zöld olajfák és azok a lila virágú, nagy fák, amelyeknek a nevét senki sem tudta Mihálynak megmondani. Nappal a gyalogló akár ingujjban járhatott, az éjszakák még hűvösek voltak, de nem kellemetlenül.

Mihály gyalog érkezett Spellóból Assisibe, felment a város legmagasabb pontjára, a Roccára, meghallgatta egy szép és bölcs olasz kisfiú történelmi magyarázatait, leült az ősi várrom egy falára, órák hosszat nézte az umbriai tájat, és boldog volt.

- Umbria egészen más, mint Toszkána - gondolta -, parasztabb, ősebb, szentebb, és mintha egy árnyalattal zordonabb is volna.

- A franciskánus föld. Csupa hegyi város. Nálunk az emberek mindig a völgyekbe építkeztek, a hegyek alá, itt pedig fel a hegyre, a síkság fölé. Vajon miféle ősi ellenség képe élt az alapítók idegzetében, micsoda iszonyat elől menekültek mindig felfelé, a meredek sziklák oltalmába? Ahol a síkságból egy domb nőtt ki, oda mindjárt várost építettek.

- És itt minden hely város. Spello például otthon nyomorult kis falu volna - itt mégis szabályos város, katedrálissal és kávéházzal, sokkal inkább város, mint például Szolnok vagy Hatvan. És bizonyára egy nagy festő született benne, vagy egy nagy csatát vesztek el mellette.

- Az olasz táj nem olyan csak-barátságos, csak-édes, mint ahogy elképzeltem. Itt Umbriában nem. Van itt valami kietlen, valami sötét és érdes, mint a babérfá - és éppen ez az érdes Olaszország a vonzó. Talán a nagy, kopár hegyek teszik. Sose hittem volna, hogy Olaszországban ennyi kopár és magas hegy van. A Subasió még foltokban áll a hó.

Letört egy ágat arról a fáról, aminek nem tudta a nevét, és jókedvűen, felvirágozva lement a városkába. A Piazzán, az ősi Minerva-templommal szemközt, ami az első antik templom volt, amelyet Goethe itáliai útjában látott, leült egy kis kávéház elé, vermutot rendelt, és megkérdezte a kiszolgáló kisasszonyt, hogy hogyan hívják ezt a fát.

- Salsifraga - mondta a kisasszony selypítve és némi habozás után. - Salsifraga - ismételte bizonytalanul. - Legalábbis nálunk, ott fenn, Milánóban, így hívják. De itt mindennek más neve van - tette hozzá megvetéssel.

- Fenét salsifraga - gondolta Mihály. - Salsifraga a kövirózsa lehet. Mondjuk, hogy ez a Júdásfa.

De ettől eltekintve nagyon jól érezte magát. Az umbriai síkság boldogságot árasztott magából, szerény és franciskánus boldogságot. Úgy érezte, mint annyiszor álmában, hogy a fontos dolgok nem itt történnek, hanem máshol, talán ott fenn, Milánóban, ahonnan jött bús száműzöttként ez a selypítő kisasszony, vagy ott, ahol Erzsi van... de most az is boldogsággal töltötte el, hogy nem kell ott lennie, ahol a fontos dolgok történnek, hanem egészen máshol lehet, az Isten háta mögött.

Assisiba jövet abban reménykedett, hogy itt talán megtalálja Ervint. Hiszen ifjúkorukban, amikor Ervin volt a hegemon, elolvastak mindent, amit Assisi nagy szentjéről el lehetett olvasni. Ervin bizonyára ferencesrendi szerzetes lett. De Ervint nem találta meg, és ifjúkori áhítatát sem tudták felidézni a franciskánus templomok, még a Santa Maria degli Angeli sem, amelynek belsejében áll a Portiuncula, ahol meghalt a szent. Nem maradt itt éjszakára, mert attól félt, hogy az ilyen idegenforgalmi középpontban inkább rátalálnak, akik keresik. Továbbutazott, és estére Spoletoba ért.

Itt megvacsorázott, de a bor sehogy sem ízlett, ezek az olasz vörösborok hajlamosak arra, hogy időnként spirituszizük legyen vagy hagymaszaguk, tudja Isten miért, mikor máskor éppolyan megokolatlanul egészen nagyszerűek. Még rosszkedvűbb lett, mikor a fizetésnél megállapította, hogy Perugiában felvett pénze minden takarékosága ellenére is el fog egyszer fogyni, és nem tudja, hogy akkor mihez fog kezdeni. A külső világ, amelyről oly boldogan megfélekedezett Perugiában és a síkságon, itt kezdett megint beszivárogni.

Olcsó szobát bérelt egy olcsó albergóban - nagy választék ezen a kis helyen amúgy sem volt -, és vacsora előtt még egy kis sétára indult Spoleto síkatoraiban. A holdat felhők fedték, sötét volt, és a fekete város síkatorai fojtogatóan szűkültek össze körülötte, nem olyan ölelően, mint Velence rózsaszín utcáskái. Valahogy egy olyan városrészbe ért, ahol lépésről lépésre sötétebbek és fenyegetőbbek lettek az utcák, a szabadlépcsők egyre sejtelmesebb ajtók felé vezettek, embert már nemigen lehetett látni, az utat is elvesztette - és akkor egyszerre kétségtelemmé vált, hogy valaki jön utána.

Megfordult: az utcasarkon éppen most kanyarodott be az illető, egy nagyon magas, sötétruhás alak. Mihályt megnevezhetetlen félelem fogta el, és hirtelen besietett egy síkatorba, amely minden eddiginél szűkebb és sötétebb volt.

De ez a síkator zsákutca volt, Mihálynak vissza kellett fordulnia, és addigra az idegen ott állt már a szűk utca bejáratánál. Mihály tétovázva közeledett feléje néhány lépést, de amikor jobban látta az idegent, rémülten megállt. Az idegen rövid, fekete, kerek köpenyt hordott, mint amilyent a múlt században volt szokás, és afölött fehér selyemsájt, és öreg, különösen gyűrött, puha szőrtelen arcán valami leírhatatlan mosolyt. A karját kissé széttárta Mihály felé, és vékony, herélt hangon azt sipította:

- Zacomo! - vagy valami hasonló nevet.

- Nem én vagyok - mondta Mihály, és ezt az idegen is belátta, és sűrű bocsánatkérések közt távozott. Mihály most már látta, hogy a leírhatatlan mosoly az öreg arcán egyszerűen hülye volt.

De Mihályt nem nyugtatta meg, hogy kalandja teljesen értelmetlen félelmen alapult, és meglehetősen komikusan végződött, sőt szimbólum-látó hajlandóságával ebből az ostoba epizódból is azt a következtetést vonta le, hogy üldözik, nyomon követik. Páni félelemben kereste meg a fogadója visszavezető utat, felsietett szobájába, bezárta, és egy ládával eltorlaszolta az ajtót. A szoba így is félelmes maradt. Először is túlságosan nagy volt egy ember számára, másodsor is Mihály még nem bírt megbarátkozni azzal, hogy Olaszországban kőpadló van a kisebb szállodákban - úgy érezte magát, mintha gyermekkorában a konyhába

számúzték volna, ami mindenesetre szörnyű büntetés lett volna, igaz, hogy nem is fordulhatott elő. Harmadszor a szoba a hegyi város szélén állott, és ablaka alatt egy kétszáz méter magas sziklafal ment egyenesen le. És teljesen érthetetlen módon az ablak mellett egy üveges ajtó is volt a falba vágva. Valamikor talán erkélyre nyílhatott, de az erkélyt még a történelmi időkben lebonthatták, vagy leszakadt magától fásultságában, csak az ajtó maradt meg, és most kifelé nyílt az ürbe, kétszáz méter magasságban. Öngyilkosjelöltek számára ez a szoba biztos halál lett volna, ennek az ajtónak nem tudtak volna ellenállni. És mindehhez ráadásul a rengeteg falon csak egy kép lógott, valami képeslapból kivágott illusztráció, egy rendkívül ronda nő, a kilencszázas évek divatja szerint öltözve és revolverrel a kezében.

Mihály megállapította, hogy aludt már megnyugtatóbb környezetben is, de a környezetnél is inkább nyugtalanította, hogy az útlevele lent volt a zordon és egyben sunyiképű házigazdánál, aki nem volt hajlandó belemenni Mihály ravasz indítványába, hogy majd ő maga kitölti a bejelentőlapot, minthogy passzusa érthetetlen idegen nyelven van írva. A fogadós ragaszkodott ahhoz, hogy Mihály útlevele nála maradjon, amíg Mihály a fogadóban tartózkodik. Úgy látszik, rossz tapasztalatai lehettek. A fogadó egészben véve olyan volt, hogy fel lehetett tételezni, hogy gazdájának a legsötétebb tapasztalatok jutottak osztályrészül. Nappal valószínűleg csak lecsúszott vigécek járnak erre, gondolta Mihály, és éjszaka lótolvajok szellemei kártyáznak röhögve a sala da pranzónak mondott, konyhaszagú étkezőhelyen...

De akárhogy is és akárkinek is a kezében, az útlevél ellene irányuló fegyver, kiszolgáltatja nevét üldözőinek, és útlevele hátrahagyásával megszökni éppoly kellemetlen lenne, mint alsónadrágban szaladni el, ahogy álmunkban szoktunk. Mihály szorongva feküdt le a kétes tisztaságú ágyba, nem sokat aludt, alvás, félálom és szorongó ébrenlét teljesen összefolytak abban az egységes éjszakai érzésben, hogy nyomon követik.

Kora hajnalban felkelt, leosont, hosszú harc után felverte a fogadóst, kifizette a számlát, és visszaszerezve útlevelét, kisietett a pályaudvarra. Egy álmos asszony kávéját is főzött neki a bárpult mellett, azután egy idő múlva álmos olasz munkások érkeztek. Mihály szorongása nem akart megszűnni. Folyton attól tartott, hogy elfogják, gyanakodott minden katona- vagy rendőrszerű jelenségre, mindaddig, amíg a vonat végre be nem futott. Megkönnyebbülten lélegzett fel, készült, hogy eldobja cigarettáját és felszálljon.

Ekkor egy nagyon fiatal és feltűnően jóképű kis fasiszta lépett hozzá, és megkérte, hogy ne dobja még el a cigarettáját, előbb adjon neki tüzet.

- Ecco - mondta Mihály, és nyújtotta cigarettáját. Nem gondolt semmi rosszra. Különben is már ott volt a vonat.

- Ön külföldi - mondta a kis fasiszta. - Megismerem arról, ahogy azt mondta: ecco. Nekem ilyen fülem van.

- Bravo - mondta Mihály olaszul.

- Maga magyar! - ragyogott fel a kis fasiszta.

- Si, si - mondta Mihály mosolyogva.

A fasiszta ebben a pillanatban karon ragadta, olyan erővel, amilyent Mihály igazán nem nézett volna ki ebből a kis emberből.

- Ó! Maga az az úr, akit egész Olaszországban keresnek! Ecco! Itt a fényképe! - mondta, egy papírt húzva elő a másik kezével. - A felesége keresi!

Mihály kirántotta karját, névjegyet vett elő, arra gyorsan ráfirkálta: *Jól vagyok, ne keressetek*, és egy tízlírással együtt átadta a kis fasisztának.

- Ecco! Ezt a sürgönyt küldje el a feleségemnek. A rivederci!

Megint kiszakította magát a fasiszta kezéből, aki közben megint megragadta volt, felugrott az induló vonatra, és becsapta maga mögött az ajtót.

A kis vonat Norciába ment, fel a hegyek közé. Mikor kiszállt, már a Sibillini-hegyek álltak előtte, kétezer méternél magasabb ormaikkal és jobbra a Gran Sasso, Olaszország legmagasabb hegycsoportja.

Mihályt a rémület az ormokra hajtotta, mint egykor a városépítő olaszokat. Ott fent a havas és jeges vadonban nem fogják megtalálni. Most már nem Erzsire gondolt, sőt úgy érezte, hogy Erzsit, személy szerint, a sürgönnyel ügyesen leszerelte. De Erzsi csak egy volt a sok közül, és nem is annyira az emberek üldözték, mint inkább az intézmények és az évek riasztó terrorhada.

Mert íme, mi volt az élete, az utóbbi tizenöt év alatt? Otthon és külföldön tanulta a mesterséget, nem a saját mesterségét, hanem családjának, apjának, cégének a mesterségét, ami nem érdekelt, azután beállt a vállalathoz, azután igyekezett megtanulni azokat az élvezeteket, amelyek egy vállalat beltagjához illettek, megtanult bridzsezni, sielni és autót vezetni, igyekezett a vállalat beltagjához illő szerelmi kalandokba bonyolódni, végül is megtalálta Erzsit, akivel kapcsolatban azután úri társaságokban annyit beszéltek róla, amennyi pletyka csak kijár egy előkelő cég fiatal beltagjának, és végre beltaghoz méltóan meg is házasodott, szép, okos, gazdag és előzetes viszonyuk által nevezetessé vált nőt vett el. Ki tudja, talán már csak egy év kell, és csakugyan beltag lesz, az attitűdök befelé kérgesednek, az ember először N. N., aki történetesen mérnök, és idővel már mérnök, akit történetesen N. N.-nek hívnak.

Gyalog vágott neki a hegyeknek. Kis hegyi falvak körül csavargott; a lakosság megnyugtatóan viselkedett, nem üldözték. Elfogadták, mint örült turistát. De ha egy polgárember találkozott volna vele bolyongásának harmadik vagy negyedik napján, bizonyára nem tartotta volna turistának, csak örültnek. Nem borotválkozott már, és nem mosdott, nem aludt levetkőzve, csak menekült. És belsejében is minden összekavarodott, itt a kegyetlen hegyek szikár vonalai közt, az emberentúli magányban és elhagyatottságban. A cél leghalványabb gondolatárnya sem bukkant fel tudatában, csak azt tudta, hogy nincs visszatérés. A sok üldöző személy és dolog, az évek és az intézmények vizionáló agyában mind valami konkrét szörnyetegszerű formát öltöttek, az atyai gyárat úgy érezte, mint egy óriási, ütésre emelt acélrudat, de még azt is látni tudta, hogy lassan megöregszik, valahogy saját testének lassú, de látható elváltozási processzusaiban, mintha a bőre összezsugorodott volna, olyan tempóban, mint ahogy az órán a nagymutató halad. Mindezek már az idegláz delíriumos tünetei voltak.

Az orvosok később megállapították, hogy az idegláz kimerültség eredménye volt. Nem is lehet csodálni: hiszen Mihály tizenöt évig egyfolytában megerőltette magát. Megerőltette magát, hogy más legyen, mint amilyen, hogy sohasem a saját hajlandóságai szerint éljen, hanem úgy, ahogy elvárják tőle. Utolsó és leghősiesebb megerőltetése házassága volt. Azután az utazási izgalom és az a csodálatos megoldódási folyamat, amit az olasz táj idézett fel benne, és az, hogy egész nászútján úgyszólván egyfolytában ivott, és sosem aludta ki magát, mind elősegítették az összeomlást. És főképp ez: amíg az ember jár, nem veszi észre, hogy milyen fáradt, csak akkor, amikor leül. Mihályon is csak attól kezdve hatalmasodott el tizenöt év kumulálódott fáradtsága, hogy Terontolában akaratlanul, de nem szándéktalanul, a másik vonatra szállt, a másik vonatra, ami Erzsitől egyre távolabbra vitte, a magány és önmaga felé.

Valamelyik este egy nagyobbfajta hegyi városba érkezett. Ekkor már olyan irreális lélekállapotban volt, hogy a város neve után nem is érdeklődött, annál kevésbé, mert már aznap délben észrevette, hogy egyetlenegy olasz szó sem jut eszébe. Így nekünk sem kell a városka nevét feljegyeznünk. A város piazzáján barátságosabb képű albergo állt, ide betért, és igen jó,

normális étvágygal megvacsorázott, gnocchit paradicsomos szósszal, környékbeli kecskesajtot, narancsot és fehér bort. De mikor fizetésre került a sor, úgy találta, hogy a fogadós leánya gyanakodva nézi, és összeség a két emberrel, aki rajta kívül még a teremben ült. Azonnal elrohant, és nyugtalanul kószált a városka fölött elterülő bozótos, „macchiás” hegyen, de itt fent nem maradhatott, mert erős szél fúj, hát leereszkedett egy meredek hegyoldalon.

Mély, kútszerű völgybe ért, ahol a szél ugyan nem fúj, de a völgy oly fojtott és sötét és kietlen volt, hogy egészen természetesnek találta volna, ha embercsontokra bukkan, és közöttük egy királyi koronára vagy az ősi méltóság és tragédia valamilyen más vérlepte jelképére. Rendes lelkiállapotban is rendkívül érzékeny volt a tájak hangulata iránt, most pedig tízszeresen. A mély völgyből futva menekült, és ekkor már igen fáradt volt. Egy kis ösvény enyhe dombra vezette fel. A domb tetejére érve egy alacsony fal tövében megállt. Barátságos, hívogató környék volt. Átugrott az alacsony falon, és amennyire a halvány csillagfényben láthatta, egy kertben volt, amelyben szép ciprusok álltak. Lábánál egy kis halom természetes párnául kínálkozott. Lefeküdt, és mindjárt mély álomba merült.

Később a csillagok fénye nagyon megerősödött, oly erősen égtek a csillagok, mintha valami szokatlan nyugtalanság vett volna erőt az égbolton, és felébredt. Felült, és tétován nézett szét az iszonyú csillagfényben. Az egyik ciprus mögül Tamás lépett elő, sápadtan és rosszkedvűen.

- Haza kell mennem - mondta -, mert nem tudok aludni ebben az iszonyú csillagfényben. - Azután elment, és Mihály utána akart rohanni, de nem tudott felállni, akár mint is erőlködött.

Hajnalban felébredt a hidegre és az első világosságra, és álmosan szétnézett a kertben. A ciprusok alján mindenféle sírkeresztek álltak: a városka camposantójában, temetőjében aludt! Hiszen ebben még nem lett volna semmi borzasztó; az olasz halottak városai talán még az élőkénél is barátságosabbak és hívogatóbbak, nappal is, és holdvilágban is. De Mihály számára ennek is rettentő, szimbolikus jelentősége volt. Megint futva menekült, és ettől kezdve lehet számítani tulajdonképpen a betegség kitörését. Ami azután történt vele, arra később nem tudott visszaemlékezni.

Negyedik, ötödik vagy talán hatodik nap egy hegyi ösvényen érte az alkonyat. A lemenő nap rózsaszín és arany árnyalatai most, lázas állapotában is elragadták, sőt most talán jobban, mint józan korában; mert józanul restellt volna ennyire reagálni a szokott, régi és teljesen célszerűtlen mennyei színekre. Mikor pedig a nap lebukott egy hegy mögé, lázas ötlettől megragadva hirtelen felkapaszkodott egy sziklára, abban a hiszemben, hogy annak az ormáról még egy ideig láthatja a napot. De ügyetlen keze rossz helyen kapaszkodott, lecsúszott az útmenti árokba, és akkor már nem volt annyi ereje, hogy felkeljen. Ott maradt fekve.

Szerencsére hajnal felé házalók jöttek arra öszvérekkel, a holdfényben meglátták a fekvőt, felismerték benne az előkelő idegent, és tiszteletteljes részvétellel levitték a faluba, onnan pedig hatósági közegek továbbszállították, sok átszállással, a folignói kórházba. De ő erről mit sem tudott.

2

Mikor magához tért, még mindig nem tudott egy szót sem olaszul. Az ápolónőtől magyarul kérdezte, fáradt és ijedt hangon, a szokásos kérdéseket, hogy hol van, és hogy került ide. Minthogy az ápolónő nem tudott felelni, magától is rájött - nem volt nagyon nehéz -, hogy kórházban van. Arra is visszaemlékezett, hogy milyen furcsán érezte magát a hegyek közt, és megnyugodott. Csak arra volt kíváncsi, hogy mi baja. Fájdalmat nem érzett, csak nagyon gyenge és fáradt volt.

Szerencsére volt a kórházban egy orvos, aki félig angol volt, ezt hívták Mihály ágyához. Mihály sokáig élt Angliában, és az angol nyelv annyira átment a vérébe, hogy most sem felejtette el, és jól megértették egymást.

- Semmi baja - mondta az orvos -, csak valami rettenetes kimerültség. Mit csinált maga, hogy ennyire elfáradt?

- Én? - kérdezte Mihály eltűnődve. - Semmit. Éltem.

És elaludt.

Mikor felébredt, sokkal jobban érezte magát. Az angol orvos megint eljött hozzá, megvizsgálta, és közölte vele, hogy semmi baja, néhány nap múlva felkelhet.

Az orvost érdekelte Mihály, és sokat beszélgetett vele. Szerette volna megtudni, hogy miben fáradt el ennyire. Lassanként észrevette, mennyire nyugtalanítja Mihályt az a gondolat, hogy néhány nap múlva egészséges lesz, és ki kell mennie a kórházból.

- Van valami dolga itt Folignóban vagy a környéken?

- Dehogyan van. Azt se tudtam, hogy Foligno a világon van.

- Hová akar innen menni? Visszamegy Magyarországra?

- Nem, nem. Olaszországban szeretnék maradni.

- És mit akar itt csinálni?

- Fogalmam sincs.

- Vannak hozzátartozói?

- Nem, nincs senkim - mondta Mihály, és ideges gyengeségében sírva fakadt. A légyszívű orvos nagyon megsajnálta az elhagyott embert, és azontúl még nagyobb szeretettel bánt vele. Pedig Mihály nem azért sírt, mert csakugyan nem volt senkije, hanem ellenkezőleg, azért, mert annyi mindenkije volt, és félt, hogy nem őrizheti meg sokáig magányát, amelyet itt a kórházban annyira élvezett.

Elmondta az orvosnak, hogy egész életében vágyódott azután, hogy kórházban fekhessen. Persze nem mint nagybeteg vagy szenvedő, hanem így, ahogy most feküdt, tétlen és akarattalan fáradtságban, ápolva, minden cél és vágy nélkül, túljutva az emberi dolgokon.

- Hiába, Olaszország mindent megad nekem, ami után vágyódtam - mondta.

Kiderült, hogy az orvos éppúgy szereti a történelmi asszociációkat, mint Mihály. Lassanként minden szabad idejét Mihály ágya mellett töltötte, fáradtan csapongó történelmi beszélgetésben. Mihály sokat tudott meg Angela de Folignóról, a misztikus szentről, a város legnevezetesebb szülöttjéről, akiről Folignóban az emberek általában nem is hallottak. És sokat tudott meg az orvosról magáról, akinek kalandos családi történetei voltak, mint minden angolnak. Az apja valamikor tengerésztiszt volt, egyszer Singapore-ban sárgalázt kapott, betegségében rettenetes látomások gyötörték, és mikor meggyógyult, katolizált, mert úgy gondolta, hogy csak így menekülhet meg a pokol kínjaitól. Vallásos, nagybárá anglikán lelkészekből álló családjá elfordult tőle, mire az öreg angolgyűlölővé vált, elhagyta a haditengerészetet, olasz kereskedelmi szolgálatba állt, és később olasz nőt is vett feleségül. Richard Ellesley - ez volt az orvos neve - Olaszországban töltötte gyermekkorát. Olasz nagyapja után tekintélyes vagyont maradt rájuk, apja a fiatal Ellesleyt Harrow-ban és Cambridge-ben iskoláztatta. A háborúban az öreg visszatért az angol haditengerészethez, és elesett a skagerraki csatában, vagyont elment, és Ellesley azóta mint orvos keresi kenyerét.

- Apámtól nem maradt egyéb rám, mint hogy félek a pokoltól - mondta mosolyogva.

A szerepek itt felcserélődtek. Mihály ugyan nagyon sok mindentől félt, de a pokoltól egyáltalán nem, a túlvilági élet iránt semmi érzéke nem volt, és megpróbálta az orvos gyógykezelését. Mert gyógykezelésre sürgős szükség volt, a kis angol doktort csaknem harmadnaponként megszállta a rettentő félelem.

A félelmet nem büntudat váltotta ki: tiszta és jóságos lélek volt, nem is tudta magát semmi nevezetesebb bűnnel vádolni.

- Hát akkor miért gondolja, hogy a pokolba kerül?

- Istenem, azt én nem tudhatom, miért fogok odakerülni. Nem magamtól megyek; visznek majd.

- A sátánnak csak a gonoszok fölött van hatalma.

- Azt sosem lehet tudni. Hiszen az imádság is azt mondja (maga is ismeri): Szent Mihály arkangyal, védelmezz minket harcainkban; a sátán gonoszsága és incselkedései ellen légy oltalmunk. Parancsoljon neki az Isten, esedezve kérünk; és te, égi seregek fejedelme, a sátánt és más gonosz szellemeket, kik a lelkek veszedelmére törnek e világon, Isten erejével taszítsd a kárhozatra.

Az imádság Mihályban az iskola kápolnáját idézte fel és azt a kamaszkori borzongást, amit annak idején ez az ima mindig kiváltott belőle. De nem a sátán és a kárhozat borzongatta meg, hanem az imádság zordon, ősidőkbe nyúló történelmisége - a katolikum egyébként korszerű volt a számára vagy korszerű is; csak ez az imádság volt olyan, mintha rég eltemetett korokból maradt volna itt.

Ellesley, mikor pokolfélelmei elfogták, papokhoz és szerzetesekhez sietett, hogy oldják fel bűnei alól. De ez sem használt sokat. Részben mert nem érezte magát bűnösnek, és a bűnbocsánat nem segített rajta. Részben pedig az volt a baj, hogy gyóntatói többnyire primitív, vidéki papok voltak, akik nem mulasztották el újra meg újra felhívni figyelmét a pokol borzalmaira, és így csak súlyosbították helyzetét. Még leginkább az amulettek és egyéb varázsszerek segítettek. Egyszer egy öreg szent asszony megfüstölte valami szent fűvel, és akkor két hónapig nyugodt volt.

- De hát maga - kérdezte -, maga egyáltalán nem fél? Hát maga mit gondol, mi történik a lélekkel a halál után?

- Semmi.

- És a halhatatlanságban és az örök életben nem reménykedik?

- A nagyok neve örökre fennmarad. Én nem vagyok nagy.

- És kibírja így az életét?

- Az más kérdés.

- Nem értem, hogyan hiheti, hogy aki meghalt, az teljesen megszűnik. Hiszen ezer bizonyíték van az ellenkezőjére. Minden olasz megmondhatja magának és minden angol. Ebben a két nációnban nincsen olyan ember, aki ne találkozott volna már halottakkal, és mégiscsak ez a két legrendesebb nép. Nem értem, a magyarok milyen emberek.

- Maga is találkozott már halottakkal?

- Hogyne. Nem is egyszer.

- Hogyan?

- Nem mesélem el, mert esetleg felizgatná magát. Bár az egyik olyan egyszerű volt, hogy nem is izgathatja fel. A háború alatt Harrow-ban tanultam. Egy nap fekszem az ágyamban - mert influenzám volt -, és kibámulok az ablakon. Egyszer csak az ablakpárkányon ott áll az apám, tengerésztiszti egyenruhában és szalutál. Csak az volt a különös, hogy tisztai sapkáján két szárny volt. Mint ahogy Mercuriust szokták ábrázolni. Kiugrottam az ágyból, és kinyitottam az ablakot. De addigra már nem volt ott. Ez délután történt. Apám aznap reggel esett el. Ennyi ideig tartott, amíg a lélek a Skagerraktól Harrow-ba ért.

- És a másik történet?

- Az sokkal rejtelmesebb, az Gubbióban történt, nem is olyan régen. De azt most igazán nem mesélhetem el.

- Gubbio? Miért olyan ismerős nekem ez a név?

- Bizonyára Szent Ferenc legendájából, a Fiorettiből.

- Persze, igaz, a gubbói farkas... akivel Szent Ferenc szerződést kötött, hogy nem fogja bántani a város lakóit, akik ennek fejében gondoskodnak ellátásáról...

- És esténként látni lehetett a farkast, amint kis kosárral a nyakában sorra járja Gubbio házait, és egybegyűjti a szeretetadományokat.

- Ez a Gubbio még most is megvan?

- Hogyne, itt van a közelben. Nézze meg majd, ha meggyógyult. Nagyon érdemes, nemcsak a farkas emléke miatt...

Sokat beszélgettek Angliáról is, Ellesley doktor másik hazájáról, ahová nagyon vágyódott. Mihály is nagyon szerette Angliát. Két nagyon komoly és álmodozó évet töltött ott, mielőtt Párizsba és haza ment volna. Londonban a magány orgiáit ülte, néha hetekig nem beszélt senkivel, csak munkásokkal külvárosi sörházakban és azokkal is csak néhány szót. Szerette a szörnyű londoni klímát, vizes, puffedt, ködös puhaságát, amelybe úgy el lehet süllyedni, oly hűséges kísérője a magánynak és a spleennek.

- A londoni november nem is hónap - mondta -, hanem lélekállapot.

Ellesley nagyon helyeselt.

- Látja, most eszembe jut - mondta Mihály -, hogy a londoni novemberben egyszer én is megéltem valamit, ami a magához hasonló emberekben bizonyára megerősítette volna azt a hitet, hogy a halottak vannak valamiképp. Engem csak abban erősít meg, hogy valami baj van az idegrendszeremben. Hallgasson ide. Egy délelőtt bent dolgoztam a gyárban (mondom, november volt), mikor telefonhoz hívtak. Egy ismeretlen női hang arra kért, hogy délután okvetlenül, rendkívül fontos ügyben jöjjenek el ide és ide - megmondott egy ismeretlen címet és nevet. Tiltakoztam, hogy bizonyára tévedés lesz a dologban. „De nem”, mondta a női hang, „egy magyar gentlemant keresek, aki a Buthroyd-gyárban dolgozik, mint volontaire - van ott több is olyan?” Nincs, mondtam, és a nevem is stimmel. De mondja meg, hogy miről van szó. Nem mondhatja meg... Sokáig beszélünk, végül mégis megígértem, hogy elmegyek.

El is mentem, mert kíváncsi voltam. Van olyan férfi, akit nem izgat a telefonban megcsendülő ismeretlen és kellemes női hang? A nők, ha ismernék a férfiakat, mindent telefonon és ismeretlenül kérnének tőlük. Az utca - a Roland Street - Londonnak abban az ellenszenves részében terül el, a Tottenham Court Road mögött, a Sohótól északra, ahol azok a művészek és prostituáltak laknak, akiknek már arra sem telik, hogy a Sohóban vagy a Bloomsbury

negyedben lakjanak. Nem tudom biztosan, de nagyon valószínűnek tartom, hogy itt szoktak lakni Londonban a vallásalapítók, a gnosztikusok és a szerényebb spiritiszták. Az egész negyed a vallási lecsúszottságot fejezi ki. Szóval ide kellett mennem. Tudnia kell, hogy hihetetlen mértékben fogékony vagyok az utcák és a tájak hangulata iránt. Amint mentem a sötét utcákon át, a Roland Streetet keresve, a ködben - nem *fog* volt, csak *mist*, olyan fehér, szemező, tej szerű köd, igazi novemberi - annyira elfogott a vallási lecsúszottság érzése, hogy majdnem tengeri beteg lettem.

Végre megtaláltam a házat és a kapu melletti táblán a nevet, amelyet az ismeretlen telefonhang megadott. Becsöngettem. Egy idő múlva csoszogás hallatszott, és egy álmos, lompos cseléd nyitott ajtót.

- Mit akar? - kérdezte.

- Hát nem tudom - mondtam, és zavarban voltam.

Ekkor mintha valaki, nagyon messziről, lekiáltott volna. A cseléd elgondolkozott, és egy ideig nem szólt egy szót sem. Azután elvezetett egy piszkos kis lépcsőhöz, és azt mondta, angol szokás szerint: „Menjen csak egyenest előre.” Ő maga lent maradt.

Fent egy nyitott ajtót és egy félhomályos szobát találtam, a szobában nem volt senki, ellenben a szemben levő ajtó éppen akkor csukódott be, mintha valaki abban a pillanatban hagyta volna el a szobát. Megemlékezve a cseléd utasításáról, keresztülmentem a szobán, és benyitottam az éppen becsukódott ajtón. Megint egy félhomályos, régimódi, poros és ízléstelen szobába értem, amelyben nem volt senki, ellenben a szemben levő ajtó megint éppen becsukódott, mintha valaki éppen kiment volna. Megint átmentem a szobán, és benyitottam a harmadik, majd a negyedik szobába. Elöttem egy ajtó folyton halkán becsukódott, mintha valaki járna előttem. Végre az ötödik szobában... különben túlzás azt mondani, hogy végre, mert az ötödik szobában sem volt senki, de itt legalább nem csukódott be előttem egy ajtó. Ennek a szobának csak egy ajtaja volt, az, amelyen át beléptem. De aki előttem járt, nem volt a szobában.

A szobában lámpa égett, más bútor nem volt benne, mint két karosszék. A falakon képek, szőnyegek, mindenféle értéktelen és divatjamúlt holmi lógott. Habozva leültem az egyik karosszékbe, és várni kezdtem. Közben mindegyre nyugtalanul néztem körül, mert azzal már tisztában voltam, hogy valami nagyon furcsa dologról van szó.

Nem tudom, meddig ülhettem így, amikor egyszerre a szívem rettenetesen dobogni kezdett, mert megtaláltam azt, amit öntudatlanul egyre kerestem. Az első pillanattól kezdve, amint beléptem ebbe a szobába, úgy éreztem, hogy engem néznek. Most azután megtaláltam. Az egyik falon japáni szőnyeg lógott, különböző sárkányokat és meghatározhatatlan állatokat ábrázolt, és az állatok szeme nagy színes üveggömbökkel volt kirakva. Most láttam, hogy az egyik állatnak a szeme nem üveggömb, hanem szem, és engem néz. Illetve hogy a szőnyeg mögött áll valaki, és engem néz.

Minden más körülmények közt valami detektívregényszerű dolog jutott volna eszembe, hiszen annyit olvashat az ember idegenekről, akik Londonban nyom nélkül eltűntek, és az én történetem szabályosan úgy kezdődött, mint ahogy az ember ilyen eltűnési históriák kezdetét elképzei. Mondom, a természetes az lett volna, hogy megijedek, büntényt sejtök, és védekező attitűdbe helyezkedem. De nem ezt tettem. Mozdulatlanul, megdermedve ülve maradtam. Mert, uram, az a szem ismerős volt...

- Hogyhogy?

- Az a szem, egy ifjúkori barátom szeme volt, bizonyos Ulpius Tamásé, aki egészen fiatalon és tragikus, bár tisztázatlan körülmények között meghalt. Néhány pillanat alatt el is múlt a rémületem, és valami halvány, kísérteties öröm fogott el, az örömnek valami kísértete. „Tamás!”, kiáltottam, és oda akartam sietni hozzá. De a szem abban a pillanatban eltűnt.

- És aztán?

- Tulajdonképpen nincs is tovább. Ami ezután jön, teljesen értelmetlen. A szobába belépett egy idősebb asszony, különös, régimódi, ellenszenves, nagyszemű nő, és meglehetősen kifejezőtelen arccal kérdezett valamit tőlem. Nem értettem, nem angolul beszélt. Megpróbáltam franciául, németül, magyarul is, de a hölgy szomorúan rázta fejét. Azután valamit mondott egy ismeretlen nyelven, most már növekvő élénkséggel, és közben egyre kérdésekkel ostromolva. Én füleltem, hogy legalább arra jöjjenek rá, hogy milyen nyelven beszél. Jó fülem van a nyelvekhez, azokhoz is, amelyeket nem értek: megállapítottam, hogy az a nyelv, amelyen a nő beszél, nem latin, nem germán, nem szláv nyelv, de még csak nem is finnugor, mert valamikor tanultam finnül az egyetemen. És akkor egyszerre biztos voltam benne, hogy azon a nyelven ő beszél egyedül a világon. Hogy miért gondoltam, nem tudom. De annyira megrémültem, hogy felugrottam, és végigrohantam vissza a szobákon át, ki a házból.

- És hol a magyarázat? - kérdezte Ellesley.

- Nem tudok más magyarázatot, mint hogy november volt. Valami furcsa, okatlan tévedés révén kerülhettem ebbe a házba. Életünk tele van értelmetlen koincidenciákkal...

- És a szem?

- A szemet bizonyára csak én képzeltem, a furcsa környezet és a londoni november hatása alatt. Mert változatlanul biztos vagyok abban, hogy aki meghalt, az meghalt.

3

Az idő lejárt. Mihály meggyógyult, és el kellett hagynia a kórházat. A rab, mikor húsz évi fogság után kiengedik, érezheti magát ilyen mindentől elszakadtnak és ilyen céltalannak, mint Mihály, amikor kis poggyászával - mert nem volt más tulajdona, mint amit Perugiában igen takarékosan összevásárolt szökése napján - végighaladt Foligno alacsony házai közt.

Úgy érezte, haza nem utazhat. Családja előtt lehetetlenné vált szökése által, amit úgy sem tudna és nem is akarna megmagyarázni. Különben sem tudta elviselni azt a gondolatot, hogy Pestre menjen, bejárjon az irodájába, üzleti dolgokkal foglalkozzék, és pihenésképp bridzsszel és csevegéssel.

Meg kellene még nézni sok olasz várost, azok bizonyára még sok mindent rejtegetnek. Elhatározta, hogy írni fog haza, és pénzt kér.

De a levél megírását napról napra halogatta. Addig is ott maradt Folignóban, ahol az egyetlen ember él, akihez valami halvány köze volt, Ellesley doktor. Szobát bérelt, és csendesen élt, olvasta az angol regényeket, amiket a doktor kölcsönzött neki, és örült az ebédnek és a vacsorának. Az olasz ételek íze volt az egyetlen, ami a valósághoz fűzte ezekben a fásult napokban. Szerette az olasz konyha leplezetlen érzelmességét: a francia-európai konyha általában a letompított, finom és csak jelzett ízeket kedveli, fegyelmezett, mint a férfi-ruházkodás színei. Az olasz szereti a nagyon édeset, a nagyon savanyút, a nagyon karakterisztikus ízeket, és még a mérhetetlen tészta-masszáknak is szentimentális jelleget tud adni.

Egy este a városka fő-kávéháza előtt ült Ellesleyvel. Szokásuk szerint angolul beszélgettek. Egyszerre egy fiatal nő lépett az asztalukhoz, és amerikai angolsággal megszólította őket, majd leült hozzájuk.

- Ne haragudjanak, hogy zavarom önöket - mondta -, de már egész nap bolyongok ebben az átkozott városban, és nem találok senkit, akivel meg tudnám magamat értetni. Egy felvilágosítást kell önöktől kérnem. Azért jöttem ide. Nagyon fontos.

- Parancsoljon velünk.

- Kérem, én művészettörténetet tanulok Cambridge-ben.

- Ó, Cambridge-ben? - kiáltott fel Ellesley boldogan.

- Igen, Cambridge-ben, Massachusetts államban. Miért? Talán ön is ott végzett?

- Nem, én Cambridge-ben, Angliában. De mivel állhatunk rendelkezésére?

- Szóval művészettörténetet tanulok, és most Olaszországba jöttem, mert, amint talán maguk is tudják, itt nagyon sok olyan kép van, ami máshol nincs meg. Meg is néztem mindet.

Kis noteszt vett elő, és úgy folytatta:

- Voltam Firenzében, Rómában, Nápolyban, Velencében és még egy csomó helyen, amelynek a nevét most nem tudom elolvasni, mert nagyon rossz itt a világítás. Most utoljára Per... Perugiában voltam. Jól mondom?

- Igen.

- Ott a múzeumban megismerkedtem egy francia úrral. Francia volt, de azért nagyon rendes ember. Mindent szépen megmagyarázott, és azután azt mondta, hogy feltétlenül Folignóba kell mennem, mert ott van egy nagyon híres kép, amit Leonardo da Vinci festett, tudják, az, aki az Utolsó Vacsorát festette. Hát idejöttem. És egész nap kerestem a képet, és nem találtam meg. És senki sem tudott útba igazítani ebben az utálatos kis fészekben. Legyenek szívesek, mondják meg, hogy hová dugták azt a képet?

Mihály és a doktor egymásra néztek.

- Leonardo-kép? Olyan sohasem volt Folignóban - mondta a doktor.

- Az nem lehet - mondta a lány sértődötten. - A francia úr mondta. Azt mondta, egy nagyon szép tehén van rajta, meg egy liba, meg egy macska.

Mihály elnevette magát.

- My dear lady, a dolog nagyon egyszerű: a francia úr becsapta magát. Folignóban nincsen Leonardo-kép; és én ugyan nem értek hozzá, de az az érzésem, hogy Leonardónak nincs is olyan képe, amelyen egy tehén, egy liba meg egy macska látható.

- Hát akkor miért mondta?

- Valószínűleg azért, mert a cinikus európaiak ezekkel az állatokkal szokták a nőket összehasonlítani. Persze csak az európai nőket.

- Nem értem. Csak nem akarja azt mondani, hogy a francia úr gúnyt űzött belőlem? - kérdezte elvörösödve.

- Sajnos, így is meg lehet fogalmazni a dolgot.

A lány mélyen elgondolkozott. Aztán azt kérdezte Mihálytól:

- Ön nem francia?

- Nem. Magyar vagyok.

A lány kezével intett, hogy az már mindegy. Azután Ellesleyhez fordult:

- De ön angol?

- Igen. Részben.

- És önnek is az a véleménye, mint a barátjának?

- Igen - mondta Ellesley szomorúan bólintva.

A lány egy darabig megint elgondolkozott, azután ökölbe szorult a keze.

- Pedig milyen kedves voltam hozzá! Csak tudnám legalább, hogy hogy hívják a gazembert.

A szeme könnybe borult. Ellesley vigasztalta:

- Hát nagyobb baj nem történt. Most beírhatja a noteszába, hogy volt Folignóban is.

- Már beírtam - mondta a lány szíjogva.

- Na látja - mondta Mihály. - És holnap majd szépen visszautazik Perugiába, és folytatja tanulmányait. Majd kikísérem a vonathoz; mert már velem is előfordult, hogy rossz vonatra ültem fel...

- Nem arról van szó. A szégyen, a szégyen! Így bánni egy szegény, védtelen nővel! Mindig mondták nekem, hogy óvakodjam az európaiaktól. De nekem olyan egyenes jellemem van. Lehet itt whiskyt kapni?

És azután együtt maradtak éjfélig.

Mihályra a lány jelenléte élénkítőleg hatott, ő is ivott whiskyt, és beszédes lett, bár főképp a lányt beszéltette. A kis doktor azonban nagyon hallgatag lett, mert félénk természetű volt, és a lány eléggé tetszett neki.

A lány - akit Millicent Ingramnek hívtak - csodálatos volt. Csodálatos különösen mint műtörténész. Luca della Robbiáról azt tudta, hogy város az Arno partján, és azt állította, hogy Párizsban volt Watteaunál a műtermében. „Nagyon kedves öregúr”, mondta, „csak piszkos a keze és nem szeretem, hogy az előszobában megcsókolta a nyakam.” És amellet folyton művészettörténetről beszélt, szenvedéllyel és nagyképuen.

Lassanként az is kibontakozott, hogy a lány igen gazdag philadelphiai szülők gyermeke, hogy odahaza igen nagy tekintélynek örvend a jó társaságban, legalábbis ő úgy tudja magáról, és úgy látszik, valami rousseau-ista hajlam szállta meg a magány és a természet iránt, amit a számára Európa jelentett. Párizsban, Bécsben és egyéb jó helyeken hallgatott fél éveket - de semmi sem fogott rajta. Megőrizte szellemének amerikai romlatlanságát.

És mégis, mikor Mihály hazament, jókedvűen dúdolgatott magában lefekvés közben, és apátiája elhagyta. „Millicent”, mondta. Hogy valakit tényleg Millicentnek hívjanak! Millicent.

Millicent Ingram nem volt az az észbontó, zokognivaló amerikai szép lány, akit az ember Párizsban láthatott a háború utáni években, amikor rajtuk kívül minden olyan csúnya volt ezen a világon. Millicent csak a második garnitúrába tartozhatott az amerikai szépségek közt. De azért ő is szép volt, bár szépnek nevezni talán túlzás, mert arca egészen kifejezéstelen volt. De mindenesetre nagyon jóképű volt, kicsi orrával, nagy és nagyra festett, egészséges szájával, kitűnő, sportív alakjával; izmai rugalmasaknak látszottak, mint a gumi.

És amerikai volt. Mégis abból a fajtából, amely annak idején a csodálatos gyönyörűeket exportálta Párizsba, mikor Mihály még fiatal volt. Az „idegen nő” is az ifjúsághoz, a vándorévekhez tartozik. És később örök nosztalgia marad utánuk, mert az ember a vándorévek alatt még ügyetlen és gyáva, és elszalasztja a legjobb alkalmakat. Mihály most már sok éve Pesten élt, szerelmei mind pestiek voltak. Az idegen nő egy kissé az ifjúságát jelentette. És a felszabadulást, Erzszi után, a komoly házasság után, a sok komoly év után. Végre egy kaland, valami, ami váratlanul jön, és váratlan végkifejlet felé gravitál.

Vonzotta Millicent butasága is. A mélységes butaságban van valami szédítő és örvényszerűen vonzó, mint az enyészetben. A vákuum vonzóereje.

Így történt, hogy másnap, mikor kikísérte Millicentet a vasúthoz, mielőtt a jegyet megváltották volna, azt mondta:

- Minek utazik vissza Perugiába? Foligno is város. Maradjon inkább itt.

Millicent ránézett nagy, bárgyúan-komoly szemével, és azt felelte:

- Igaza van.

És ott maradt.

Aznap meglehetősen meleg volt; egész nap fagyaltot ettek és beszélgettek. Mihályban megvolt az a képesség, ami az angol diplomátákat oly félelmissé teszi kartársaik szemében: hogy szükség esetén rendkívül buta tudott lenni. Millicent nem vett észre semmi észbeli nívó-különbséget kettejük közt, sőt művészettörténeti tudása révén fölényben érezte magát, és ez nagyon jólesett neki.

- Maga az első európai, aki engem intellektuálisan értékelni tud - mondta. - A legtöbb európai nagyon tompa, és nincs érzéke a művészi szép iránt.

Teljesen megnyerte Millicent bizalmát. Estére már mindent tudott Millicentről; de semmit, amit érdemes lett volna tudni.

Este a kávéházban találkoztak Ellesleyvel. A doktor nagyon meglepődött, hogy a lányt még Folignóban találja.

- Tudja, azt gondoltam - mondta Millicent -, nem lehet állandóan művészeti problémákkal foglalkozni. Egy doktor barátom mondta, hogy az állandó intenzív gondolkodás nagyon árt a bőrnek. Nem így van? Szóval elhatároztam, hogy egy kicsit kikapcsolódom. Szellemi szünetet adok magamnak. A maga barátja olyan megnyugtató hatást tesz rám. Olyan kedves, egyszerű, harmonikus lélek. Nem így van?

Ellesley rezignáltan tudomásul vette, hogy páciense udvarol az amerikai lánynak, és még csendesebb lett. Mert neki még mindig tetszett Millicent. Olyan más volt, mint az olasz nők. Csak angolszász fajta lehet ilyen tiszta, ilyen ártatlan. Millicent - innocent, milyen szép rím volna, ha költő volna. Na nem baj. Fődolog, hogy a kedves magyar páciensnek szemlátomást nagyon jót tesz ez az égből pottyant szórakozás.

Másnap Mihály és a lány nagy sétát tettek. Egy kis falusi kocsmában teleették magukat pastával, azután leheveredtek egy klasszikus jellegű kis ligetbe és elaludtak. Mikor felébredtek, Millicent azt mondta:

- Van egy olasz festő, aki éppilyen fákat festett. Hogy is hívják?

- Botticellinek - mondta Mihály és megcsókolta.

- Óóó! - mondta Millicent rémült arccal, azután visszacsókolta.

Mihály, most hogy karjai közt tartotta a lányt, örömmel állapította meg, hogy nem csalódott. Teste csakugyan olyan ruganyos volt, mint a gumi. Ó, az idegen nő teste, mit jelent annak, aki a szerelemben a fantáziát kergeti és nem a fiziológiai tényeket! A prelimináris és igen ártatlan csokolódzás alkalmával is érezte, hogy Millicent testének minden kis részlete idegen, más, nagyszerű. Amerikai volt egészséges szája (ó, a prairie-k), idegen a nyaka a kis hajszákkal, nagy, erős kezének simogatása, testének transzcendens, elképzeltetlen megmosakodottsága (ó Missouri-Mississippi, Észak a Dél ellen, and the blue Pacific Sea!...).

- A földrajz a legerősebb afrodiziákum - gondolta magában.

De este Millicentet levél várta a postán, Perugiából küldték utána. A levelet Miss Rebecca Dwarf írta, aki a középkori művészettörténet professzora volt a cambridge-i egyetem (Massachusetts), Millicent mesternője és legfőbb szellemi gondviselője. Vacsora közben Millicent könnyezve mondta el, hogy Miss Dwarf nagyon meg van elégedve Millicent utolsó levelével, amelyben beszámolt tanulmányi előmeneteléről, de feltétlenül szükségesnek tartja, hogy most azután sürgősen Sienába utazzék, s nézze meg a híres sienai primitíveket.

- Pedig olyan jó volt magával lenni, Mike - szipogta, és kezét Mihályéba tette.

- Hát okvetlenül el kell mennie Sienába?

- Hogyne. Ha Miss Dwarf azt írja...

- A fene egye meg az öreg bestiát - tört ki Mihály. - Nézze, Millicent, hallgasson rám. Ne nézze meg a sienai primitíveket. A sienai primitívek valószínűleg majdnem ugyanolyanok, mint azok az umbriai primitívek, amiket Perugiában látott. És különben is. Nem mindegy, hogy az ember tíz képpel többet lát vagy kevesebbet?

Millicent megdöbbenve nézett rá, és elhúzta a kezét.

- De Mike, hogy beszélhet így? Azt hittem, hogy magának van érzéke a művészi szép iránt, annak dacára, hogy európai.

És elfordult.

Mihály látta, hogy rossz hangot ütött meg. Kénytelen volt visszatérni a buta hangnembe. De buta érv nem jutott eszébe, amivel Millicentet lebeszélhetné. Megpróbálta a szentimentalizmust.

- Pedig nekem mérhetetlenül fog hiányozni, ha most elmegy. Talán soha többé nem látjuk egymást ebben az életben.

- Bizony - mondta Millicent -, nekem is szörnyen fog hiányozni. Pedig már meg is írtam Philadelphiába, Dorisnak és Ann Marynek, hogy maga milyen nagyszerűen megért engem; és most el kell válnunk.

- Hát maradjon itt.

- Azt nem lehet. De jöjjön maga Sienába. Hisz úgy sincs itt semmi dolga.

- Az igaz. A dolgomtól elmehetnék.

- Hát akkor miért nem jön?

Mihály némi habozás után bevallotta:

- Mert nincs pénzem.

Ami igaz is volt. Pénze eddigre már majdnem egészen elfogyott. Elment arra a néhány rendesebb ruhadarabra, amit tegnap vásárolt Millicent tiszteletére, és Millicent étkezésére is, ami rendkívül bőséges és választékos volt. Igaz, hogy pár nap múlva már arra sem lesz pénze, hogy Folignóban maradjon... de ha az ember egy helyben van, mégsem érzi annyira, hogy nincs pénze, mint mikor utazik.

- Nincs pénze? - kérdezte Millicent. - Hogy lehet az?

- Elfogyott - mondta Mihály mosolyogva.

- És a szülei nem küldenek?

- De igen. Majd küldenek. Majd ha írok nekik.

- Na látja. Addig pedig adok magának kölcsön - és elővette a csekk-könyvét. - Mennyire van szüksége? Ötszáz dollár elég lesz?

Mihály megdöbbsent az összegtől, és megdöbbsent az ajánlattól. Minden polgári tisztességérzéke és egyúttal minden romantikus hajlama is tiltakozott az ellen, hogy pénzt kapjon kölcsön a kalandtól, az égből pottyant idegen lánytól, akit aznap csókolt meg először. De Millicent bájos ártatlansággal ragaszkodott ajánlatához. Mindig is adott kölcsön barátainak és barátnőinek, mondta. Amerikában az természetes. És különben is, Mihály rövidesen vissza fogja adni. Végül is abban maradtak, hogy Mihály másnapig gondolkozik a dolgon.

Mihálynak nagyon nagy kedve lett volna Sienába menni, Millicenttől eltekintve is. Folignót már halálosan unta, Siena után pedig nagyon vágyódott, mert most, hogy apátiája elmúlt, Olaszország városai megint édes-kínosan kezdték követelni, hogy megnézze valamennyiüket, és élje át titkukat, amíg nem késő. Mint nászútja kezdetén, megint úgy hordta magában azt a valamit, amit Olaszország jelentett, mint egy nagyon törekeny kincset, amit egyik percről a másikra kiejthet kezéből. Millicent pedig, amióta megcsókolta, sokkal kíváncsiabb volt, mint azelőtt, és az ilyen kalandoknak az a természetük, hogy az ember szeret a végükre járni.

De szabad-e egy felnőtt, komoly embernek, egy ismert budapesti cég beltagjának pénzt kölcsönkérnie egy fiatal lánytól? Nem, egy felnőtt, komoly beltagnak nem szabad. Ehhez nem fér kétség. De vajon az-e még? Szökésével és bujdosásával nem tért vajon vissza egy régebbi standardhoz, egy olyan életformához, amelyben a pénz csak papírszelet és ezüstkorong volt? Mondjuk ki nyíltan, nem tért úgyis vissza az Ulpius-ház etikájához?

Mihály megrémült ettől a gondolattól. Nem, nem szabad, hiszen az ifjúság paradicsoma is ezen dőlt meg, a realitáson, amivel nem számoltak, és aminek legfőbb megjelenési formája a pénz.

De az embernek könnyű megnyugtatnia lelkiismeretét, ha nagyon akar valamit. Hisz csak nagyon rövid lejáratú kölcsönről van szó, kis összegről, nem is fog ötszáz dollárt elfogadni, száz dollár is elég lesz, mondjuk kétszáz, mondjunk talán mégis háromszázat... Most mindjárt ír haza, és a pénzt rövidesen vissza fogja fizetni.

Le is ült, és meg is írta végre a levelet. Nem apjának írt, hanem legfiatalabb bátyjának, Tivadarnak. Tivadar volt a vívőr és a könnyelmű a családban, lóversenyre járt, és állítólag egyszer egy színésznővel is viszonya volt. Ő talán meg fogja érteni, és meg fogja bocsátani a dolgot.

Megírta Tivadarnak, hogy - amint bizonyára úgyis tudja már - Erzszi meg ő szétváltak, de teljes békében, és rövidesen rendezni fog mindent, amint gentlemanhez illik. Hogy miért váltak szét, majd élőszóban elmondja, levélben kissé körülményes volna. Azért nem írt mostanáig, mert nagybetegen feküdt itt, Folignóban, a kórházban. Most már egészséges, de az orvosok azt mondják, hogy még feltétlenül pihenésre van szüksége, és szeretné rekonvaleszcens idejét itt, Olaszországban tölteni. Arra kell tehát kérnie Tivadart, küldjön pénzt. Mégpedig minél előbb

és minél többet. Mert pénze már elfogyott, és kénytelen volt egy itteni barátjától kölcsönkérni háromszáz dollárt, és azt szeretné mielőbb visszaadni. A pénzt küldje egyenesen barátja, Richard Ellesley doktor címére. Reméli, hogy otthon mindnyájan jól vannak, és hogy nemsokára viszontlátják egymást. A levelet is Ellesley címére kéri Folignóba, mert ő innen továbbutazik, de még nem tudja biztosan, hogy hol marad hosszabb ideig.

Másnap reggel légitestélyre adta a levelet, és sietett Millicent szállodájába.

- Ugye meggondolta magát és jön, Mike? - kérdezte Millicent sugározva.

Mihály igent bólintott, és rettenetesen elpirulva vette át a csekket. Aztán elment a bankba, vett egy szép bőröndöt, elbúcsúztak Ellesleytől és elutaztak.

Az elsőosztályos fülkében csak ketten voltak, és oly lelkiismeretesen csókolóztak, mint a franciák. Ez mindkettejükben megmaradt párizsi tanulmányi éveikből. Később beszállt ugyan egy előkelő öregúr, de ő akkor sem zavartatták magukat, élve a barbár idegenek előjogával.

Este érkeztek meg Sienába.

- Egy szobát a signorának és a signorénak? - kérdezte előzékenyen a portás a szállodában, amely előtt megállt öreg konflisuk. Mihály igenlőleg bólintott. Millicent pedig nem értette, hogy miről van szó, csak fent jött rá, de nem tiltakozott.

Egyébként Millicent távolról sem volt olyan ártatlan, mint ahogy Ellesley doktor elképzelte. De azért a szerelemben is olyan friss ízű és csendesen csodálkozó volt, mint máskor. Mihály úgy találta, hogy nagyon érdemes volt Sienába jönnie.

4

Siena volt a legszebb olasz város azok közt, amiket Mihály eddig látott. Szébb volt Velencénél, szebb a nemes Firenzénél és az árkádos, édes Bolognánál is. Talán az is hozzájárult, hogy ide nem Erzsivel, nem hivatalosan jött, hanem Millicenttel és véletlenül.

Az egész város, meredek, rózsaszín utcáival, véletlen-gondtalanul hullámszerű csillag alakban vonuló dombjain; és lakóinak arcán is azt lehetett olvasni, hogy nagyon szegények, de nagyon boldogok, boldogok a maguk utánozhatatlan latin módján. A város meseszerű, vidám meseszerű jellegét az adja meg, hogy minden pontjáról látni lehet a város tetején a dómot, amely mint egy tréfás, zebraszínű, tornyos Zeppelin lebeg fölötte.

A dóm egyik fala a templom tömegétől külön áll, jó kétszáz lépés távolságra, groteszken és gyönyörűen, az emberi tervek megghiúsulásának legnagyobbyszerű térbeli szimbóluma gyanánt. Mihály imádta a bohémséget, ahogy ezek a régi olaszok nekikezdték a katedrálisuknak. „Nekünk is kell, ha Firenzének van, sőt lehetőleg nagyobb legyen”, mondták, és megépítették a legmesszebb fekvő falat, hogy a firenzeiek előre rémülözzenek, hogy mekkora lesz a sienaiak temploma. Azután elfogyott a pénz, az építők természetes gesztussal letették szerszámaikat, és többet feléje se néztek a katedrálisnak. - Igen, igen - gondolta Mihály -, így kell templomot építeni, ha az Ulpius-ház lakói templomot építettek volna, bizonyára ő is így tettek volna.

Azután lementek a Campóra, a város kagyló alakú főterére, amely már alakjánál fogva is olyan volt, mint a város mosolya. Mihály alig tudott elszakadni, de Millicent erőszakoskodott:

- Miss Dwarf erről nem írt semmit - mondta -, és ez nem is primitív.

Délután sorra járták Siena kapuit, a kapuk előtt megálltak, és Mihály magába szívta a kilátást, a toszkán táj keskeny édességét.

- Ez az emberi táj - mondta Millicentnek. - Itt egy hegy éppen akkora, mint amekkorának egy hegynek lennie kell. Itt mindennek megvan a mértéke, itt minden emberszabású.

Millicent elgondolkozott.

- Honnan tudja, hogy mekkorának kell lennie egy hegynek? - kérdezte.

Az egyik kapu felirata így hangzott: *Cor magis tibi Sena pandit*, jobban kinyitja szívedet Siena... Itt még a kapuk is bölcsét és igazat beszélnek, jobban kinyitja szívedet Siena, hogy megteljen az élet egyszerű és könnyű mámorával és vágygal, amint illik az évszak fátyolozott szépségéhez.

Másnap hajnalban Mihály felébredt, felkelt, és kibámult az ablakon. Az ablak kinézett a városból, a hegyek felé. A toszkán tájon könnyű lilaszínű ködök úsztak, és az aranyszín lassan és bátortalanul készült elő a nappalra. És semmi sem volt, csak ez a lila-arany derengés, a távoli hegyek alatt.

- Ha ez a táj valóság - gondolta -, ha ez a szépség csakugyan van, akkor minden hazugság, amit eddig csináltam. De ez a táj valóság.

És hangosan elmondta a Rilke-verset:

*Denn da ist keine Stelle,
Die dich nicht sieht. Du musst dein Leben ändern.*

Azután riadtan fordult Millicent felé, aki édesen aludt tovább. És ráeszmélt, hogy Millicentnek semmi realitása nincsen. Millicent nem több, mint egy hasonlat, ami véletlenül eszébe jut az embernek. És semmi. Semmi.

Cor magis tibi Sena pandit. Egyszer csak halálos vágyódás fogta el, olyan vágyódás, amilyent csak egészen fiatalon ismert, de ez reflektáltabb és égetőbb vágy volt: mert ifjúkorának a vágyódása után vágyódott olyan élesen, hogy fel kellett kiáltania.

Most már tudta, hogy a kaland, a visszatérés a vándorévekhez, csak átmenet volt, csak lépcső, amin még lejjebb kell mennie, még visszább, a múltjába, a saját történelmébe. Az idegen nő idegen maradt, aminthogy a vándorévek csak haszontalan csavargással eltöltött idő voltak, de neki haza kellene térnie, azokhoz, akik nem idegenek. Csakhogy azok... már régen halottak, és elsodorta őket a világ négy sarkának kóbor szele.

Millicent felébredt, amikor érezte, hogy Mihály a vállába fúrja fejét és sír. Felült az ágyban, és rémülten kérdezte:

- Mi baj? Mike, az Istenért, mi baj?

- Semmi - mondta Mihály -, azt álmodtam, hogy kisfiú voltam, és jött egy nagy kutya, és megette a vajaskenyereket.

Megölelte, és magához vonta Millicentet.

Aznap már nem volt mit beszélniük egymással. Hagyta, hogy a lány egyedül tanulmányozza a sienai primitíveket, és délben csak félfüllel hallgatta a megejtő hülyeségeket, amiket tapasztalatairól mesélt.

Délután nem is mozdult ki hazulról, felöltözve feküdt az ágyon.

...Istenem, mit ér az egész civilizáció, ha elfelejtettük, amit a legutolsó négereknél is tudnak: megidézni a halottakat...

Így találta Millicent.

- Nincs láza? - kérdezte, és homlokára tette nagy és szép kezét. Mihály az érintéstől kissé magához tért.

- Jöjjön sétálni, Mike. Olyan gyönyörű este van. És minden olasz az utcán van, és mindegyiknek hat gyereke van, olyan csodálatos nevekkal, hogy Emerita és Assunta. Van, aki ilyen kicsi, és már Annunziatának hívják.

Mihály nagy nehezen feltápáskodott, és elmentek. Mihály nehezen és bizonytalanul járt; mintha fátyolon keresztül látott volna mindent, mintha viasz volna a fülében, és azon keresztül hallaná az olasz este hangjait. Lába ólomnehéz volt. Honnan ismerem ezt az érzést? - tűnődött.

Leértek a Campóra, és Mihály a Torre della Mangiát bámulta, a városháza több mint száz méter magas tornyát, amely túszerűen szúrta be magát az esti égbe. Tekintete lassan követte a tornyot felfelé a szédítő magasba, és a torony is mintha egyre nőtt volna az ég zengő, sötétkék tájai felé.

Akkor történt. A kút mellett a föld megnyílt, és újra ott volt lába előtt az örvény. Csak egy pillanatig tarthatott, azután elmúlt. Minden a helyén volt. A Torre della Mangia megint csak olyan volt, mint egy nagyon magas torony. Millicent nem vett észre semmit.

De aznap éjszaka, mikor testük jóllakva elvált egymástól, és Mihály egyedül maradt abban a súlyos egyedüllétben, amit akkor érez az ember, amikor olyan nővel ölekezett, akihez semmi köze sincs, megint megnyílt az örvény (vagy csak eszébe jutott?), és ezúttal nagyon sokáig tartott. Tudta, hogy csak a kezét kellene kinyújtania, hogy megérezze a másik, a kedves test jóleső realitását, de nem tudta kezét sem kinyújtani, és magányosan gyötrődött, úgy tetszett, órák hosszat.

Másnap reggel fáj a feje, és szeme iszonyúan égett az álmatlanságtól.

- Beteg vagyok, Millicent - mondta. - Kiújult a bajom, ami miatt Folignóban feküdnöm kellett.

- Milyen betegsége van? - kérdezte Millicent bizalmatlanul.

- Nem lehet biztosan tudni. Olyan sporadikus kataleptikus-apodiktikus dolog - halandzsázta.

- Ja úgy.

- Vissza kell mennem Folignóba, a derék Ellesley doktorhoz. Hátha ő tud valamit. És őt mégis ismerem. Magával mi lesz, Millicent?

- Hát én is magával jövök, természetesen, ha beteg. Csak nem hagyom egyedül. Különben is már megnéztem minden sienai primitívet.

Mihály meghatva csókolt kezét. Késő délután már Folignóban voltak.

Külön vettek ki szobát, Mihály indítványára. Mégis, Ellesleynek nem kell tudnia, mondta.

Ellesley estefelé meglátogatta Mihályt. Meghallgatta Mihály panaszait, és az örvény-érzésre csak hümmögött.

- Az agoraphobia egy neme. Egyelőre pihenjen. Aztán majd meglátjuk.

Mihály napokig feküdt. Az örvény-érzés ugyan nem tért vissza, de nem volt semmi kedve felkelni. Úgy érezte, hogy ha felkelne, megint elfogná az örvény. Lehetőleg sokat aludt. Bevett minden idegcsillapítót és enyhe altatót, amit Ellesley hozott. Ha aludt, olykor sikerült Tamásról és Éváról álmodnia.

- Tudom, mi a bajom - mondta Ellesleynek. - Akut nosztalgiám van. Szeretnék fiatal lenni. Van arra valami orvosság?

- Hm - mondta Ellesley. - Bizonyára van, de arról nem szabad beszélni. Gondoljon Faustra. Ne akarjon újra fiatal lenni, Isten adja a férfikort és az öregséget is.

Millicent szorgalmasan, bár unatkozva, meg-meglátogatta. Estefelé benézett Ellesley, és együtt mentek el Mihálytól.

- Mondja meg őszintén - mondta Ellesley, mikor egy nap egyedül ült Mihály ágya mellett -, mondja meg őszintén, nincs magának valaki kedves halottja?

- De igen.

- Sokat gondol rá mostanában?

- Igen.

Ettől kezdve Ellesley gyógymódja mind kevésbé felelt meg az orvostudomány szabályainak. Egyszer egy bibliát hozott magával, egyszer egy rózsafüzért, egyszer egy lourdes-i Szűz Máriát. Egyszer észrevette Mihály, hogy mialatt ő Millicenttel beszélget, Ellesley keresztet rajzol az ajtóra. Egy szép nap pedig hagymakoszorúval állított be.

- Ezt tegye a nyakára, mielőtt elalszik. A hagyma szaga nagyon erősíti az idegeket.

Mihály elnevette magát.

- Doktor, én is olvastam a Drakulát. Tudom, hogy mire való a hagymakoszorú. Hogy távoldartsa a vámpírt, aki az ember vérét szívja éjszaka.

- Úgy van. Örülök, hogy tudja. Mert hiába nem hisz maga abban, hogy a halottak vannak valamiképp. Maga a halottaiba beteg. Meglátogatják, és elszívják az életerejét. Az orvostudomány itt nem használ.

- Akkor vigye haza a hagymakoszorút. Az én halottaimat nem lehet ilyesmivel távol tartani. Azok bennem vannak.

- Természetesen. Mainapság már a halottak is pszichológiai eszközökkel dolgoznak. De a lényegen az nem változtat semmit. Csak kell védekeznie a halottai ellen.

- Hagyjon békében - mondta Mihály kissé ingerülten. - Mondja azt, hogy agyvérzegény vagyok, és írjon fel kínai vasbort és brómot az idegeimnek. Az a maga dolga.

- Persze hogy az. Én többet nem is tehetek. Halottak ellen nem segít az orvostudomány. De vannak erősebb, természetfölötti eszközök...

- Tudja, hogy nem vagyok babonás. A babona csak azon segít, aki hisz benne.

- Ez rég túlhaladott álláspont. Különbösen is, miért ne próbálná meg? Nem kockáztat semmit.

- Dehogynem. Az önérzetem, a méltóságom, a racionális lény öntudatát.

- Ezek hosszú és semmitmondó szavak. Meg kell próbálnia. Át kell mennie Gubbióba, ott él egy csodatévő szerzetes, fent, Sant Ubaldo kolostorában.

- Gubbio? Erről a helyről egyszer már beszélt nekem. Ha jól emlékszem, azt mondta, hogy ott valami nagyon kísérteties dolog történt magával.

- Igen. És most el is mesélem, mert talán ez a történet meggyőzi. Ugyanis éppen erről a szerzetesről van szó benne.

- Halljuk.

- Tudja, a dolog úgy volt, hogy én Gubbióban voltam városi orvos, mielőtt idekerültem a kórházhoz. Egyszer egy beteghez hívtak, aki úgy látszik, súlyos idegbajban szenvedett. A Via dei Consolin, ebben a teljesen középkori utcában lakott, egy sötét, öreg házban. Fiatal nő volt, nem Gubbióból való, nem is olasz, nem is tudom, milyen nemzetiségű lehetett, de jól beszélt angolul. Nagyon szép nő volt. A házbeliek elmondták, hogy a nőt, aki mint fizető vendég lakott náluk, egy idő óta hallucinációk gyötrik. Az a rögeszméje, hogy éjszaka nincs bezárva a halottak kapuja.

- Micsoda?

- A halottak kapuja. Tudniillik Gubbióban ezeknek a középkori házaknak két kapujuk van. Egy rendes kapu az élők számára és mellette egy másik, keskenyebb, a halottaknak. Ezt a kaput csak akkor bontják ki, mikor a koporsót kiviszik a házból. Azután megint befalazzák, hogy a halott ne jöhessen vissza. Mert úgy tudják, hogy a halott csak ott jöhet vissza, ahol kiment. A kapu nincs is egy szinten az utcával, hanem mintegy egy méterrel magasabban, hogy ki tudják adni a koporsót az utcán állóknak. A hölgy, akiről beszélek, egy ilyen házban lakott. Egy éjszaka arra ébredt, hogy a halottak kapuja kinyílik, és belép rajta valaki, akit nagyon szeretett, és aki rég meghalt. És attól kezdve minden éjszaka eljött a halott.

- Hát ezen könnyű lett volna segíteni. A hölgynek egyszerűen el kellett volna költöznie.

- Mi is ezt mondtuk, de ő nem akart elköltözni. Nagyon boldog volt, hogy a halott meglátogatta. Egész nap csak feküdt, mint maga, és várta az éjszakát. Közben rohamosan soványodott, és a házbeliek nagyon aggódtak érte. Meg annak sem örültek, hogy minden éjjel egy férfigalott jár a házhoz. Igen szigorú erkölcsi felfogású patricius-család volt. Engem tulajdonképp azért hívtak, hogy orvosi tekintélyemmel bírjam rá a hölgyet, hogy elköltözzék.

- És maga mit csinált?

- Próbáltam megmagyarázni a hölgynek, hogy hallucinációi vannak és gyógyíthatnia kellene magát; de kinevetett. „Hogy volnának hallucinációim” - mondta - „minden éjszaka itt van, igazán, kétségbevonhatatlanul, úgy, mint maga most. Ha nem hiszi, maradjon itt éjszakára.”

- A dolog nem volt egészen nekem való, mert én kissé talán túlságosan is fogékony vagyok az ilyen természetű dolgok iránt, mégis kénytelen voltam ott maradni, orvosi kötelességből. Egyébként a várakozás egyáltalán nem volt kellemetlen, a hölgy nem volt rémült vagy eksztatikus, csodálatosan józan, sőt, anélkül hogy dicsekedni akarnék vele, valósággal kacéran viselkedett velem szemben... Szinte el is felejtettem, hogy miért jöttem oda, és hogy az éjfél közeledik. Éjfél előtt egyszer csak kézen fogott, a másik kezébe mécsest vett, és levezetett abba a földszinti terembe, amelybe a halottak kapuja nyílt.

- Be kell vallanom, nem láttam a halottat. De az én hibámból; nem mertem bevárni. Csak éreztem, hogy rendkívül hideg lett, és a mécs lángja lobogott a léghuzamban. És éreztem, valahogy az egész testemben éreztem, hogy még valaki van a szobában. És megvallom magának őszintén, ez több volt, mint amennyit én el tudok viselni. Kirohantam a szobából, haza, bezártam az ajtót, és a fejemre húztam a paplant. Persze, maga erre azt mondja, hogy a hölgy szuggesztiója alá kerültem. Lehet...

- És mi történt a hölgyel?

- Ja, éppen azt akarom elmondani. Mikor látták, hogy orvos, legalábbis ilyen orvos, mint én vagyok, nem segíthet, elhívták Pater Severinust a Sant Ubaldo kolostorból. Ez a Pater Severinus nagyon különös és szent ember. Valami messzi országból vetődött Gubbióba, nem lehet tudni, honnan. A városban nemigen lehetett látni, csak nagy ünnepeken vagy temetésekben, különben nem jött le a hegyről, ahol szigorú önmegtartó életet élt. Most valahogy

mégis sikerült rábírní ezt a Pater Severinust, hogy lejöjjön, és látogassa meg a beteg hölgyet. A találkozásuk, azt mondják, igen megrázó és drámai volt. A hölgy, amint meglátta Pater Severinust, nagyot sikoltott és összeesett. Pater Severinus is elsápadt és megtántorodott. Úgy látszik, érezte, milyen nehéz dologról van szó. Azután mégis sikerült neki.

- Hogyan?

- Azt nem tudom. Úgy látszik, exorcizálta a kísértetet. Miután egy óra hosszat beszélgetett a hölgygel valami ismeretlen nyelven, visszament a hegyre; a hölgy pedig megnyugodott, és elutazott Gubbióból, és azóta senki sem látta, sem őt, sem a szellemet.

- Érdekes. De mondja - kérdezte Mihály hirtelen sejtelemtől megragadva -, ez a Pater Severinus, ez csakugyan valami idegen országból került oda? Igazán nem tudja, honnan?

- Sajnos, nem tudom. Más se tudja.

- Milyen ember, már a külsejét gondolom?

- Elég magas, szikár... Olyan, mint a szerzetesek szoktak lenni.

- És még most is ott van abban a kolostorban?

- Igen. Őhózzá kellene mennie magának. A maga baján csak ő tudna segíteni.

Mihály mélyen elgondolkozott. Az élet tele van megokolatlan ko incidenciákkal. Ez a Pater Severinus hátha csakugyan Ervin, és a hölgy Éva volt, akit Tamás emléke kísért...

- Tudja mit, doktor, holnap elmegyek Gubbióba. A maga kedvéért, mert olyan kedves ember. És a halottak kapuira is kíváncsi vagyok, mint műkedvelő vallástörténész.

Ellesley nagyon örült az eredménynek.

Mihály másnap becsomagolt. A látogatóba jövő Millicentnek azt mondta:

- El kell utaznom Gubbióba. A doktor azt mondja, hogy csak ott gyógyulok meg.

- Igazán? Attól félek, hogy akkor el kell búcsúznunk. Én még itt maradok egy ideig Folignóban. Nagyon megszerettem ezt a várost. Pedig milyen dühös voltam eleinte arra a franciára, aki idecsődített, emlékszik? De már nem bánom. A doktor is nagyon kedves ember.

- Millicent, sajnós, én még mindig tartozom magának. Végtelenül röstellem, de tudja, nálunk a Nemzeti Bank utalja át az idegen pénzeket, és az nagyon komplikált gépezet. Nagyon kérem, legyen egy kis elnézéssel. Most már igazán a napokban itt kell lennie a pénznek.

- Szóra sem érdemes. És ha valami szép képet lát, írja meg.

Gubbióba keskenyvágányú motorvonaton kell menni, amely Fossato di Vico és Arezzo közt közlekedik. Az út a kis távolság dacára igen hosszadalmas, meleg is volt, és Mihály nagyon fáradt volt, mire megérkezett. De a város, amint az állomásról felfelé menet rövidesen elébe tűnt, mindjárt az első pillanatban megragadta.

Egy óriási, kopár, olasz stílusú hegy oldalában húzódik meg, mintegy rémul ten, felfelé menekvés közben leroskadva, a város. Amint az ember ránéz, nincs egy háza sem, ami ne volna sokszáz éves.

Az összevissza kanyargó utcák közt közepén feltornyosodik egy hihetetlenül magas épület, amiről nem érteni meg, kik és miért építették ennek az istenhátamögötti helynek a közepére. Irdatlan és búskomor középkori felhőkarcoló. Ez a Palazzo dei Consoli, innen igazgatták a konzulok a kis gubbioi városköztársaságot, a XV. századig, amikor a város az urbinói hercegek, a Montefeltrék birtokába került. A város fölött pedig, a Monte Ingionának majdnem az ormán, egy óriási kiterjedésű fehér épülettömb, Sant Ubaldo kolostora.

Még lent, a vasúttól a városba vezető úton, van egy jobbnak látszó kis albergo. Mihály itt szobát vett, megebédelt, kicsit pihent, azután elindult Gubbio felfedezésére. Megnézte belülről az óriási műteremre emlékeztető, tátongó Palazzo dei Consolit és benne az egészen ősi iguviumi réztáblákat, amelyek még a rómaiak előtti időkből maradtak fenn, és az umber nép szakrális szövegeit őrzik. Megnézte az öreg katedrális is. Más látnivaló nem is igen volt; itt maga a város a látnivaló.

A legtöbb olasz város ezen a vidéken azt az érzést kelti, hogy házai omladozóban vannak, még néhány év, és az enyészet elnyeli, mint annyi más régi várost. Ez azért van, mert az olaszok ott, ahol terméskőből építkeztek, nem vakolják be a házak falát, és a közép-európai szemlélő azt hiszi, hogy a házról vagy az egész városról leesett a vakolat, és úgy hagyták, teljes dezolációban, pusztulni. Gubbio még sokkal vakolatlanabb, még sokkal omladozóbb, mint a többi olasz város; Gubbio csakugyan dezolált. Az idegenforgalom útjából kiesik, ipara és kereskedelme alig van, rejtély, hogy miből él az a pár ezer ember, aki falai közé szorult.

Mihály a katedrálisból kijövet, a Via de Consolira kanyarodott be. - Ez az utca, amelyről Ellesley beszélt - gondolta. Erről az utcáról csakugyan sok mindent el lehetett hinni. Feketén ódon, kietlen, szegényesen méltóságteljes középkori házaiba az ember olyan lakókat sejtett, akik már évszázadok óta csak dicsőbb múltjuk emlékének élnek, kenyéren és vízen...

És csakugyan, mindjárt a harmadik házban ott volt a halottak kapuja. A rendes kapu mellett, a földtől egy méter magasságban, egy keskeny, befalazott gótikus kapunyílás. A Via dei Consolinak csaknem minden házában van ilyen; más nincs is az egész utcában; ember különösen nincs.

Egy keskeny sikátoron át lement a párhuzamos utcába, amely nem volt fiatalabb, csak valamivel kevésbé komoran előkelő; mintha itt mégis lagnának élő lények. És, úgy látszik, halottak is. Mert az egyik ház előtt különös, megdöbbentő embercsoport tűnt szemébe. Ha nem tudta volna rögtön, hogy miről van szó, bizonyára azt hitte volna, hogy látomása van. A ház előtt csuklyával elfödött arcú emberek álltak, gyertyával kezükben. Temetés volt, és itt még régi olasz szertartás szerint csuklyás hozzátartozók, a contraternitas tagjai viszik ki a halottakat.

Mihály levetette kalapját, és odament, hogy közlelő lássa a szertartást. A halottkapu nyitva volt. Be lehetett látni a házba, egy sötét terembe, amelyben a ravatal állt. Papok és ministránsok álltak füstölőkkel a koporsó körül és énekeltek. Majd nemsokára felemelték a koporsót, és a halottkapun át kiadták az utcára, a csuklyások a vállukra emelték.

Ekkor a gótikus kapunyílásban megjelent a karinges pap. Sápadt, elefántcsontszínű arcát szomorú és semmit sem látó tekintettel fordította az ég felé, félrehajtotta fejét, és valami kimondhatatlanul kedves, régi dolgokra emlékeztető mozdulattal összetette kezét.

Mihály nem rohant oda hozzá. Hiszen most már pap, komoly és sápadt szerzetes, éppen egyházi funkciót teljesít... nem, nem rohanhat oda hozzá, mint egy gimnazista, mint egy fiú...

A menet elindult a koporsóval, nyomában a pap és a gyászmenet. Mihály is beállt a végére, és levett kalappal ballagott a távoli camposanto felé, fel a hegyoldalra. Szíve annyira dobogott, hogy meg kellett időnként állnia. Vajon tudnak-e beszélni még egymással, annyi év után és annyira másirányú utakon járók?

Megkérdezte az egyik embertől a menetben, hogy hogy hívják a papot.

- Ez Pater Severinus - mondta az olasz. - Nagyon szent ember.

Elértek a camposantóba, leengedték a koporsót a sírba, a temetés véget ért, az emberek elszéledtek. Pater Severinus társával a város felé tartott.

Mihály még mindig nem tudta elszánni magát, hogy hozzálépjen. Úgy érezte, hogy Ervin, aki oly szent ember lett, bizonyára szégyelli világias ifjúságát, és nemes undorral gondol vissza rá, mint Szent Ágoston. Bizonyára mindent átértékelte, és Mihályt talán ki is dobta magából, nem is akar emlékezni rá. Talán jobb volna, ha most elutaznék és beérné avval a csodával, hogy látta Ervint.

Ekkor Pater Severinus elhagyta társait és visszafordult. Egyenesen feléje jött. Mihályról lehullt minden felnőttég, és odafutott Ervinhez.

- Misi! - kiáltotta Ervin és megölelte. Azután a jobb arcát, majd a bal arcát odatartotta Mihály arcához, papos gyengédséggel.

- Már a sírnál láttalak - mondta csendesen. - Hogy kerülsz ide, ahol a madár se jár?

De ezt csak szívességből kérdezte, a hangjából lehetett érezni, hogy csöppet sem csodálkozik rajta. Inkább olyan volt, mintha régóta számított volna erre a találkozásra.

Mihály egy szót sem tudott szólni. Csak nézte Ervin arcát, hogy milyen hosszú és sovány lett, és szemét, amelyből kiegészzt az ifjúkori tűz, és olyan mélységes szomorúság nézett belőle a pillanatnyi örömről keresztül, mint Gubbio házaiból. Eddig csak egy szó volt Mihály számára, hogy „szerzetes”, most megértette, hogy Ervin szerzetes, és könnyes lett a szeme. Elfordította arcát.

- Ne sírj - mondta Ervin. - Te is megváltoztál azóta. Ó, mennyit gondoltam rád, Misi, Misi!

Mihályt hirtelen türelmetlenség fogta el. Mindent el kell mondania Ervinnek, mindent, dolgokat, amelyeket Erzsinek sem mesélhetett el... Ervin mindenre fog írt tudni, hiszen őrá már egy másik világból hull ez a glória, ez a sugár...

- Tudtam, hogy itt kell lenned Gubbióban, azért jöttem ide. Mondd, hol és mikor beszélhetnék veled? Eljönne most az albergómba? Együtt vacsorázhatnánk?

Ervin elmosolyodott Mihály naivságán.

- Azt nem lehet. És most, ebben a pillanatban, időm sincsen sajnós, Mihályom. Egészen estig el vagyok foglalva. Már el is kell sietnem.

- Hát annyi dolgotok van?

- Rengeteg. Ti azt el sem tudjátok képzelni. Ma egy csomó imádsággal elmaradtam.

- Hát mikor fogsz ráérni, és hol találkozhatunk?

- Csak egy módon, Misi, de félek, hogy az neked nagyon kényelmetlen lesz.

- Ervin! Hogy gondolod, hogy valami kényelmetlen nekem, ha arról van szó, hogy veled beszéljek?

- Mert fel kellene jönnöd a kolostorba. Mi onnan nem jöhetünk ki, hacsak nem lelkipásztorkodási okokból, mint ahogy például most kijöttem erre a temetésre. És fent a kolostorban minden órának megvan a szigorú kötelessége. Csak egy mód volna, hogy nyugodtan beszéljünk egymással. Tudod, mi éjjélkor templomba megyünk, zsolozsmákat mondani. Kilenckor le szoktunk feküdni, és éjfélig alszunk. De ez az alvás nem kötelező. Ezt az időszakot nem szabályozza a regula, a hallgatás sincs előírva. Ebben az időben beszélhetnénk egymással. A legokosabb volna, ha vacsora után beállítanál a kolostorba. Jöjj mint zarándok, mi a zarándokokat meg szoktuk vendégszolgálni. Hozz valami kis ajándékot Szent Ubaldónak, a testvérek kedvéért is. Néhány gyertyát talán, az szokásos. És kérd meg a kapus testvért, hogy helyezzen el a zarándokok szobájában éjszakára. Hát tudod, nem nagyon kényelmes, már a te körülményeidhez képest, de nem tudok mást mondani. Mert, hogy éjjélkor nekiindulj, és visszagyere a városba, azt nem szeretném, ahhoz ismerned kellene a hegyet. Annak, aki nem ismeri, nagyon barátságatlan vidék. Fogadj majd egy kisfiút, hogy felvezessen. Jó lesz így?

- Jó lesz, Ervin, nagyon jó lesz.

- Hát akkor Isten veled, addig is. Sietnem kell, már el is késtem. Este látlak. Isten veled.

És nagyon gyors léptekkel elment.

Mihály leballagott a városba. A katedrális mellett talált egy boltot, és vett néhány nagyon szép gyertyát Szent Ubaldónak, azután szállodájába ment, megvacsorázott, és törte a fejét, hogy milyen felszerelést vigyen magával mint zarándok. Végül is a gyertyákból, pizsamájából és fogkeféjéből ügyes kis csomagot csinált, kellő jóakarattal zarándok batyujának is lehetett nézni. Azután megbízta a pincért, hogy szerezzen neki vezetőt. A pincér nemsokára vissza is tért egy suhancsal, és útnak indultak.

Mihály útközben helyi nevezetességek után érdeklődött. Kérdezte, hogy mi történt azzal a farkassal, amelyet Assisi Szent Ferenc megbékített, és amelynek szerződése volt a várossal?

- Az régen lehetett - mondta a fiú elgondolkozva. - Még Mussolini előtt. Mert amióta ő a Duce, azóta nincsenek farkasok. - De úgy rémlett neki, mintha hallotta volna, hogy a farkas feje egy távolabbi templomban van eltemetve.

- Szoktak zarándokok felmenni a kolostorba?

- Hogyne, gyakran. Szent Ubaldo igen jó tartós térd- és hátfájás ellen. Az úrnak is a háta fáj talán?

- Nem annyira a hátam...

- De a vérszegénység és idegesség ellen is nagyon jó. Különösen sokan jönnek ide május 16-án, akkor van Szent Ubaldo napja. Akkor lentről, a katedrálisból ceriket, viaszfigurákat visznek fel processzióban a kolostorba. De ez nem olyan körmenet, mint a feltámadási vagy az úrnapi. A ceriket futólépésben kell felvinni...

- Mit ábrázolnak a cerik?

- Azt senki sem tudja. Nagyon régiek.

Mihályban feltámadt az egykori vallástörténész. Utána kellene nézni a ceriknek. Nagyon érdekes, hogy futólépésben viszik fel őket a kolostorba... mint a bacchánsnők, akik futva futottak fel a hegyre Dionysos ünnepén, Thráciában. Egyáltalán csodálatosan ősi ez a Gubbio: az umber ércablák, a halottak kapui... Talán az a farkas is, amelyet Assisi Szent Ferenc megszelídített, valami ősi, itáliai istenség lehetett, Romulus és Remus farkas-anyjának rokona, aki így él tovább a legendában. Milyen különös, hogy Ervin éppen ide került...

Egyórai erős hegymászás után felérkeztek a kolostorhoz. Az épületeket erős kőfal vette körül, a falba vágott kis kapu zárva volt. Csöngettek. Hosszú idő múlva a kapun megnyílt egy kis ablak, és egy szakállas szerzetes nézett ki. A szolgálatkész suhanc elmagyarázta, hogy az úr zárándok, és meg akarja látogatni Szent Ubaldót. Az ajtó megnyílt. Mihály kifizette a vezetőt, és belépett a kolostor udvarába.

A kapus testvér csodálkozva nézett végig Mihály ruházatán.

- Az úr külföldi?

- Igen.

- Nem baj, van itt egy páter, aki maga is külföldi és ért a külföldiek nyelvén. Majd értesítem.

Bevezette Mihályt az egyik épületbe, ahol még világosság égett. Pár perc múlva megérkezett Ervin, most már nem karingben, hanem a ferencesek barna csuhájában. Mihályt csak most ütötte meg, hogy Ervin mennyire ferencendi. A tonzúra egészen más jelleget adott az arcnak, magában is kiölt belőle minden világiasságot, minden e világiasságot, és a Giottók és Fra Angelicók levegőjébe emelte fel, és mégis, Mihály úgy érezte, hogy ez Ervin igazi arca, kezdettől fogva erre az arcra készült, a tonzúra mindig is ott volt a fején, csak akkor még eltakarta Ervin kondor, fekete haja... Nem volt kétséges, hogy Ervin megtalálta önmagát, bármily rettenetes is az. És mielőtt észrevette volna, már úgy köszöntötte Ervint, ahogy az iskolában megszokta az egyházi embereket köszönteni:

- Laudetur Jesus Christus.

- In Aeternum - mondta Ervin. - Hát feltaláltál ide, ahol a madár se jár? Gyere, elvezetlek a fogadószobába. A cellámban nem fogadhatok vendégeket. Mi nagyon szigorúan tartjuk a klauzúrát.

Mécsest gyújtott, és úgy vezette Mihályt, irdatlan, fehérre meszelt és teljesen üres termeken, folyosókon és kis szobákon át, ahol egy lélek sem járt, csak lépésük visszhangzott.

- Mondd, hányan laktok ebben a kolostorban? - kérdezte Mihály.

- Hatan. Helyünk, az van bőven, amint látod.

Nagyon kísérteties volt. Hat ember egy házban, ahol kétszázan kényelmesen elférnének. És ahol egykor bizonyára annyian is voltak.

- Nem szoktál itt félni?

Ervin mosolygott, és nem felelt a gyerekes kérdésre.

Így értek be a fogadószobába, egy bolthajtásos, óriási, üres terembe, amelynek egyik sarkában asztal és néhány rozoga faszék állott. Az asztalon egy kancsóban vörösbor és egy pohár.

- A Pater Prior jósága révén abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy megkínálhatlak egy kis borral - mondta Ervin. Mihályban most tudatosodott az az enyhe idegenszerűség, ahogy Ervin beszélt. Hiszen annyi éve nem beszélt már magyarul... - Mindjárt be is töltök. Jól fog esni neked a hosszú út után.

- És te?

- Ó, én nem iszom. Amióta beléptem a rendbe...

- Ervin... talán nem is cigarettázol?

- Nem.

Mihály szeme megint megtelt könnyel. Nem, ezt nem tudta elképzelni. Mindent hajlandó volt elhinni Ervinről, bizonyára szöges ciliciumot hord ruhája alatt, és halála előtt meg fogja kapni a sztigmákat... de hogy nem dohányzik!

- Sokkal nagyobb dologról is le kellett mondanom - mondta Ervin -, úgyszólván ezt az áldozatot észre se vettem. De igyál és gyújts rá.

Mihály felhajtott egy pohár vörösbort. Az embernek nagy illúziói vannak a barátok boráról, amit pókháló-benőtte palackokban őriznek a ritka vendégek tiszteletére. Hát ez nem az volt. Közönséges, de nagyon tiszta, falusi bor volt, az íze kitűnően illett a fehér, üres termék egyszerűségéhez.

- Nem tudom, jó bor-e - mondta Ervin. - Nekünk nincsen pincénk. Kolduló rend vagyunk, és ezt meglehetősen szóról szóra kell érteni. Hát most mesélj.

- Nézd, Ervin, a kettőnk élete közül a tied sokkal csodálatosabb. Az én kíváncsiságom jogosan nagyobb, mint a tiéd. Neked kell először elmesélned...

- Mit mesélhetnék, édes Misim? Nekünk nincs életrajzunk. Egyikünk története éppolyan, mint a másiké, és az egész beolvad az egyháztörténetbe.

- De hát mondd, hogy kerültél ide Gubbióba?

- Először odahaza voltam, Magyarországon, ott voltam novícius, Gyöngyösön, azután sokáig az egri rendházban voltam. Azután a magyarországi rendtartománynak ki kellett küldeni egy pátert Rómába, bizonyos ügyben, hát engem küldtek ki, mert addigra megtanultam olaszul. Miután azt az ügyet elintéztem, újra Rómába hívtak, mert ott nagyon megszerettek, bár igazán nem érdemeltem meg, és ott akartak tartani a generális mellett. De én attól féltem, hogy ez arra vezetne, hogy idővel... karriert csinálnék, már persze a szónak csak ferences értelmében, hogy házfőnök legyek valahol, vagy valami rangot töltsék be a generális mellett, és azt nem akartam. Megkértem a generális atyát, hogy helyezzen ide, Gubbióba.

- Miért éppen ide?

- Nem is tudnám megmondani. Talán a régi legenda miatt, a gubbiói farkas legendája miatt, amit annyira szerettünk diákkorunkban, emlékszel? A legenda miatt jöttem ide át egyszer Assisiból, és nagyon tetszett nekem ez a kolostor. Tudod, ez olyan hely, ahol a madár se jár...

- És jól érzed magad itten?

- Jól. Amint az évek múlnak, egyre nő bennem a béke... de nem akarok „papolni” - (furcsa, keskeny mosollyal tette idézőjelbe ezt a szót) -, mert tudom, hogy te nem Pater Severinushoz jöttél, hanem ahhoz, aki valaha Ervin volt, nem igaz?

- Magam sem tudom... mondd... oly nehéz ezeket a dolgokat megkérdezni... nem nagyon egyhangú itt?

- Dehogy egyhangú. A mi életünkben éppúgy vannak örömök és bánatok, mint a kívül való életben, csak mások a mértékek, és máshol van a hangsúly.

- Miért nem akarsz szerzetesi karriert csinálni? Alázatosságból?

- Nem azért. Azok a rangok, amelyeket én elérhetnék, összeegyeztethetők az alázatossággal, annál is inkább, mert az embernek alkalmat adnának gőgjének legyőzésére. Egész más okból nem akartam karriert csinálni. Azért nem, mert előmenetelemet nem annak köszönhettem volna, hogy jó szerzetes vagyok, hanem olyan tulajdonságaimnak, amelyeket még világi életemből, sőt az őseimtől hoztam magammal. A nyelvtelhetségemnek meg annak, hogy egyes

dolgokat néha gyorsabban és jobban meg tudok fogalmazni, mint rendtársaim egy része. Szóval a zsidó tulajdonságaimnak. És azt nem akartam.

- Mondd, Ervin, hogy tekintik a rendtársaid azt, hogy zsidó voltál? Nincs hátrányodra?

- Nem, dehogy, csak előnyömre volt. Mert akadtak egyes rendtársaim, akik éreztették velem, hogy mennyire idegenkednek a fajtámtól, és így alkalmat nyújtottak nekem a szelídség és önmegtagadás gyakorlására. Meg azután Magyarországon, amikor faluhelyen lekipásztorkodtam, valahogy mindig híre ment a dolognak, és a derék falusi hívek úgy néztek rám, mint valami csodabogárra, és sokkal nagyobb figyelemmel hallgattak. Itt Olaszországban pedig senki sem törődik velem. Itt már nekem is alig jut eszembe, hogy zsidó voltam.

- Mondd, Ervin... mégis mit csinálsz egész nap? Mi dolgod van?

- Nagyon sok. Főképp imádságok és lelki gyakorlatok.

- Írni már nem szoktál?

Ervin megint elmosolyodott.

- Nem, már nagyon régen nem. Látod, igaz, mikor beléptem a rendbe, azt képzeltem, hogy tollal fogom szolgálni az egyházat, katolikus költő leszek... de aztán...

- Nos? Elhagyott az ihlet?

- Dehogy. Én hagytam el az ihletet. Rájöttem, hogy az is teljesen fölösleges.

Mihály elgondolkozott. Most kezdte igazán érezni, micsoda világok választják el Pater Severinustól, aki valaha Ervin volt.

- Mióta vagy itt Gubbióban? - kérdezte végre.

- Várj csak... azt hiszem, hat éve. De lehet, hogy hét.

- Mondd, Ervin, ezen sokat gondolkoztam, ha te eszembe jutottál: érzitek ti is, hogy megy az idő, és hogy minden részecskéje külön valóság? Van nektek történelmek? Ha valami esemény eszedbe jut, meg tudod mondani, hogy az 1932-ben történt, vagy 1933-ban?

- Nem. A mi állapotunkkal együtt járó kegyelemhez hozzátartozik az is, hogy Isten minket kiemelt az időből.

Ekkor Ervin erősen köhögni kezdett. Mihálynak csak most tűnt fel, hogy Ervin már az előbb is köhögött, szárazon, csúnyán.

- Mondd, Ervin, nincs a tüdődnél valami baja?

- Hát bizony a tüdőm nincs egészen rendben... sőt, azt lehetne mondani, hogy nagyon rossz állapotban van. Tudod, mi magyarok nagyon el vagyunk kényeztetve. Magyarországon olyan jól fűtenek. Bizony ezek az olasz telek nagyon megviseltek, mindig fűtetlen cellában és hideg templomokban... és szandálban a kőpadlón... és ez a csuha se melegít nagyon.

- Ervin, te beteg vagy... és nem gyógyítanak?

- Te nagyon jó vagy, Mihály, de azért nem kell, hogy sajnálj - mondta Ervin köhögve. - Látod, az is csak áldásomra van, hogy beteg vagyok. Azért egyeztek bele, hogy ne maradjak Rómában, hanem idejöhessenek Gubbióba, ahol olyan egészséges a levegő. Talán meg is fogok gyógyulni. Meg aztán a testi szenvedés hozzátartozik a mi életünk rendjéhez. Másnak gyötörnie kell a testét, énnálam a test gondoskodik magától gyötrelmről... De hagyjuk ezt. Te azért jöttél, hogy magadról beszélj, ne vesztegessük a drága időt olyasmire, amin se te, sem én nem tudunk segíteni.

- De Ervin, az nem úgy van... másképp kellene élned, el kellene menned valahová, ahol ápolnak, és tejet itatnak veled, és a napon kellene feküdnöd.

- Ne aggódj miattam, Mihály. Talán arra is sor fog kerülni. A halál ellen nekünk is védekezniünk kell, mert ha csak úgy hagynánk, hogy a betegség elhatalmasodjék fölöttünk, az az öngyilkosság egy formája lenne. Ha komoly lesz a baj, énhozzám is eljön majd a doktor... de attól még messze vagyunk, hidd el. És most mesélj. Mondj el mindent, mi történt veled azóta, amióta nem láttalak. És először is azt mondd meg, hogy találtál rám.

- Szepteteki János mondta, hogy Umbriában vagy valahol, pontosan ő sem tudta, hol. És különös véletlenek, igazán útmutatásszerű dolgok révén sejtettem meg, hogy Gubbióban vagy, és te vagy a híres Pater Severinus.

- Igen, én vagyok Pater Severinus. És most mesélj magadról. Hallgatlak.

Fejét tenyerébe hajtotta a gyóntatók klasszikus attitűdjében, és Mihály mesélni kezdett. Eleinte akadozva, nehézkesen, de Ervin kérdései csodálatosan segítségére voltak. Hiába, a hosszú gyóntatói gyakorlat, gondolta magában Mihály. Nem tudott ellenállni a vallomásnak, amely ki akart törni belőle. Beszéd közben minden tudatosodott, ami szökése óta inkább ösztönösen élt benne: hogy mennyire elhibázottnak érzi felnőtt vagy ál-felnőtt életét, házasságát, mennyire nem tudja, mihez kezdjen, mit várhat még jövőjétől, hogyan térhetne vissza igazi önmagához. És főképp, hogy mennyire gyötri a nosztalgia ifjúkora és ifjúkorának barátai iránt.

Mikor ehhez ért, összezavarodott az erős emóciótól, és hangja elcsuklott. Sajnálta magát, és egyben röstellte is szentimentalizmusát Ervin előtt, Ervin hegycúcsos serenitása előtt. Majd egyszerre csak megdöbbenve kérdezte:

- És te? Hát te hogy bírod? Neked nem fáj? Neked nem hiányzik? Hogy csináltad?

Ervin arcán megint megjelent a keskeny mosoly, majd lehajtotta fejét, és nem felelt.

- Felelj, Ervin, könyörgöm, felelj: neked nem hiányzik?

- Nem - mondta színtelen hangon és elborult arccal -, nekem már semmi sem hiányzik.

Nagyon sokáig hallgattak. Mihály próbálta megérteni Ervint. Nem lehet másképp, bizonyára mindent kiirtott magából. Minthogy el kellett szakadnia mindenkitől, kiásta lelkéből még a gyökereket is, amelyekből az embert emberhez fűző érzések kicsírázhatnak. Most már nem fáj, de itt maradt ugaron, természetlenül, kopáron, a hegyen... Megborzongott.

Majd hirtelen eszébe jutott valami:

- Egy legendát hallottam rólad... hogyan exorcizáltál egy nőt, akit halottak látogattak, itt, a Via dei Consoli egyik palotájában. Mondd, Ervin, ugye az a nő Éva volt?

Ervin bólintott.

Mihály izgatottan ugrott fel, és felhajtotta a maradék vörösbort.

- Ó, Ervin... mesélj... hogy volt... és milyen Éva?

Hogy Éva milyen volt? Ervin elgondolkozott. - Hát milyen legyen? Nagyon szép volt. Olyan volt, mint mindig...

- Hogyan? Nem változott?

- Nem. Legalábbis én nem vettem rajta észre semmi változást.

- És mit csinál Éva?

- Azt sem nagyon tudom. Annyit mondott, hogy jól megy a sora, és sok mindenféle megfordult, nyugati országokban.

Vajon fellobbant még valami Ervinben, mikor találkoztak? De ezt nem merte megkérdezni.

- Hol van most, nem tudod?

- Honnan tudjam? Annak már néhány éve, azt hiszem, hogy itt volt Gubbióban. Bár mondom, az időérzésem nagyon bizonytalan.

- És mondd... ha elmondhatod... hogyan történt a... hogyan küldted el a halott Tamást?

Mihály hangjából kihangzott a rémület, ami elfogta, mikor erre gondolt. Ervin megint elmosolyodott azzal a keskeny mosollyal.

- Nem volt nehéz. Évát az a palota tette kísértetlátóvá, a halottak kapuja másokat is megzavart már. Csak arra kellett rábírnom, hogy elmenjen onnét. Meg azután, azt hiszem, egy kissé meg is játszott az egészet; hiszen ismerted... Attól félek, hogy nem is látta sosem Tamást, víziója sem volt, bár lehet, hogy volt. Nem tudom. Tudod, nekem annyi látomással volt dolgom, és annyi kísértettel az évek során, különösen itt Gubbióban, a halott-kapuk városában, hogy meglehetősen szkeptikus lettem ezen a téren...

- Mégis... hogy gyógyítottad meg Évát?

- Sehogy. Aminthogy általában így szokott lenni az ilyen dolgoknál. Komolyan beszéltem vele, imádkoztam egy keveset, és megnyugodott. Belátta, hogy élőknek az élők közt a helye.

- Biztos vagy ebben, Ervin?

- Egészen biztos - mondta Ervin nagyon komolyan. - Hacsak nem választja azt, amit én. Különben az élők közt. De mit prédikálok neked? Hiszen te is tudod.

- Arról nem mondott semmit, hogy hogyan halt meg Tamás?

Ervin nem felelt.

- Belőlem is tudnád exorcizálni Tamás emlékét és Évát és mindnyájatokét, mondd?

Ervin elgondolkozott.

- Nagyon nehéz. Nagyon nehéz. És nem is tudom, jó volna-e, mert akkor mi maradna neked. Nagyon nehéz egyáltalán neked valamit mondani, Mihály. Ilyen tanácstalan és tanácsolhatatlan zarándok, mint te, ritkán jön Sant Ubaldóhoz. Amit én tanácsolhatnék, amit kötelességem volna tanácsolni, azt úgy sem fogadnád meg. A kegyelem tára csak azelőtt nyílik meg, aki részesedni akar a kegyelemben.

- Mégis, hát mi lesz velem? Mit csináljak holnap és holnapután? Tőled vártam a csodálatos feleletet. Babonásan bíztam abban, hogy tanácsot fogsz adni. Menjek haza Pestre, mint a tékozló fiú, vagy kezdjek új életet, menjek el munkásnak? hiszen kitanultam a mesterséget, szakmunkás is lehetnék. Ne hagyj magamra, úgymint olyan nagyon egyedül vagyok. Mit tegyek?

Ervin csuhájának mélyéből egy óriási parasztórát halászott elő.

- Most menj aludni. Mindjárt éjfél, nekem a templomba kell mennem. Menj aludni, majd elvezetlek a szállásodra. És matutinum alatt majd gondolkodom rajtad. Talán megvilágosodik... már máskor is megtörtént. Holnap reggel talán tudok neked valamit mondani. Most menj aludni. Gyere.

Elvezette Mihályt az ospizióba. Ahhoz a mély megrendüléshez, amely Mihályon erőt vett, illetve ez a félhomályos terem, amelybe évszázadok zarándokai álmodták bele szenvedésüket, vágyukat és reményüket valami csodálatos gyógyulásban. A fekvőhelyek nagy része üres volt, de két-három zarándok aludt a terem távolabbi részében.

- Feküdj le, Mihály és aludj jól. Nyugodalmass jó éjszakát - mondta Ervin.

Keresztet vetett Mihályra, és sietve elment.

Mihály sokáig ült még kemény ágya szélén, ölében keresztbetett kézzel. Nem volt álmos, és nagyon szomorú volt. - Lehet rajtam segíteni? Vezethet még valamerre az utam?

Letérdelt és imádkozott, annyi év óta először.

Azután lefeküdt. Nagyon nehezen aludt el a kemény ágyban, a szokatlan környezetben. A zarándokok nyugtalanul mozgolódtak fekhelyükön, sóhajtoztak, és nyögtek álmukban. Az egyik Szent Józsefet, Szent Katalint és Szent Ágotát hívta segítségül. Hajnalodott már, mire Mihály elaludt.

Reggel azzal az édes érzéssel ébredt, hogy Éváról álmodott. Álmára nem emlékezett, de egész testében érezte azt a selymes eufóriát, amit csak az álom adhat meg, az éber szerelem csak nagyon-nagyon kivételesen. Furcsa, paradox és betegen édes volt ez a lány érzés ezen a kemény, aszketikus fekvőhelyen.

Felkelt, nem kis önmegtágadás árán megmosdott egy nem nagyon modern mosdóhelyiségben, és kilépett az udvarra. Ragyogó, hűvös, szeles reggel volt, éppen misére harangoztak, barátok, laikusok, a kolostor szolgái és zarándokok siettek mindenfelől a templomba. Mihály is belépett, és áhítatosan hallgatta a szertartás örök latin szavait. Ünnepeles és boldog érzés töltötte el. Ervin bizonyára meg fogja mondani, hogy mit kell tennie. Talán vezekelnie kell. Igen, egyszerű munkás lesz, a keze munkájával fogja megkeresni kenyerét... Úgy érezte, hogy valami elkezdődött benne, és most őérte száll az ének, és érte konganak a friss és mélyhangú tavaszi harangok, az ő lelkéért.

Mise végeztével kiment az udvarra. Ervin szembejött vele és mosolygott.

- Hogy aludtál? - kérdezte.

- Jól, nagyon jól. Egészen másképp érzem magam, mint tegnap este, nem is tudom, miért.

Várakozásteljesen nézett Ervinre, majd mikor az nem szólt semmit, megkérdezte:

- Gondolkoztál azon, hogy mit csináljak?

- Igen, Mihály - mondta Ervin csendesen. - Azt hiszem, hogy Rómába kellene menned.

- Rómába? - kérdezte Mihály mélységesen elcsodálkozva. - Miért? Hogy jutott ez eszedbe?

- Tegnap éjszaka a kóruson... ezt nem tudom neked elmondani, te nem ismered ezt a fajta meditációt... tudom, hogy Rómába kell menned.

- De miért, Ervin, miért?

- Annyi zarándok, bujdosó és menekült ment már Rómába a századok folyamán, és ott annyi minden történt... tulajdonképpen mindig minden ott történt. Azért mondják, hogy minden út Rómába vezet. Menj Rómába, Mihály, aztán majd meglátod. Többet most nem tudok mondani.

- De mit csináljak Rómában?

- Mindegy, mit csinálsz. Látogasd meg talán a kereszténység négy nagy bazilikáját. Menj ki a katakombákba. Amit akarsz. Rómában nem lehet unatkozni. És főképp ne csinálj semmit. Bízd magad a véletlenre. Add át magad teljesen, ne legyen programod... Megteszed?

- Igen, Ervin, ha te mondod.

- Akkor indulj mindjárt. Ma nem olyan üldözött az arcod, mint tegnap volt. Használd fel indulásnak ezt a szerencsés napot. Menj. Isten veled.

Feleletet nem várva megölelte Mihályt, és paposan arcához tartotta jobb és bal arcát és elsietett. Mihály egy darabig állt, csodálkozott, azután összeszedte zarándokbatyuját, és megindult lefelé a hegyről.

6

Erzsi, mikor megkapta a sürgönyt, amelyet Mihály a kis fasiszta útján adott fel, nem maradt tovább Rómában. Hazamenni nem akart, mert nem tudta, hogy adja elő Pesten házassága történetét. Bizonyos földrajzi gravitációt követve, ő is Párizsba utazott, mint azok az emberek szoktak, akik teljesen reménytelenül új életet akarnak kezdeni.

Párizsban felkereste gyermekkori barátnőjét, Tolnai Sárit. Sári már fiatal korában is férfias egyéniségéről és rendkívüli használhatóságáról volt nevezetes. Férjhez sose ment, nem volt ideje hozzá, mindig éppen égető szükség volt rá a vállalatnál, cégnél vagy újságnál, ahol dolgozott. Szerelmi életét oly futtában bonyolította le, mint egy kereskedelmi utazó. Idővel, mikor már mindentől nagyon undorodott, Párizsba emigrált, hogy ott új életet kezdjen, és folytatta ugyanazt, amit Pesten csinált, csak hogy most francia vállalatoknál, cégeknél és újságoknál. Mikor Erzsi Párizsba ért, éppen egy nagy mozigyár titkárnője volt. Ő volt az a bizonyos egyetlen csúnya nő a házban, a sziklaszirt, akihez nem ér fel a szakmával együttjáró erotikus atmoszféra, akinek a józanságában és elfogulatlanságában mindig meg lehet bízni, aki sokkal többet dolgozik, és sokkal kevesebbet keres, mint a többiek. Közben megöszült, és rövid hajával olyan nemes feje volt, mint egy tábori püspöknek, törékeny és kislányos teste fölött. Mindenki megfordult utána, és ő erre nagyon büszke volt.

- Miből fogsz élni? - kérdezte, miután Erzsi röviden és néhány Pestről hozott bemondással enyhítve vázolta házasságának történetét. - Miből fogsz élni? Még mindig olyan sok pénzed van?

- Hát tudod, a pénzzel nagyon ravasz a dolog. Zoltán, mikor elváltunk, kiadta a hozományomat és az apai örökségemet (ami egyébként sokkal-sokkal kevesebb, mint az emberek gondolják), és én annak nagy részét Mihályék vállalatába tettem bele, kisebb részét pedig, minden eshetőségre elkészülve, bankba tettem. Szóval volna miből élnem, csak nagyon nehéz hozzájutni. Bankban levő pénzemet ide kihozni tisztességes úton nem lehet. Tehát arra vagyok utalva, amit ex-apósom eljuttat hozzám. Ami szintén nem egyszerű dolog. Ex-apósom, ha pénzt kell a kezéből kiadnia, igen-igen nehéz ember szokott lenni. És nincs semmi megállapodásunk erről.

- Hm. A pénzedet ki kell vened a vállalatukból. Ez a legelső.

- Igen, de ahhoz el kellene válnom Mihálytól.

- Hát természetesen el kell válnod Mihálytól.

- Az nem olyan természetes.

- Na hallod, ezek után?

- Igen. De Mihály nem olyan, mint más ember. Azért is mentem hozzá.
- Jól is jártál vele. Nem szeretem az olyan embereket, akik nem olyanok, mint más ember. Más ember is elég undorító. Hát még az, aki nem olyan.
- Jól van, Sári, ezt hagyjuk. Különben sem teszem meg Mihálynak azt a szívességet, hogy csak úgy elvállok tőle.
- De mi a fenének nem mész haza Pestre, mikor ott a pénzed?
- Nem akarok addig hazamenni, amíg ezek a dolgok nem tisztázódtak. Mit mondok otthon az embereknek? Képzeld el, miket beszélne Juliska, az unokanővérem.
- Beszél az ügyis, nyugodt lehetsz.
- De itt legalább nem hallom. Meg aztán... nem, nem mehetek haza Zoltán miatt sem.
- Az első urad miatt?
- Amiatt. Már a pályaudvaron várna virágcsokorral.
- Ne beszélj. Hát nem haragszik rád, hogy ilyen csúnyán otthagytad?
- Dehogy haragszik. Teljesen igazat ad nekem, és alázattal várja, hogy hátha egyszer mégis visszamegyek hozzá. És bánatában biztosan szakított az összes gépirónőjével, és szűzi életet él. Ha hazamennék, le nem menne a nyakamról. És azt nem lehet kibírni. Mindent elviselek, csak a jószágot és a megbocsátást nem. Különösen Zoltán részéről.
- Tudod mit, ebben az egyben igazad van. Nem szeretem, mikor a férfiak jök és megbocsátók.

Erzsi is ott vett szobát, ahol Sári lakott, abban a modern, íz- és szagtalan hotelban a Jardin des Plantes mögött, ahonnan látni lehetett a nagy libanoni cédrust, amint idegen, keleti méltósággal nyújtotta párnás, tenyeres ágait az izgága párizsi tavaszba. Erzsinek nem tett jót a cédrus. Idegenségéről mindig egy másik, neki idegen és nagyszerű élet jutott eszébe, amelynek eljövételét hiába várta.

Eleinte külön szobája volt, aztán összeköltöztek, mert úgy olcsóbb. Együtt vacsoráztak, fent a szobájukban, a hoteles tilalma ellenére, magukkal hozott holmit. Kiderült, hogy Sári a vacsorakészítésben is éppoly ügyes, mint minden másban. Ebédelnie egyedül kellett, mert Sári bent evett a városban, szendvicset és kávé, állva, azután rögtön visszament irodájába. Erzsi eleinte kipróbált különféle jobb vendéglőket, de azután rájött, hogy a jobb vendéglők kiuzsorázzák az idegeneket, és inkább kis crêmerieket kezdett látogatni, ahol „ugyanazt meg lehet kapni, de sokkal olcsóbban”. Eleinte mindig ivott feketekávé ebéd után, mert imádta a jó párizsi feketét, de azután belátta, hogy az sem feltétlen életszükséglet, és lemondott róla, csak hetenként egyszer, minden hétfőn, elment a Nagy Boulevard-on levő Maison de Caféba, és ott megivott egy csészét a híres feketéből.

Másnap, hogy megérkezett, vett magának egy gyönyörű retikült egy előkelő üzletben, a Madeleine közelében, de ez volt egyetlen luxus-bevásárlása. Felfedezte, hogy ugyanazokat a dolgokat, amelyeket az előkelő negyedekben oly drága pénzért mérnek az idegeneknek, kis utcákban, egyszerű boltokban vagy a bazár-városrészekben, a rue de Rivolin vagy a rue de Rennes-en sokkal olcsóbban meg lehet kapni. Eleinte sok mindent meg is vásárolt, mert annyival olcsóbb volt, mint máshol. De végül is rájött, hogy egyáltalán nem vásárolni még olcsóbb, és ezentúl külön örömet okoztak neki a tárgyak, amik eszébe jutottak, hogy jó volna megvenni őket, és mégsem vette meg. Azután felfedezett két utcával odébb egy hotelt, amely ugyan nem volt olyan modern, mint az, ahol eddig laktak, de itt is volt folyó hideg-meleg víz a

szobában, és végtére itt is éppúgy el lehet lakni, mint a másikban, csak sokkal olcsóbb, majdnem egyharmadával. Rábeszélte Sárít, és átköltöztek.

Lassanként a takarékoság lett legfőbb foglalkozása. Eszébe jutott, hogy mindig is nagy hajlamot érzett a takarékosásra. Mint gyermek, az ajándékba kapott csokoládébonbonokat rendszerint addig tette félre, amíg megpenészedtek, szép ruháit is mindig eldugta, és kisasszonyai néha a legmegdöbbentőbb helyeken fedeztek fel, elpiszkolódva és tönkremenve, egy selyemsájt, egy pár finom harisnyát, egy drága kesztyűt. Később az élet nem engedte meg, hogy Erzsi kiélje takarékosági szenvedélyét. Mint fiatal lánynak reprezentálnia kellett apja mellett, sőt könnyelműnek kellett lennie, hogy emelje apja hitelét. Zoltán feleségének pedig álmodni sem lehetett takarékoságról. Ha egyszer lemondott egy drága cipőről, Zoltán másnap három pár még drágábbal lepte meg. Zoltán „nagyvonalú ember volt”, a művészetet és művésznőket is pártfogolta, és feltétlenül ragaszkodott ahhoz, hogy feleségét mindennel elhalmozza, részben lelkiismerete megnyugtatóására is; és ezenközben Erzsi legfőbb szenvedélye, a takarékoság, kielégítetlen maradt.

Most, Párizsban, a visszafojtott szenvedély elemi erővel tört ki belőle. Hozzájárult a francia atmoszféra, a francia élet formái, amelyek a legkönnyelműbb lélekben is a takarékoság vágyát keltik fel, és hozzájárultak titokzatosabb tényezők, szerelmének kárbaveszte, házasságának bukása, életének céltalansága - mindez valahogy a takarékoságban keresett kompenzációt. Mikor azután a mindennapi fürdésről is lemondott, mert a hoteles túlságosan sokat számított fel érte, Sári nem hagyhatta tovább szó nélkül.

- Mondd, mi a fenét spórolsz annyira? Adhatok, persze váltó ellenében, a forma kedvéért...

- Köszönöm, nagyon kedves vagy, de van pénzem, tegnap kaptam Mihály apjától háromezer frankot.

- Háromezer frank, hallod, az rengeteg pénz. Nem szeretem, ha egy nő ennyire spórol. Ott valami nincs rendben. Az éppolyan, mint mikor egy nő egész nap takarít, és dögölt porszemekre vadászik, vagy mint mikor egy nő egész nap kezet mos, és külön zsebkendőt visz magával, ha vendégségbe megy, hogy abba törülhesse a kezét. A női bolondságnak ezer formája van. Mondd kérlek, most jut eszembe, mit csinálsz te egész nap, amíg én irodában vagyok?

Kiderült, hogy Erzsi nem nagyon tud számot adni róla. Csak azt tudja, hogy takarékoskodik. Nem megy ide, és nem megy oda, és nem teszi ezt, és nem teszi azt, hogy ne kelljen pénzt kiadnia. De hogy mit csinál azonkívül, az homályos, félálomszerű...

- Örület! - kiáltotta Sári. - Mindig azt hittem, hogy van valakid, és azzal töltöd az időd, és erre kisül, hogy egész nap csak bámulsz magad elé, és tagträumolsz, mint a félig örült nők, de akik a legjobb úton vannak. És közben persze hízol, akármilyen keveset eszel, persze hogy hízol, szégyellheted magad. Nahát, ez nem marad így. Emberek közé kell menned, és kell hogy érdekeljen valami. A fene egye meg, csak ráérnék valamire ezen a bűdös világon...

- Te, ma este lumpolunk - mondta ragyogva, egyikét nappal később. - Van egy magyar úriember, aki valami nagyon link üzletet akar összehozni a gyárral, és nagyon főz engem, mert tudja, hogy a patron mennyire hallgat rám. Most meghívott vacsorára, be akar mutatni, azt mondja, a pénzes emberének, akinek a nevében tárgyal. Mondtam, engem „moche” pénzes emberek nem érdekelnek, elég ronda alakkal van dolgom az irodában. Azt mondja, egyáltalán nem moche, nagyon szép ember, egy perzsa. Na, mondtam, jó, akkor elmegyek, de magammal viszem egy barátnőmet is. Mire ő azt mondta, hogy nagyszerű, éppen indítványozni akarta, hogy ne legyek egyetlen nő a társaságban.

- Sárrikám, tudod, hogy nem mehetek, micsoda ötlet! Kedvem sincs, meg aztán nincs semmi, amit felvehetnék. Csupa vacak pesti dolgom van.

- Ne félj semmit, nagyon elegáns vagy te azokban. Na hallod, ezekhez a génya párizsi nőkhöz képest igazán nem vicc... és a magyarnak biztosan fog tetszeni, hogy hazai vagy.

- Szó sem lehet róla, hogy elmenjek. Hogy hívják a magyar urat?

- Szeptetneki Jánosnak, legalábbis azt állítja.

- Szeptetneki János... hiszen azt ismerem!... Te, az egy zsebtolvaj!

- Zsebtolvaj? Az lehet. Bár inkább betörőnek néztem. Kérlek, a filmszakmában mindenki úgy kezdi. De ettől eltekintve nagyon bájos ember. Na, jössz vagy nem jössz?

- Igen, jövök...

A kis auberge, ahová vacsorázni mentek, abba a típusba tartozott, amely ófranciának van stilizálva, kockás függönyökkel és kockás abrosszal, kevés asztal, drága és nagyon jó koszt. Erzsi, mikor Zoltánnal járt Párizsban, gyakran evett ilyen és jobb helyeken, de most, takarékoságának mélységeiből felbukkanva, meghatódott, amint az étterem meghitt, gazdag-emberi atmoszférája megcsapta. De meghatótsága csak egy pillanatig tartott, mert már elébük sietett a nagyobb szenzáció, Szeptetneki János. Nagyon udvariasan és jó dzsenti modorban csókolt kezét Erzsinek, akit nem ismert meg, Sárinak bókot mondott barátnőinek tehetséges megválogatásáért, és azután odavezette a hölgyeket az asztalhoz, ahol barátja már várta őket.

- Monsieur Lutphali Suratgar - mutatta be. Erzsi szemébe egy sárr mögül egy kegyetlenül intenzív szempár sugara fűródött. Erzsi összerázkódott. Sári is szemlátomást meg volt döbbenve. Első érzésük az volt, hogy egy felületesen szelídített tigrissel ülnek egy asztalhoz.

Erzsi nem tudta, melyiküktől féljen jobban: Szeptetnekitől, a zsebtolvajtól, aki túlságosan jól beszélt párizsiul, és a műgond és nonchalance oly tökéletes keverékével állította össze a menüt, ahogy csak veszedelmes szélhámósok tudhatják (Erzsinek eszébe jutott, hogy még Zoltán is mennyire félt a párizsi előkelő helyek pincéreitől, és félelmében milyen otromba volt velük szemben) - vagy pedig a perzsától, aki szótlanul ült, arcán kedves, európaias mosollyal, amely olyan kész és nem megfelelő volt, mint egy készen kötött nyakkendő. De az hors d'oeuvre és az első pohár bor után a perzsa nyelve megoldódott, és ezentúl ő vezette a társalgást, furcsa, mellből jövő és sztakkátós francia nyelven.

Beszédével teljesen le tudta foglalni hallgatóit. Valami romantikus átlekesültség áradt ebből az emberből, valami középkorias, valami nyersebb és igazabb emberség, amit még semmi sem gépesített el. Ez az ember még nem pengőkben és frankokban élt, hanem rózsá-, szikla- és sasmadár-valutában. De mégis megmaradt az az érzés, hogy egy felületesen szelídített tigrissel ülnek egy asztalnál. Ezt az érzést a szeme váltotta ki.

Kiderült, hogy odahaza Perzsiában rózsakertjei vannak és vasbányái és főképp mákültevényei, és fő foglalkozása az ópiumgyártás. Rendkívül rossz véleménnyel volt a Népszövetségről, amely az ópiumszállítást nemzetközileg megakadályozza, és súlyos anyagi károkat okoz neki. Kénytelen egy rablóbandát tartani fenn Turkesztán határán, hogy ópiumát Kínába átcsempészhesse.

- De hát, uram, maga akkor az emberiség ellensége - mondta Sári. - Terjeszti a fehér mérget. Tönkreteszi szegény kínaiak százezreinek az életét. És még csodálkozik, hogy minden becsületes ember összefog maga ellen.

- Ma chère - mondta a perzsa meglepő indulatossággal -, ne beszéljen olyasmiről, amihez nem ért. Magát félrevezetik az európai újságok ostoba humanitárius szövegei. Hogyan árthatna az ópium a „szegény” kínaiaknak? Hát mit gondol, azoknak van pénzük ópiumra? Örülnek, ha rizsre telik. Az ópiumot Kínában csak a nagyon gazdag emberek szívják, mert drága, és a kiváltságosok privilégiuma, mint a többi jó dolog ezen a világon. Ez éppolyan, mintha azért aggódnék, hogy a párizsi munkások túlságosan sok pezsgőt isznak. És ha a párizsi gazdagoknak nem tiltják meg, hogy pezsgőt igyanak, amikor kedvük van, mi jogon tiltják meg a kínaiaknak?

- A hasonlat sántít. Az ópium sokkal rombolóbb hatású, mint a pezsgő.

- Ez is olyan európai elképzelés. Az igaz, hogy ha egy európai elkezd ópiumot szívni, az ő számára nincs megállás. Mert az európaiak mindenben mértéktelenek, a falánkságban, a házépítésben és a vérontásban egyaránt. De mi meg tudjuk őrizni a helyes mértéket. Vagy úgy találja, hogy árt nekem az ópium? Pedig rendszeresen szívom, sőt eszem.

Kidüllesztette hatalmas mellkasát, azután megmutatta karizmait, kissé cirkuszi mozgással, és már a lábát is fel akarta emelni, de Sári leintette:

- Nana. Hagyjon valamit legközelebbre is.

- Kérem... Az európaiak az alkohol ivásában is mértéktelenek, pedig milyen undorító érzés, ha az embernek túlságosan sok bor van a gyomrában, és érzi, hogy előbb-utóbb rosszul lesz. A bor hatása egyre emelkedik, és azután hirtelen összeomlik az ember. Nem tudja megadni azt az egyenletes, tartott mámort, amit az ópium, és ami az egyetlen boldogság ezen a földön... egyáltalán, mit tudnak maguk európaiak? Először mégis ismerni kellene a viszonyokat, mielőtt beavatkoznak egy földész dolgaiba.

- Azért akarjuk most megcsinálni magukkal ezt a felvilágosító propaganda-filmet - mondta Szepteteki, Sári felé fordulva.

- Hogyan? Propaganda-filmet az ópiumszívás mellett? - kérdezte Erzsi, aki mindaddig a perzsa álláspontjával rokonszenvezett, csak most rémült meg.

- Nem az ópiumszívás mellett, hanem a szabad ópiumszállítás és általában az emberi szabadságjogok mellett. Ezt a filmet nagy individualista kiáltványnak szántuk, mindennemű zsarnokság ellen.

- Mi lenne a meséje? - kérdezte Erzsi.

- Az elején látni lehet majd - felelte Szepteteki - egy egyszerű, jólelkű, konzervatív perzsa ópiumtermelőt békés családjában. Leányát, a hősnőt, csak akkor tudja rangjának megfelelően férjhez adni a fiatalemberhez, akit az szeret, ha sikerül elhelyeznie évi ópiumtermését. Erre az intrikus, aki szintén szerelmes a leányba, de gaz és mindenre kész kommunista, feljelenti az apát az ellenőrző hatóságnál, és éjszaka, rajtaütésszerűen lefoglalják az egész ópiumkészletét. Ez nagyon izgalmas lesz, autókkal és szirénákkal. De később a leány ártatlansága és lelki nemessége megrendíti a zordon ezredest, és visszaadja a lefoglalt ópiumot, ami csilingelő szekereken vígan utazik Kína felé. Ez volna nagyobbára a meséje...

Erzsi nem tudta, hogy Szepteteki tréfál-e vagy sem. A perzsa komolyan hallgatta, sőt valami naiv büszkeséggel. Talán ő gondolta ki a történetet.

Vacsora után egy előkelő dancba mentek. Itt egyéb ismerősök csatlakoztak hozzájuk, nagy asztalnál ültek, és összevissza beszélgettek, amennyire a láрма engedte. Erzsi a perzsától messze került. Szepteteki János felkérte, és táncolni kezdtek.

- Hogy tetszik a perzsa? - kérdezte tánc közben Szepteteki. - Nagyon érdekes ember, ugye? Csupa romantika.

- Tudja, nekem mindig egy régi és bolond angol költő verse jár eszemben, ha ránézek - mondta Erzszi, régi intellektuális énjének hirtelen felvillanásával. - „Tigris, tigris, éjszakánk Erdejében sárga láng...”

Szepteteki csodálkozva nézett rá, és Erzszi elszégyellte magát.

- Tigris - mondta Szepteteki -, de szörnyen nehéz utas. Amilyen naiv egyébként, olyan bizalmatlan és óvatos üzleti dolgokban. Még a filmesek sem tudják becsapni. Pedig nem üzleti okokból akar filmet csinálni, hanem a propaganda miatt, és azt hiszem, főképp azért, hogy háremet szervezzen magának a statisztanókból. Hát maga mikor jött el Olaszországból?

- Megismert? - kérdezte Erzszi.

- Hogyne. Nem most. Már napok előtt, az utcán, amikor Mlle Sárival ment. Tudniillik sasszemem van. Ezt a mai estét is azért arranzsáltam, hogy beszéljek magával... De mondja, hol hagyta jeles barátomat, Mihályt?

- Az ön jeles barátja valószínűleg még mindig Olaszországban van. Nem levelezünk egymással.

- Szenzációs. Szétmentek a nászútjukon?

Erzszi bólintott.

- Óriási. Ez igen. Ez Mihály stílusa. Nem változott semmit az öreg fiú. Világéletében mindig mindent abbahagyott. Nincs semmihez se türelme. Például ő volt a legjobb centerhalf nemcsak a gimnáziumban, hanem merem állítani, hogy az ország összes középiskolájában. És akkor egy szép nap...

- Honnan tudja, hogy ő hagyott ott engem, és nem én őt?

- Oppardon. Azt meg se kérdeztem. Hát persze. Maga hagyta ott. Meg is értem. Nem lehet az ilyen embert kibírni. El tudom képzelni, micsoda szenvedés az élet egy ilyen pléhpofa mellett... aki soha nem dühös, aki...

- Igen. Ő hagyott ott engem.

- Ja úgy. Mindjárt gondoltam, egyébként. Már akkor, Ravennában. Tudja, most egész komolyan beszélek. Mihály nem férjek való. Ő... hogy is mondjam... ő egy kereső... Valamit keresett egész életében, valamit, ami más. Valamit, amiről ez a perzsa, azt hiszem, sokkal többet tud, mint mi. Talán ópiumot kellene Mihálynak szívnia. Igen, egészen biztos, hogy azt kellene tennie. Én megvallom őszintén, sosem értettem meg azt az embert.

És lemondóan intett a kezével.

De Erzszi érezte, hogy ez a könnyed elintézés csak póz, és Szepteteki szörnyen kíváncsi rá, hogy mi történt közte és Mihály közt. Nem is tágított többet Erzszi oldala mellől.

Egymás mellé ültek; Szepteteki nem hagyott senkit sem Erzszi közelébe jönni. Sárinak ekkor már egy idősebb, tekintélyes francia udvarolt, a perzsa pedig izzó szemmel ült két filmjellelű nő közt.

- Érdekes - gondolta Erzszi -, közletről minden milyen más és milyen semmilyen. - Mikor először járt Párizsban, még tele volt azokkal a babonákkal, amiket iskoláslány korában szedett fel. Azt hitte, hogy Párizs perverz és bűnös világváros, és a két ártatlan művész- és emigráns-kávéház egymással szemben a Montparnasse-on, a Dôme és a Rotonde, olyan volt szemében, mint a

pokol torkának két izzó állkapcsa. És most, hogy itt ült, valószínűleg csakugyan bűnös és perverz emberek közt, olyan magától értetődő volt minden.

De nem sok ideje volt ezen elmélkedni, mert figyelemmel hallgatta Szeptetnekit. Azt remélte, hogy megtud tőle valami nagyon fontosat Mihályra vonatkozólag. Szeptetneki boldogan mesélt a közösen töltött évekről; de persze az ő beállításában minden eltorzult, és másképp festett, mint Mihályéban. Csak Tamás maradt nagyszerű: halálraszánt királyfi, akit az élet nem érdemel meg; elment korán, mielőtt meg kellett volna alkudnia. Szeptetneki szerint Tamás olyan finom volt, hogy nem tudott aludni, ha a harmadik szobában megmozdult valami, és egy erősebb szaggal ki lehetett kergetni a világból. Csak az volt a baj, hogy szerelmes volt a hűgába. Viszonyuk volt, és amikor Éva teherbe esett, Tamás lelkiismeretfurdalásában megölte magát. Évába különben mindenki szerelmes volt. Ervin azért ment szerzetesnek, mert reménytelenül szerette Évát. Mihály is reménytelenül szerelmes volt Évába. Úgy ment utána, mint egy kiskutya. Komikus volt. És Éva kihasználta. Minden pénzét elszedte. És ellopta az aranyóráját. Mert az órát természetesen Éva lopta el, nem ő, de ezt nem akarták Mihálynak megmondani, delicatessen-ből. De Éva egyiküket sem szerette. Csak őt. Szeptetneki Jánost.

- És mi lett azóta Évával? Láta maga azóta?

- Én? Hogyne! azóta is nagyon jóban vagyunk. Éva nagy karriert csinált, nem egészen az én segítségem nélkül. Nagyon nagy nő lett.

- Hogy érti?

- Hát úgy. Mindig a lehető legelőkelőbb pártfogói voltak. Sajtófejedelmek, petróleumkirályok, igazi trónörökösök, nem is beszélve a nagy írókról és festőkről, akikre inkább propagandacélokból volt szükség.

- És most mi van vele?

- Most Olaszországban van. Ha teheti, mindig Olaszországba utazik, az a szenvedélye. És régi dolgokat gyűjt, mint az apja.

- Maga miért nem szólt Mihálynak, hogy Éva Olaszországban van? És egyáltalán, hogy került maga akkor Ravennába?

- Én? Átmenetileg Pesten voltam, és ott hallottam, hogy Mihály megnősült, és Velencében van nászúton. Nem tudtam ellenállni a váagnak, hogy lássam ebből az alkalomból az öreg fiút és a feleségét, és ezért Velencén át jöttem vissza Párizsba. Velencéből pedig lerándultam Ravennába, mikor megtudtam, hogy ott vannak.

- És miért nem szólt Éváról?

- Volt eszemben. Hogy megkeresse?

- Nem kereste volna meg, hiszen a feleségével volt nászúton.

- Ne haragudjon, de nem hiszem, hogy ez megakadályozta volna.

- Ugyan. Húsz évig nem jutott eszébe megkeresni.

- Mert nem tudta, hol van, és különben is Mihály sokkal passzívabb. De ha egyszer megtudja...

- És mit bántja az magát, ha Mihály megtalálja Ulpius Évát? Féltekeny? Még most is szerelmes Évába?

- Én? Dehogy. Sose voltam. Éva volt szerelmes belém. De nem akartam bajt okozni Mihály házassága körül.

- Maga angyalian jó fiú, mi?

- Nem. Csak maga nekem rögtön oly rokonszenves volt.

- Kitűnő. Ravennában épp az ellenkezőjét mondta. Eléggé meg is sértett.

- Ja, azt csak azért mondtam, mert kíváncsi voltam, hogy Mihály pofon üt-e. De Mihály senkit sem üt pofon. Ez az ő baja. Egy pofon annyi mindent felszabadít... de hogy visszatérjek: maga az első pillanattól kezdve nagy hatást tett rám.

- Nagyszerű. Most érzem magam megtisztelve, ugye? Mondja, nem tudna egy kicsit szellemesebben udvarolni?

- Nem tudok szellemesen udvarolni. Az az impotenseknek való. Ha nekem tetszik a nő, csak arra gondolok, hogy ezt tudomására hozzam. Azután vagy reagál, vagy nem. De általában reagálni szoktak.

- Én nem vagyok „általában”.

De tisztában volt vele, hogy csakugyan tetszik Szepteteki Jánosnak, hogy az megkívánta a testét, éhes, kamaszos módon, minden férfibölcsesség nélkül, egyszerűen, utálatosan. És ez oly jólesett neki, hogy egész testében meggyorsult a vérkeringés bőrfelülete alatt, mint mikor iszik az ember. Nem volt hozzászokva ehhez a nyers ösztönösséghez. Hozzá a férfiak általában szerelemmel és finom szavakkal közeledtek. Szerelmük mindig a művelt és jó családból való úri nőnek szólt. És azután Szepteteki annak idején mélyen megsértette női hiúságában. Házasságának összeomlása talán akkor kezdődött, és Erzszi azóta is fájdalmasan hordta magában Szepteteki szavait. És most itt az orvosság, az elégtétel. Olyan kacéran viselkedett Szeptetekivel szemben, hogy nem is hitte magáról, hogy ezt is tudja: hogy a végén annál hidegebben utasíthassa vissza, bosszút állva Ravennáért.

De leginkább, mindenén túl, azért reagált Szepteteki közeledésére, mert női ösztönével érezte, hogy ez elsősorban Mihály asszonyának szól. Tudta, hogy Szepteteki milyen furcsa relációban volt Mihállyal, hogy mindig és minden eszközzel be akarta bizonyítani, hogy ő a különb kettejük közül, és ezért akarja most elszeretni Mihály feleségét. Erzszi beteg és özvegyes vigasztalódással fürdött Szepteteki vágyában, és úgy érezte, hogy most, ezzel a vággyal, ennek a felkeltésével válik igazán Mihály asszonyává, most lép be a bűvös körbe, a régi, Ulpius-körbe, ami Mihály számára az egyetlen realitás.

- Beszéljünk másról - mondta, de térdük az asztal alatt erősen egymáshoz simult. - Maga tulajdonképpen mivel foglalkozik itt Párizsban?

- Nagy üzletek összehozásával. Csak egészen nagy üzletekkel - mondta Szepteteki, és Erzszi combját kezdte simogatni az asztal alatt. - A Harmadik Birodalommal kitűnő összeköttetésem vannak. Azt lehetne mondani, hogy bizonyos vonatkozásokban én vagyok a Harmadik Birodalom kereskedelmi képviselője itten. És melleleg össze akarom hozni ezt az üzletet Lutphali és a Martini-Alvaert filmgyár között, mert készpénzre van szükségem. De mondja, minek beszélünk annyit? Jöjjön táncolni.

Reggel háromig mulattak, akkor a perzsa autóba rakta a két filmszerű nőt, akikkel szórakozott, a többiek pedig meghívta auteuili villájába vasárnap délutánra és elbúcsúzott. A többiek is hazafelé igyekeztek. Sárít a francia úr kísérte haza, Erzsit Szepteteki.

- Feljövök magához - jelentette ki Szepteteki a kapu előtt.

- Meg van örülve. Különben is együtt lakom Sárival.

- Fene egye meg. Akkor jöjjön maga hozzám.

- Látszik, Szeptetneki, hogy maga régen elkerült Pestről. Másképp nem tudnám megmagyarázni, hogy ismerhet ennyire félre egy magamfajta nőt. Ezzel mindent elrontott.

És búcsú nélkül, de nagyon diadalmasan otthagya.

- Te, mit flörtölsz ezzel a Szeptetnekivel? - mondta Sári, mikor mind a ketten ágyban voltak. - Csak vigyázz.

- Már vége. Képzeld, azt akarta, hogy menjek fel hozzá.

- Na és? Úgy csinálsz, mintha még mindig Pesten élnél. Fiam, ne felejtse el, hogy Pest Európa legerkölcösebb városa. Itt nem úgy fogják fel ezeket a dolgokat.

- De Sári, az első este... Hát csak kell hogy legyen egy asszonynak annyi méltósága, hogy...

- Hogyne. De akkor ne álljon szóba férfakkal... itt ez az egyetlen módja annak, hogy egy asszony megőrizze méltóságát. Úgy, ahogy én csinálom. De mondd, minek a méltóságot megőrizni, mondd kérlek, minek? Azt hiszed, nem mentem volna el boldogan avval a perzsával, ha hívott volna? De hát hívott? Volt esziben. Micsoda gyönyörű ember! Egyébként jól tetted, hogy nem álltal össze ezzel a Szeptetnekivel. Egészen jóképű, nem mondom és nagyon férfias, már úgy értem... hát szóval úgy, ahogy mondom, de tudod, egy szélhámos. A végén még elszedné a pénzedet. Nagyon kell vigyázni, fiacskám. Tőlem egyszer ötszáz frankot elloptak egy ilyen alkalommal. Na, szervusz.

- Szélhámos - gondolta magában Erzszi, amint álmatlanul feküdt. - Hiszen éppen ez az. Erzszi egész életében mintakislány volt: dadáinak és fräuleinjeinek szerelme, apja büszkesége, az osztály legjobb tanulója, még tanulmányi versenyre is kiküldték. Egész élete védetten és rendezetten folyt, a jó polgári élet megszentelt statutumainak szigorú szem előtt tartásával. Amikor ideje eljött, férjhezment egy gazdag emberhez, elegánsan öltözött, és vitte az úri házat, reprezentált, és ideális háziasszony volt. Mindig ugyanazokat a kalapokat hordta, mint a többi asszony, aki vele egy társadalmi osztályba tartozott, odament nyaralni, ahová illet, az volt a véleménye a színdarabokról, és azokat a bemondásokat mondta, amiket illet; mindenben konformis volt, ahogy Mihály mondaná. De azután unatkozni kezdett, az unalom egészen a szívneurózisig fokozódott, és akkor kiválasztotta magának Mihályt, mert érezte, hogy Mihály nem egészen konformis, Mihályban van valami, ami a polgári élet kereteitől teljesen idegen. Azt hitte, Mihály révén majd ő is túljut a falakon, ki a vad bozóttal benőtt árterületre, ami ott kívül terül el, ismeretlen messzeségek felé. De Mihály éppen rajta keresztül akart konformizálódni, őt használta fel eszközül, hogy rendes polgárember lehessen, és az árterületekre csak egyedül és lopva járt ki, amíg meg nem unta a konformitást, és meg nem szökött, vissza a bozóttba, egyedül. Vajon Szeptetneki János, aki nem is akar konformizálódni, aki mintegy foglalkozásszerűen portyáz kívül a falakon, aki sokkal töretlenebb és egészségesebb, mint Mihály, vajon... Tigris, tigris, éjszakánk Erdejében sárga láng...

A vasárnap délután Auteuilben szép és unalmas volt, filmszerű jelenségek ezúttal nem voltak, az egésznek mondain és előkelő jellege volt, a francia magas burzsoázia volt képviselve, de Erzsit nem érdekelt ez a világ, amely még konformisabb és még tigristelenebb, mint a pesti. Csak akkor lélegzett fel, amikor Auteuilből hazafelé jövet Szeptetneki János vacsorázni vitte, azután pedig táncolni mentek. János sátáni volt, itatta, hencegett, szavalt, sírt, és időnként nagyon férfias volt - de minderre tulajdonképpen alig volt szükség. János most is túljátszotta szerepét, mert ha egy szót sem szólt volna, Erzszi valószínűleg akkor is nála tölti az éjszakát, a dolgok belső logikáját követve, és keresve a sárga tigriseket.

III. rész

Róma

*Go thou to Rome - at once the Paradise,
The Grave, the City, and the Wilderness.*

Shelley: Adonais

1

Mihály már napok óta Rómában volt, és még mindig nem történt vele semmi sem. Nem hullott le az égből semmiféle romantikus röpcédula, hogy útbaigazítsa, mint ahogy titokban várta, Ervin szavai után. Csak Róma történt vele, ha szabad így mondani.

Róma mellett eltörpült a többi olasz város mind. Ehhez képest kevés volt Velence, ahol Erzsivel volt, hivatalosan, és kevés Siena, ahol Millicenttel volt, véletlenül. Mert Rómában egyedül volt és felsőbb útmutatásból, úgy érezte. Amit Rómában látott, minden a végzetesség jegyében állt. Máskor is találkozott már ezzel az érzéssel, hogy egy hajnali sétán vagy egy különös késő nyári délutánon minden megtelik ritka és szavakban ki nem fejezhető értelemmel, de itt ez az érzés egy pillanatig sem hagyta el. Máskor is messzefutó sejtelmeket ébresztettek benne az utcák és a házak, de soha annyira, mint Róma utcái, palotái, romjai, kertjei. Bolyongani a Teatro Marcello irdatlan falai közt, vagy megbámulni a Fórumon, hogyan nőnek ki kis barokk templomok antik oszlopok között, vagy valamelyik dombról lenézni a Regina Coeli-börtön csillagalakjára, vagy kóborolni a gettó síkatoraiban, vagy különös udvarokon átmenni a Santa Maria sopra Minervából a Pantheonba, melynek nagy, malomkerék tetőnyílásán át sötétkék nyárestí ég néz alá - ezzel teltek napjai. És este fáradtan, halálos fáradtan esni az ágyra, a csúnya, kőpadlós kis hotelszobában, a vasút közelében, ahol ijedten meghúzódott az első este, és amit azóta sem volt energiája más lakással felcserélni.

Révületéből Tivadar levele rázta fel, amelyet Ellesley utánaküldött Folignóból.

„Kedves Misi! - írta Tivadar - nagy aggodalommal töltött el bennünket, hogy beteg voltál. Szokott pontatlanságoddal elfelejtetted megírni, mi bajod volt tulajdonképpen, pedig képzelheted, hogy nagyon szeretnők tudni; kérlek, pótold utólag. Teljesen egészséges vagy már? Anyád nagyon nyugtalankodik. Ne vedd rossznéven, hogy csak most tudok neked pénzt küldeni, de tudod jól, mennyi nehézség van a valutával. Remélem, a késelem nem okozott neked kellemetlenséget. Azt írod, hogy küldjek sok pénzt; kissé pontatlanul fejezted ki magad, a „sok pénz” mindig relatív. Lehet, hogy te a küldött összeget kevésnek fogod találni, mert hiszen alig több, mint az az összeg, amellyel azt írod, tartozol. De nekünk ez a pénz is sok, tekintettel a mai üzletmenetre, amiről jobb nem is beszélni, és azokra a nagy befektetésekre, amelyeket az utóbbi időben csináltunk, és amelyek csak évek múlva fognak amortizálódni. De a pénz mindenesetre elég lesz arra, hogy kifizesd a szobádat és hazagyere. Szerencsére a vasúti jegyed visszautazásra is szól. Mert azt mondanom sem kell, hogy más megoldás számodra nem lehetséges. Képzelheted, hogy vállalatunk a mai körülmények közt nem bírja meg azt a teherterételt, hogy egyik tagjának költséges külföldi tartózkodását - teljesen megokolatlan és érthetetlen külföldi tartózkodását - továbbra is finanszírozza.

Annál kevésbé, mert gondolhatod, hogy az adott körülmények következtében feleséged is igényekkel, még hozzá teljesen jogos igényekkel lépett fel velünk szemben, és ezeket az igényeket természetesen elsőrendű kötelességünk kielégíteni. Feleséged ez idő szerint Párizsban tartózkodik, és egyelőre beéri azzal, hogy ott-tartózkodásának költségeit viseljük; végleges elszámolásra majd csak hazajövele alkalmával fog sor kerülni. Nem kell külön magyaráznom, hogy ez a végleges elszámolás a gyárat mily rendkívül kellemetlen helyzetbe hozhatja. Tudod jól, hogy a készpénzt, amit feleséged a vállalatba hozott, mind befektettük gépekbe, a propaganda kiépítésébe és a vállalat más úton való továbbfejlesztésébe, úgyhogy ennek az összegnek likvid tétele nemcsak hogy nehézségeket okozna, hanem úgyszólván alapjaiban rendítené meg a vállalatot. Azt hiszem, más ember ezt is tekintetbe vette volna, mielőtt otthagya volna feleségét nászútja alkalmából. Nem mintha eljárásod önmagában is, minden gazdasági meggondolástól függetlenül is nem lenne kvalifikálhatatlan és abszolúte ungentlemanlike, különösen egy olyan kifogástalan, korrekt úrinővel szemben, mint a feleséged.

Hát ez a helyzet. Édesapád nem tudja rászánni magát, hogy írjon neked. Képzelted, az események mennyire felizgatták és megtörték, és hogy mennyire nyugtalanítja az a kilátás, hogy előbb-utóbb ki kell fizetnie feleségedet. Mindez annyira megviselte, hogy szeretnők nyaralni küldeni, hogy egy kicsit kikapcsolódják, főképp Gasteinra gondolunk, de ő hallani sem akar róla, tekintettel a nyaralással járó extra kiadásokra.

Tehát, kedves Misi, levelem vétele után légy szíves, csomagolj be, és gyere haza, minél előbb, annál jobb.

Mindnyájan szeretettel üdvözlünk.”

Tivadar bizonyára nagy gyönyörűséggel írta ezt a levelet, boldog volt, hogy ő, a könnyelmű és vivőr a családban, most az egyszer abban a helyzetben van, hogy erkölcsöt prédikálhat a szolid és komoly Mihálynak. Mihályt már magában ez is, legkevesbé rokonszenves bátyjának ez a felsőbbbbséges hangja is kihozta a sodrából. A hazamenetelt már csak azért sem tudta másképp felfogni, mint oktrojt, mint szörnyű és utálatos kényszert.

Pedig, úgy látszik, más megoldás csakugyan nem nyílt. Ha megfizeti adósságát Millicentnek, nem marad pénze, hogy továbbra is Rómában maradjon. Mélyen nyugtalanította az is, amit Tivadar apjukról írt. Tudta, hogy Tivadar nem túloz, apja depresszióra hajlamos, és az egész ügy, amelyben anyagi, társadalmi és emocionális kellemetlenségek oly bonyolultan láncolódnak össze, nagyon is alkalmas arra, hogy apja lelki békéjét megzavarja. Ha más nem volna, magában az is, hogy kedvenc fia ilyen lehetetlenül viselkedett. Csakugyan haza kell mennie, hogy legalább ezt jóvátegye, hogy megokolja apja előtt, mennyire nem tehetett mást, Erzsébetben sem. Meg kell mutatnia, hogy nem szökevény, vállalja tettét, amint gentlemanhez illik.

És be kell állnia otthon a munkába. Ma minden a munka: a munka a jutalom az elinduló ifjúknak, tanulmányaiért, és a munka a vezeklés és büntetés is, azoknak, akiknek valami nem sikerült. Ha hazamegy és rendesen dolgozik, apja előbb-utóbb megbocsát neki.

De mikor eszébe jutottak a „munka” részletei, íróasztala, az emberek, akikkel tárgyalnia kell, és főképp azok a dolgok, amikkel a munkán kívül töltené az idejét: a bridzs, a Duna, az úrinők, a sírásig elkeseredett.

- Hogy mondja Achilles árnya? - tünődött. - „Inkább vagyok zsellér atyám házában, mint fejedelem a halottak között...” Én éppen fordítva: inkább lennék zsellér itt, a halottak között, mint fejedelem otthon, atyám házában. Csak tisztább fogalmam volna arról, hogy mi a zsellér...

Itt, a halottak között... Mert ekkor már kint járt, a város falain túl, Cestius piramisa mögött, a kis protestáns temetőben. Itt pihennek kollégái, az északi halottak, akiket idehozta megnevezhetetlen nosztalgiák, és akiket itt ért utol a halál. Ez a szép temető, árnyas fáival, mindig is kísértette az északi lelkeket, azzal az illúzióval, hogy itt édesebb lesz az enyészet. Goethe egyik római elégiájának végén ott áll, mementóként: *Cestius' Mal vorbei, leise zum Orcus hinab*. Shelley egy gyönyörű levelében írta meg, hogy itt szeretne nyugodni, és csakugyan itt nyugszik, legalábbis a szíve, felette a felírás: *Cor cordium*.

Mihály már el akart menni, mikor a temető sarkában egy különálló kis sírcsoportot vett észre. Odament, és az egyszerű empire-sírkövekről leolvasta a felírást. Az egyik csak annyit mondott, angolul: *Itt nyugszik az, aki nevét a vízre írta*. A másik síron hosszabb szöveg, hogy itt nyugszik Severn, a festő, legjobb barátja és halálos ágya mellett hűséges ápolója John Keatsnek, a nagy angol költőnek, aki nem engedte meg, hogy nevét rávéssék a szomszédos sírkőre, amely alatt pihen.

Mihály szeme könnyel telt meg. Íme itt nyugszik Keats, a legnagyobb költő, amióta a világ világ... bármily oktan is az ilyen meghatottság, mert hiszen teste már réges-rég nem nyugszik ott, és lelkét minden sírveremnél hívebben őrzik versei. De milyen nagyszerű, mennyire angolos, kedvesen kompromisszumos és ártatlanul képmutató az a mód, ahogy tiszteletben tartották utolsó óhaját, és azért mégis félreérthetetlenül hírül adják, hogy Keats az, aki itt nyugszik a kő alatt.

Mikor felemelte szemét, különös emberek álltak mellette. Egy gyönyörű szép és kétségkívül angol nő, egy beöltözött nurse és két nagyon szép angol gyermek, egy kisfiú és egy kislány. Csak álltak, zavartan nézték a sírt, egymást és Mihályt, mozdulatlanul. Mihály ott maradt, és várta, hogy majd csak mondanak valamit, de nem mondtak semmit. Egy idő múlva egy elegáns úr érkezett, éppolyan kifejezéstelen arccal, mint a többiek. Nagyon hasonlított az asszonyra, ikertestvérek lehettek, vagy legalábbis testvérek. Megállt a sír előtt, és az asszony rámutatott a sírfelíratra. Az angol bólintott, nagyon komolyan és zavartan nézte felváltva a sírt, a családot és Mihályt, és ő sem szólt egy szót sem. Mihály kissé odébb ment, mert azt gondolta, hogy talán öelötte szégyellik magukat, de azok csak álltak tovább, időnként bólogattak, és zavartan egymásra néztek; a két gyermek arca éppolyan zavart és kifejezéstelenül szép volt, mint a felnőtteké.

Mihály, amint megfordult, és most már leplezetlen megdöbbenéssel bámulta őket, hirtelen úgy érezte, ezek nem is emberek, hanem kísérteties bábuk, tanácstalan automaták itt a költő sírja fölött, megmagyarázhatatlan lények - ha nem lettek volna annyira szépek, talán nem lettek volna annyira megdöbbenőek, de szépségük annyira nem-emberi volt, mint a reklámoké, és Mihályt kimondhatatlan rémület fogta el.

Azután az angol család elindult, lassan és bólogatva, és Mihály is magához tért. Amint józan tudata elé idézte az elmúlt percek, akkor ijedt meg igazán.

- Mi van velem? Micsoda gyalázatos, legsötétebb kamaszkoromra emlékeztető idegállapotba estem megint? Ezeken az embereken nyilván semmi más különös nincs, mint hogy szégyenlős és rendkívül ostoba angolok, akik szembetalálkoztak azzal a ténnyel, hogy ez itt Keats sírja, és nem tudták, hogy mihez kezdjenek vele, talán, mert nem tudták, hogy kicsoda Keats, talán tudták, de nem jutott eszükbe, mit illik csinálnia egy jól nevelt angolnak Keats sírja fölött, és ezért szégyelltek magukat egymás előtt és előttem. Semmitmondóbb és mindennapibb jelenetet igazán nem lehet elképzelni, és nekem mégis szívemre szállt a világ egész kimondhatatlan iszonyata. Igen; az iszonyat nem az éjszaka és a félelem dolgaiban a legerősebb, hanem akkor,

mikor fényes nappal bámul ránk valami mindennapi dologból, egy kirakatból, egy ismeretlen arcból, egy fa ágai közül...

Zsebre tette kezét, és gyorsan visszafelé igyekezett.

Elhatározta, hogy másnap utazik haza. Aznap nem mehetett, mert Tivadar levelét délfelé kapta meg, és be kellett várnia a másnap reggelt, hogy beválthassa a csekket, melyet Tivadar küldött, és megküldhesse Millicentnek a pénzt, amellyel tartozott. Utolsó estéjét töltötte Rómában; még sokkal átengedettebben csavargott az utcák közt, mint máskor, és még sokkal jelentékenyebbnek talált mindent.

Búcsúzott Rómától. Nem voltak egyes külön épületek, amelyek szívéhez nőttek, hanem az egész Róma életének legnagyobb városélménye volt. Céltalanul és kétségbeesve bolyongott, azzal az érzéssel, hogy a város még ezer és ezer csodálatos részletet rejteget, amit most már sohasem fog látni, és megint érezte, hogy a fontos dolgok máshol vannak, nem ott, ahol ő jár; és a titkos jeladást sem kapta meg, útja nem vezetett sehová sem, és nosztalgiája most már örökre gyötrő, örökre kielégítetlen marad, amíg ő is elmegy, *Cestius' Mal vorbeii, leise zum Orcus hinab...*

Sötétedett, Mihály lehajtott fejjel járkált, és most már az utcákat is alig nézte, amíg egy sötét sikátorban bele nem ütközött valakibe, aki azt mondta: Sorry. Mihály az angol szóra felkapta fejét, és azt az angol fiatalembert látta maga előtt, aki annyira megdöbbenette Keats sírjánál. Valami lehetett Mihály arcában, mikor az angolra nézett, mert az megemelte kalapját, morgott valamit, és elsietett. Mihály megfordult és utánabámult.

Csak egy-két pillanatig, azután határozott lépésekkel utánasietett, anélkül hogy gondolkozott volna rajta, hogy miért teszi. Kisfiú korában, a detektívregények hatása alatt, egyik kedvenc szórakozása volt, hogy hirtelen idegen emberek nyomába szegődött, és ment utánuk, gondosan ügyelve, hogy azok ne vegyék észre, néha órák hosszat is. Akkor sem ment akárki után. Az illetőnek valamiképp, valami kabalisztikus módon, jelentőségteljesnek kellett lennie, amint ez a fiatal angol jelentőségteljes volt; mert nem lehet üres véletlen, hogy kétszer találkozik vele egy nap, és méghozzá ilyen jelentőségteljes napon, ebben a nagy városban, és hogy a találkozás mind a kétszer olyan megokolhatatlan megdöbbenést vált ki belőle. Emögött valami rejtőzik, aminek a végére kell járni.

A detektív izgalmával követte az angolt a szűk utcákon át, ki a Corso Umbertóra. Kisfiú korából megmaradt az ügyessége, most is észrevétlenül tudott utánamenni, mint az árnyék. Az angol egy ideig fel és alá járt a Corsón, azután leült egy kávéház teraszára. Mihály is leült, vermutot ivott, és izgatottan nézte az angolt. Tudta, hogy valaminek történnie kell. Mintha az angol sem lett volna most olyan nyugodt és kifejezéstelen, mint Keats sírjánál. Szabályos arcvonásai és ijesztően tiszta bőre alatt mintha mégis valami élet lüktetett volna. Persze nyugtalansága csak annyi volt tökéletes angol felszínén, mint mikor egy madár szárnya súrolja a tavat, de azért mégis nyugtalan volt. Mihály tudta, hogy az angol valakit vár, és őrá is a várakozás izgalma ragad át, és növekszik meg benne, mint a hang a megafonban.

Az angol az óráját kezdte nézegetni, és Mihály alig tudott már a helyén maradni, feszengett, még egy vermutot rendelt, majd egy maraschinót, most már nem kell takarékoskodnia, holnap úgyis hazautazik.

Végre egy elegáns autó állt meg a kávéház előtt, ajtaja kinyílt, és egy nő nézett ki belőle. Ebben a pillanatban az angol felugrott, és már bent is volt a kocsiban, amely simán és hangtalanul elindult velük.

Ez egy pillanatig tartott, a nő csak éppen hogy megjelent az autó ajtajában, de Mihály felismerte benne, inkább intuíciójával, mint a szemével Ulpius Évát. Mihály is felugrott és úgy látta, hogy Éva tekintete egy pillanatra súrolja őt, sőt mintha valami nagyon vékony mosoly jelennék meg Éva arcán, de mindez egy pillanatig tartott csak, és Éva eltűnt az autóban és az estében.

Mihály fizetett, és tántorogva ment ki a kávéházból. A jelek nem csaltak, ezért kellett Rómába jönnie, mert Éva itt van. Most már azt is tudta, hogy nosztalgiájának ez volt a kikötője: Éva, Éva...

Azt is tudta, hogy nem utazik haza. És ha zsákot kell hordania, és ha ötven évig kell várnia, akkor sem. Most, mikor végre van egy hely a világon, ahol van miért lennie, egy hely, aminek értelme van. Ezt az értelmet érezte, magatudatlanul, napok óta Róma utcáiban, házaiban, romokban és templomokban mindenütt. Erre az értelemre nem lehetett azt mondani, hogy „boldog várakozással töltötte el”, Rómával és évezredeivel a boldogság úgysem fér össze, és amit várt a jövőtől, nem az volt, ami boldog várakozást szokott ébreszteni. A sorsát várta, az értelmes, a Rómához illő végzetet.

Azonnal írt Tivadarnak, hogy egészségi állapota nem engedi meg a hosszú utazást. A pénzt nem küldi el Millicentnek. Millicent olyan jómódú, hogy nem határoz nála; ha eddig tudott várni, várhat még egy kicsit. A késelemért Tivadar felelős, miért nem küldött több pénzt neki.

Aznap este várakozásteljes idegességében és elánciójában magányosan leitta magát, és mikor éjszaka felébredt nagy szívdobogásra, megint érezte azt a veszendőség-érzést, amely fiatal korában Éva iránti szerelmének legfőbb kísérője volt. Tudta jól, most sokkal világosabban, mint előttevaló nap, hogy haza kellene mennie, ezer és egy okból; és amikor Éva miatt - és milyen bizonytalan, hogy látja-e valaha Évát - mégis Rómában marad, nagyon sokat kockáztat, talán helyrehozhatatlanul vét családjá és polgár-mivolta ellen, és nagyon bizonytalan napok elébe megy. De egy percig sem jutott eszébe, hogy másképp is cselekedhetnék. Ez is hozzátartozott a játékhoz, ez a kockázat és ez a veszendőség-érzés. Nem holnap és nem holnapután, de egyszer majd találkoznak, és addig is él, újra él, nem úgy, mint az elmúlt éveken át. *Incipit vita nova.*

2

Mindennap elolvasta az olasz újságokat, nagyon vegyes érzéssel. Élvezte azt a paradox ötletet, hogy az olasz lapokat olaszul írják, ezen a hatalmas, bőséges áradású nyelven, ami napihírekbe törve olyan, mintha egy folyam varrógépet hajtana. De a lapok tartalma mélységesen deprimálta. Az olasz újságok állandóan eksztatikusan boldogok, olyanok, mintha nem is emberek írják őket, hanem diadalmas szentek, akik éppen most szálltak le Fra Angelico egyik festményéről, hogy a tökéletes államrendet ünnepeljék. Boldogságra mindig van ok, mert egyszer egy intézmény lesz éppen tizenegy, máskor egy út éppen tizenkét éves. Ilyenkor valaki nagyszabású beszédet mond, és a nép lelkesen ünnepli, legalábbis a sajtó tanúsága szerint.

Mint minden külföldit, Mihályt is izgatta az a kérdés, hogy vajon a nép csakugyan olyan lelkesen ünnepel-e mindent, oly állandóan, pihenés nélkül, fáradhatatlanul boldog-e, mint ahogy az újságok állítják. Természetesen tisztában volt vele, hogy külföldi nehezen tudja megmérni az olasz boldogság hőfokát és őszinteségét, különösen, ha nem beszél senkivel, és semmiféle módon nem kerül összeköttetésbe az olasz étellel. De amennyire ilyen messziről és ilyen szórazottan meg lehetett ítélni, úgy érezte, hogy az olasz nép csakugyan fáradhatatlanul boldog és

lelkes, amióta ez jött divatba. De azt is tudta, hogy milyen kevés és milyen ostoba dolgok elegek ahhoz, hogy az ember - akár mint egyén, akár mint tömeg - boldog legyen.

De nagyon sokat nem foglalkozott ezzel a kérdéssel. Ösztönei azt mondták, hogy Olaszországban tulajdonképpen egészen mindegy, kik vannak uralmon, és milyen eszmék nevében kormányozzák a népet. A politika csak a felszín érinti, a nép, a vegetatív, tengerszerű olasz nép csodás passzivitással hordozza hátán a változó időt, és nem vállal közösséget nagyszerű történelmével. Az volt a gyanúja, hogy már a köztársasági és császári Róma is, óriási gesztusaival, hősiességével és disznóságaival, csak a felszín férfias színjátéka volt, néhány zseniális színész magánügye volt az egész rómaiság, és az alatt az olaszok nyugodtan ették a tésztát, dalolták a szerelmet, és nemzették megszámlálhatatlan ivadékaikat.

Egyik nap ismerős név ütötte meg a szemét a Popolo d'Italiában: La Conferenza Waldheim. Elolvasta a cikket, amelyből kiderült, hogy Rodolfo Waldheim, a világhírű magyar ó-filológus és vallástörténész, előadást tartott az Accademia Realen, *Aspetti della morte nelle religioni antiche* címen. A tüzes olasz újságíró az előadást úgy ünnepelte, mint ami egészen új fényt deríthet nemcsak az ókori vallások halál-fogalmára, hanem a halál mibenlétére általában, és egyúttal az olasz-magyar barátság fontos dokumentációja is volt; a közönség lelkesen ünnepelte a kiváló professzort, akinek fiatalsága is meglepően és kellemesen hatott hallgatóira.

Ez a Waldheim nem lehet más, mint Waldheim Rudi, állapította meg Mihály, és valami kellemes érzés fogta el, mert Waldheim Rudit valamikor nagyon szerette. Együtt jártak az egyetemre. Bár egyikük sem volt nagyon barátkozó természetű - Mihály azért nem, mert lenézte az idegeneket, akik nem jártak az Ulpius-házba, Waldheim azért nem, mert úgy érezte, hogy hozzá képest mindenki tudatlan, lapos és olcsó -, mégis valami barátság épült ki közöttük a vallástörténet révén. A barátság nem volt nagyon tartós. Waldheim már akkor is rengeteget tudott, minden nyelven mindent elolvasott, ami kellett, kitűnően és szívesen magyarázott a szívesen hallgató Mihálynak, de aztán felfedezte, hogy Mihály vallástörténeti érdeklődése nem nagyon mély, megérezte benne a dilettánst, és gyanakodva visszahúzódott. Mihályt pedig éppen Waldheim óriási felkészültsége döbbsentette meg, úgy gondolta, hogyha ennyit tud egy kezdő vallástörténész, mennyit tudhat akkor egy szakállas gyakorló vallástörténész, és elment a bátorsága az egésztől. Különben is nemsokára abbahagyta egyetemi tanulmányait. Waldheim pedig Németországba ment, hogy a tudomány nagy mestereinek lábánál tökéletesítse magát, és így teljesen elszakadtak egymástól. Évek múlva Mihály az újságokból értesült Waldheim gyors tudományos karrierjének egyes állomásairól, és mikor Waldheim egyetemi tanár lett, nagyon közel volt ahhoz, hogy gratulálólevelet írjon, de azután mégsem írt. Személyesen nem találkozott vele.

Most, hogy a nevét olvasta, eszébe jutott Waldheim egész különös kedvessége, amelyről időközben teljesen megfeledkezett: kopaszra nyírt, fényes és kerek fejének foxterrierszerű elevensége, csodálatos bőbeszédűsége, mert Waldheim állandóan, hangosan, hibátlan hosszú mondatokban és nagyobbára érdekesen magyarázott, az ember feltételezte róla, hogy még álmában is; agyonüthetetlen vitalitása, állandó nő-éhsége, amellyel a nem is mindig nagyon vonzó kolléganők körül tevékenykedett; és főképp az a tulajdonsága, amit ő Goethe után, de kissé kelletlenül „megragadottságnak” nevezett: hogy a tudomány, egyes részletei és az elvont egész, a Szellem fogalma, állandó fehér izzásban tartotta, sohasem volt közömbös, mindig lázasan foglalkozott valamivel, éppen imádta a Szellem valami nagy és lehetőleg ókori megnyilvánulását, vagy gyűlölt valami „lapos” vagy „olcsó”, vagy „színvonalatlan” hülyeséget, és mindig transzba ejtette ez a szó: Szellem, ami úgy látszik, az ő számára jelentett valamit.

Waldheim vitalitásának emléke váratlanul üdítően hatott rá. Abból a hirtelen rátörő vágyból, ami elfogta, hogy legalább rövid időre Waldheimmal találkozzék, egyszerre ráeszmélt, milyen

mérhetetlen magányban élt most már hetek óta. A magány ugyan elkerülhetetlenül hozzátartozott végzet-várásához, ami Rómában egyetlen foglalkozása volt, és amit senkivel sem lehetett megosztania. De most vette csak észre, mily mélyre kezdett süllyedni ebben a türelmes és álmatag várakozásban és veszendőség-tudatban, ami hínárosan lehúzta különös, mélyvízi csodalények felé; hirtelen kiütötte fejét a vízből, és lélegzetet vett.

Találkoznia kell Waldheimmel; a gyakorlati megoldásnak valami lehetősége is derengett feléje. Abban a cikkben, amely Waldheim előadásáról számolt be, szó esett valami recepcióról is, melyet a Palazzo Falconieriben, a Collegium Hungaricum székházában adtak. Mihálynak eszébe jutott, hogy Rómában van egy Collegium Hungaricum, ahol ösztöndíjas fiatal művész- és tudósjelöltek élnek; itt bizonyára tudni fogják Waldheim címét, ha ugyan nem lakik ő is ott.

A Palazzo Falconieri címét nem volt nehéz megtudni: a Via Julián áll, nem messze a Teatro Marcellótól, azon a vidéken, ahol a legszívesebben bolyongott. Most is átvágott a ghetto sikátorain, és nemsokára ott állt a szép, régi palazzo előtt.

A portás rokonszenvvel fogadta Mihály érdeklődését, és közölte, hogy a professzor csakugyan itt van a kollégiumban, de ilyenkor alszik. Mihály csodálkozva nézett az órájára, fél tizenegy volt már.

- Igen - mondta a portás -, a professzor úr mindennap délig alszik, és nem szabad felkelteni, egyébként nem is igen lehet, mert igen jó álma van.

- Hát akkor talán visszajövök ebéd után - mondta Mihály.

- Sajnos, a professzor úr ebéd után megint lefekszik és alszik, és akkor sem lehet háborgatni.

- És mikor van ébren?

- Egész éjjel - mondta a portás áhítatosan.

- Akkor legjobb lesz, ha itthagynom a névjegyet és a címet, és a professzor úr majd értesít, ha találkozni akar velem.

Mikor aznap estefelé hazament, már sürgöny várta, amelyben Waldheim kérte, hogy menjen el hozzá vacsorára. Mihály mindjárt fel is ült egy villamosra, és legördült a Palazzo Falconierihez. Szerette a C-t, ezt a fantasztikus villamosvonalat, amely a pályaudvartól odavitt, megkerülve a fél várost, itt-ott erdőségeken haladt át, a Colosseum előtt megállt, sűrölte a Palatinus romjait, száguldott a Tevere partján, a sínek két oldalán évezredek cavalcadéja vonult fel, és az egész csak egy negyedóra hosszat tartott.

- Tessék - kiáltotta Waldheim, mikor Mihály bekopogtatott, de az ajtó, amit ki akart nyitni, valahogy megakadt.

- Várj csak, majd mindjárt... - kiáltotta Waldheim belülről, majd egy idő múlva kinyílt az ajtó.

- Kicsit el volt torlaszolva - mondta Waldheim, a földön álló könyv- és kéziratalmazokra mutatva. - Gyere beljebb egész nyugodtan.

A beljebbjövétel nem volt olyan egyszerű, mert az egész szoba padlója tele volt mindenféle tárgyakkal. A könyveken és kéziratokon kívül Waldheim fehérneműje, kiáltóan világos nyári ruhái, meglepően sok pár cipő, úszó és egyéb sportfelszerelések, újságok, konzervdobozok, csokoládéskatulyák, levelek, reprodukciók és női fényképek.

Mihály kissé zavartan nézett körül.

- Tudniillik nem szeretem, ha takarítanak, mialatt itt vagyok - magyarázta Waldheim. - A takarítónők olyan rendetlenséget csinálnak, hogy semmit sem találok meg. Ül le, kérlek. Várj csak, majd mindjárt...

Az egyik könyvhalmaz tetejéről lesöpört néhány könyvet, mire kiderült, hogy az szék, és Mihály félénken leült. A rendetlenség mindig zavarba hozta, és ez a rendetlenség méghozzá valahogy a tudomány szentségének tiszteletet parancsoló auráját árasztotta.

Waldheim is leült, és mindjárt magyarázni kezdett. Megmagyarázta, hogy miért rendetlen. Rendetlenségének volt több elvont, szellemi oka, de szerepet játszott benne az átöröklés is.

- Az apám, biztosan meséltem már róla, festő volt, talán emlékszel is a nevére. Ő sem engedett senkit sem hozzányúlni a műtermében felhalmozódó tárgyakhoz. Lassanként már csak ő tudott járni a műteremben, csak ő tudta, hol vannak azok a szigetek, amelyekre nyugodtan rá lehet lépni, anélkül hogy az ember beleesnék valamibe. De azután ezek a szigetek is eltemetődtek a tárgyak feltartóztathatatlan áradatában. Ilyenkor apám lezárta a műtermet, kivett egy másikat, s új életet kezdett. Mikor meghalt, kiderült, hogy öt műterme volt, mindegyik zsúfolásig tele.

Azután elmondta életrajzát, onnan kezdve, hogy Mihályt utoljára látta, egyetemi pályafutását, filológiai világhírét, amellyel oly kedvesen és naivul tudott dicsekedni, mint egy kisfiú. „Véletlenül éppen nála voltak” újságcikkek, különböző nyelveken, amelyek igen udvarias hangon emlékeztek meg egy-egy előadásáról, köztük az is, amelyet Mihály látott a Popolo d’Italiában. Azután levelek kerültek elő, nevezetes külföldi tudósok és írók baráti sorai, és meghívó Doornba, a német ex-császár archeológiai munkaközösségének nyaranként tartott összejövetelére. Valahonnan előbúvölt egy ezüstserleget is, az ex-császár monogramjával.

- Látod, ezt tőle kaptam, miután az egész társaság magyar bort, tokajit ivott a tiszteletemre.

Majd fényképet mutogatott, nagy tömegben és gyorsan, fényképeket, amelyeken részben nagyon tudományos jellegű urakkal, részben kevésbé tudományos jellegű hölgyekkel együtt volt látható.

- Méltóságom pizsamában - magyarázta. - Méltóságom egészen pucéron... a hölgy eltakarja az arcát, mert szégyelli magát...

Azután egy felvételen Waldheim egy nagyon csúnya nővel és egy kisfiúval együtt jelent meg.

- Ez ki, ez a csúnya nő és ez a kisfiú? - kérdezte Mihály ügyesen.

- Ja, ez a családom - mondta Waldheim, és nagyot nevetett. - A feleségem és a fiam.

- Neked az is van? - kérdezte Mihály megdöbbenve. - Hol tartod őket?

Mert Waldheim szobája, modora, egész ember-volta annyira a megrögzött és javíthatatlan egyetemi hallgató, a soha felnőni nem tudó stud. phil. benyomását tette rá, hogy nem tudott feleséget és gyermeket hozzáképzelné.

- Ó, én évszázadok óta nős vagyok - mondta Waldheim. - Ez a kép nagyon régi. A fiam azóta sokkal nagyobb, és a feleségem még sokkal csúnyább. Őt még Heidelbergben szereztem be magamnak, harmadéves koromban. Kätzchennek hívják, nem nagyszerű? és negyvenhat éves. De nem sokat zavarjuk egymást, ők Németországban élnek, kedves apósoméknál, és megvetnek engem. Újabban már nemcsak erkölcsöm miatt, hanem azért is, mert nem vagyok német.

- De hiszen német vagy, faj szerint legalábbis.

- Jó, jó, de azért egy ilyen Auslandsdeutsche, egy ilyen pozsonyi, egy ilyen előőr a Dunamedencében, nem számít egyenrangúnak. Legalábbis a fiam azt mondja, és nagyon szégyell engem a kollégái előtt. Hát mit csináljak? Semmit. De kérlek, egyél. Ja, még nem adtam ide a vacsorát? Várj csak, mindjárt... A tea már felforrt. De nem muszáj teát innod. Kaphatsz vörösbort is.

Valahonnan a padló rejtelsei közül egy nagy csomagot vett elő, az íróasztalról számos tárgyat és kéziratot az asztal alá helyezett, letette a csomagot és kibontotta. Rengeteg nyers olasz sonka és szalámi és kenyér bukkant elő.

- Tudniillik én csak hideg húst eszem, semmi mást - mondta Waldheim. - De hogy neked ne legyen olyan unalmas, gondoskodtam valami változatosságról is, várj csak, majd mindjárt...

Hosszas kutatás után egy banánt produkált, és a mosoly, amellyel átnyújtotta Mihálynak, azt mondta:

- Láttál már ilyen gondos házigazdát?

Mihályt egészen elbűvölte ez a diákos slendriánság és igénytelenség.

- Íme egy ember, akinek sikerült a lehetetlen - gondolta magában irigyen, mialatt Waldheim tömte magába a nyers sonkát és magyarázott. - Íme egy ember, akinek sikerült megrögződni a neki megfelelő életkorban. Mert minden embernek megvan a maga egyedül megfelelő életkora, az biztos. Vannak, akik egész életükben gyermekek maradnak, és vannak, akik egész életükön át félszegek, fonákok, nem találják a helyüket, amíg egyszerre bölcs és szép öregasszonyok vagy öregemberek lesznek: hazaértek az életkorukba. Waldheimben az a csodálatos, hogy lelkében egyetemi hallgató tudott maradni, anélkül hogy emiatt a világról, a sikerről, a szellemi életről le kellett volna mondania. Olyan pályára lépett, ahol lelki visszamaradtsága, úgy látszik, nem feltűnő, sőt előnyös is, és a realitásból csak annyit vesz tudomásul, amennyi fixáltságával összeegyeztethető. Ez igen! Ha én is így tudtam volna berendezni...

Kevéssel vacsora után Waldheim az órájára nézett, és izgatottan mondta:

- Szent ég, nekem nagyon sürgős nő-ügyem van, itt a közelben. Kérlek, ha nincs jobb dolgod, nagyon kedves volna tőled, ha elkísérsz és megvárnál. Igazán nem fog sokáig tartani. És utána beülünk valami kis lebuja, és folytatjuk izgalmas dialógusunkat. (- Bizonyára észre se vette, hogy még nem szóltam egy szót sem - gondolta Mihály.)

- Boldogan elkísérek - mondta.

- Szörnyen szeretem a nőket - mondta Waldheim útközben. - Talán túlságosan is. Tudod, fiatal koromban nem jutottam annyit nőkhöz, mint kellett volna, és mint szerettem volna, részben mert fiatal korában az ember oly buta, és részben mert szigorú nevelésem tiltotta. Engem az anyám nevelt, aki egy pfarrernek a lánya, egy igazi birodalmi német pfarrernek; gyermekkoromban egyszer náluk voltam, és nem tudom már miért, megkérdeztem az öregúrtól, hogy ki volt Mozart. *Der war ein Scheunepurzler*, mondta, ami körülbelül annyit jelent, hogy bukfencekkel szórakoztatja a közönséget egy pajtában; ebbe a fogalomba foglalta össze az öreg a művészeket. És szóval, mostanában úgy érzem, hogy sose fogom pótolhatni azt, amit huszonöt éves koromig nőkben mulasztottam. De itt vagyunk. Hát várj meg, kérlek, rögtön jövök.

Eltűnt egy sötét kapualjban. Mihály tünődve, de jókedvűen sétált fel és alá. Egy idő múlva furcsa, humoros köhögést hallott; felnézett, Waldheim kidugta fényes, kerek fejét egy ablakon.

- Öhüm. Már jövök.

- Nagyon kedves nő - mondta, mikor lejtött. - Kicsit lóg a melle, de az nem baj, azt itt meg kell szokni. A Forumon ismerkedtem meg vele, azzal hódítottam meg, hogy elmondtam neki, hogy a Fekete Kőnek talán fallikus jelentősége van. Te persze nem képzeled, hogy vallástörténettel mennyire meg lehet hódítani a nőket. Eszik a kezemből a vallástörténetet. Egyébként attól félek, hogy a nőket differenciálszámítással és kettős könyvvitellel is meg lehet hódítani, ha az ember kellő intenzitással mondja el. A szövegre úgysem figyelnek. És ha figyelnek, nem értik. És néha mégis megtévesztik az embert. Néha egészen olyanok, mintha emberek volnának. Nem baj. Szeretem őket. És ők is engem, az a fő. Na, ide bemegyünk.

Mihály önkéntelen grimaszt csinált, mikor meglátta a kocsmát, ahová Waldheim be akart menni.

- Nem szép, nem mondom, de milyen olcsó - mondta Waldheim. - De látom, te még mindig olyan finom gyerek vagy, mint az egyetemen voltál. Nem bánom, az egyszer menjünk valami jobb helyre, a te kedvedért.

Megint olyan mosollyal, amelyben az elismerés a saját bőkezűségének szólt: hogy hajlandó drágább helyen is kifizetni a saját fogyasztását, Mihály kedvéért.

Bementek egy árnyalattal jobb kocsmába. Waldheim még egy ideig beszélt, azután mintha kissé elfáradt volna. Néhány pillanatig maga elé mélyzött, azután hirtelen megdöbbenve fordult Mihály felé:

- Hát te mit csináltál egész idő alatt?

Mihály elmosolyodott.

- Kitanultam a szakmát, és apám vállalatánál dolgoztam.

- Csak dolgoztál? Múlt időben? És most?

- Most nem csinállok semmit. Megszöktem hazulról, itt csavargok, és gondolkodom, hogy mit kellene csinálnom.

- Hogy mit kellene csinálnod? Hát lehet ezt kérdezni? Foglalkozz vallástörténettel. Hidd el, az ma a legaktuálisabb tudomány.

- De miért gondolod, hogy egyáltalán tudománnyal kellene foglalkoznom? Hogy jövök én a tudományhoz?

- Mert mindenkinek, aki nem hülye, tudománnyal kell foglalkoznia, saját lelki üdve érdekében. Az egyetlen emberhez méltó foglalkozás. Nem mondom, talán a képzőművészet és a zene is... De mással foglalkozni, például egy kereskedelmi vállalatnál dolgozni, egy embernek, aki nem egészen hülye... megmondom, mi az: affektáció!

- Affektáció? Hogy érted?

- Nézd kérlek: emlékszem, te egész rendes vallástörténésznek indultál. Nem mondom, nem voltál valami gyors felfogású fiú, de szorgalommal sok mindent lehet pótolni, és nálad sokkal tehetségtelebberemberekből is lettek már kiváló tudósok, sőt... Azután, pontosan nem tudom, de el tudom képzelni, mi mehetett végbe polgári lelkedben: rájöttél, hogy a tudományos pálya nem biztosít megélhetést, hogy nincs kedved a középiskolai tanár unalmas rutinmunkájához, és ez meg az, szóval gyakorlati pályára kell lépned, tekintetbe kell vened a gazdasági szükség-szerűséget. Ezt nevezem affektálásnak. Mert te is tudod jól, hogy gazdasági szükség-szerűség nincs. A gyakorlati élet mítosz, blöff, amit azok találtak ki a maguk vigasztalására, akik nem képesek szellemi dolgokkal foglalkozni. De neked több eszed van, semhogy beugorhass nekik.

Te csak affektáltál. És most legfőbb ideje, hogy levedd ezt a pózt, és visszatérj oda, ahová való vagy, a tudományos életbe.

- És miből éljek?

- Istenem, az nem probléma. Látod, én is élek valamiből.

- Igen, egyetemi tanári fizetésedből.

- Igaz. De megélnék anélkül is. Az embernek nem kell költekeznie. Majd megtanítlak, hogy lehet szalámiból és teából megélni. Nagyon egészséges. Ti nem tudtok takarékoskodni, az a baj.

- De Rudi, más baj is van. Én nem vagyok benne biztos, hogy a tudományos foglalkozás engem is annyira kielégítene, mint téged... bennem nincs elég lelkesedés... nem tudok annyira hinni ezeknek a dolgoknak a fontosságában...

- Miféle dolgokról beszélsz?

- Hát például a vallástörténet megállapításairól. Mit tudom én, néha azt hiszem, majdnem mindegy, hogy miért éppen farkas nevelte fel Romulust és Remust...

- Hogy a fenébe volna mindegy, tisztára meg vagy örülve. Nem, csak affektálsz. De most már eleget beszéltünk. Most hazamegyek, és dolgozni fogok.

- Most? Hiszen már éjfél elmúlt!

- Igen, ilyenkor tudok dolgozni, ilyenkor nem zavar semmi, és valahogy a nők sem jutnak ilyenkor eszembe. Most reggel négyig dolgozom, és azután futok egy óra hosszat.

- Mit csinálsz?

- Futok. Különböznem tudnék elaludni. Lemegyek a Tevere partjára, és ott futok fel és alá. A rendőrök már ismernek, és nem szólnak rám. Éppúgy, mint otthon. Na gyere. Útközben majd elmesélem, hogy min dolgozom most. Egészen szenzációs. Emlékszel még arra a Sophron-töredékre, ami nemrég került felszínre...

Mire a magyarázat végére ért, megérkeztek a Falconieri-palota elé.

- De hogy visszatérjek arra, hogy mit csinálj - mondta hirtelen Waldheim. - Csak a kezdet nehéz. Tudod mit, holnap valamivel korábban kelek a te kedvedért. Gyere ide értem, mondjuk, fél tizenkettőre. Elviszlek a Valle Giulia-ba. Fogadok, hogy még nem voltál az etruszk múzeumban, ugye? Hát ha ott nem kapsz kedvet, hogy újra felvegyed a fonalat, akkor csakugyan elveszett ember vagy. Akkor menj haza az apád gyárába. Na, isten veled.

És besietett a sötét palotába.

3

Másnap csakugyan elmentek a Valle Giulia-ba. Megnézték a sírokat, a szarkofágokat, amelyek fedelén az öreg halott etruszkok vígan éltek, ettek, ittak és ölelgették feleségüket, hirdelve az etruszk filozófiát, amit ugyan le sosem írtak, mert az etruszkok oly bölcsök voltak, hogy irodalmat egyáltalán nem fejlesztettek ki kulturális életük folyamán, ellenben a szobrok arcáról félreérthetetlenül le lehet olvasni: csak a pillanat számít, és a szép pillanat sosem múlik el.

Waldheim széles ivótányérokat mutatott; ezekből itták a régi itáliaiak a bort, amint a felirat mondta: *Foied vinom pipafó, cra carefo.*

- Ma bort iszom, holnap nem lesz - fordította Waldheim. - Hát mondd, lehet-e tömörebben és igazabban megfogalmazni? Ez a mondat, archaikus nagyszerűségében, oly végérvényes, oly elmozdíthatatlan, mint a polygonális várfalak, mint a cyclops-építmények. *Foied vinom pipafo, cra carefo.*

Egy szekrényben szoborcsoportok álltak: álmatag férfiak, akiket nők vezetnek, álmatag nők, akiket szatírok vezetnek vagy ragadnak el.

- Mik ezek? - kérdezte Mihály meglepve.

- Ez a halál - mondta Waldheim, és hangja egyszerre éles lett, mint mindig, mikor valami komoly tudományos dologra került szó. - Ez a halál; vagy talán inkább a meghalás. Mert az nem ugyanaz. Ezek a nők, akik elcsalják a férfiakat, ezek a szatírok, akik elragadják a nőket, haláldémonok. De figyeled? A nőket férfi-démonok ragadják el, a férfiakat női démonok. Ezek az etruszkok nagyon jól tudták, hogy a meghalás erotikus aktus.

Mihályon keresztülborzongott valami. Lehet, hogy ezt más is tudja, nemcsak ő és Ulpus Tamás? Lehet az, hogy az etruszkok számára életének ez az alapérzése valamikor ábrázolható és magától értetődő lelki valóság volt, és Waldheim zseniális vallástörténelmi intuíciója ezt a valóságot éppúgy meg tudja érteni, mint a régiek hitének annyi más rejtélyét és iszonyatát?

A dolog annyira zavarba hozta, hogy nem szólt semmit, sem a múzeumban, sem visszafelé a villamoson, de este, mikor megint felkereste Waldheimet, és a vörösbor bátorságot adott neki, mégis megkérdezte, vigyázva, hogy a hangja ne reszkessen:

- Mondd kérlek, hogy értetted, hogy a meghalás erotikus aktus?

- Mindent úgy értek, ahogy mondom, nem vagyok szimbolista költő. Meghalni erotikus aktus, vagy ha úgy akarod, nemi élvezet. Legalábbis az ősi kultúrák emberei számára: az etruszkok számára, a homéroszi görögök számára, a kelták számára.

- Nem értem - tette magát Mihály. - Én mindig azt hittem, hogy a görögök rettenetesen féltek a haláltól; hiszen a homéroszi görögöt a túlvilág nem vigasztalta, ha jól emlékszem Rohde könyvére. És az etruszkok, akik a pillanatnak éltek, még jobban rettegtek a haláltól.

- Ez mind igaz. Ezek a népek valószínűleg még sokkal jobban féltek a haláltól, mint mi. Mi a civilizációtól már olyan nagyszerű lelki apparátust kapunk készen, hogy életünk túlnyomó részében el tudjuk felejteni, hogy egyszer meghalunk; lassanként a halált éppúgy félre fogjuk tolni a tudatból, mint ahogy már félretoltuk Isten létezését. Ez a civilizáció. De az archaikus ember számára semmi sem volt jelenvalóbb, mint a halál és a halott, maga a halott, akinek titokzatos továbblétezése, sorsa, bosszúja állandóan foglalkoztatta. Rettenetesen féltek a haláltól és a halottaktól, csak hogy az ő lelkükben még inkább ambivalens volt minden, mint a miénkben, a nagy ellentétek még közelebb voltak egymáshoz. Halálfélelem és halálvágy egészen közeli szomszédok voltak a lelkükben, és a félelem sokszor vágy volt és a vágy sokszor félelem.

- Istenem, a halálvágy nem archaikus dolog, hanem örök emberi - védekezett Mihály saját gondolatai ellen. - Mindig voltak és mindig lesznek fáradtak és életuntak, akik a haláltól várják a megváltást.

- Ne beszélj hülyéket, és ne affektálj, mintha nem értenél meg. Én most nem a fáradtak és betegek, nem az öngyilkosjelöltek halálvágyáról beszélek, hanem azokéról, akik életük teljességében, sőt éppen azért, mert életük olyan teljes, vágyódnak a halál felé, mint a legnagyobb eksztázis felé, mint ahogy halálos szerelemről beszélnek. Ezt vagy érted, vagy nem érted, magyarázni nem lehet, de az archaikus emberek számára magától értetődött. Ezért mondom,

hogyan a meghalás erotikus aktus: mert vágyódtak utána, és végeredményben minden vágy erotikus, illetve azt nevezzük erotikusnak, amiben Eros isten, vagyis a vágyódás benne van. A férfi mindig valami nő után vágyódik, mondták barátaink, az etruszkok, tehát a halál, a meghalás nő. Nő a férfi számára, de férfi, erőszakos szatír a nő számára. Ezt mondják azok a szobrok, amelyeket ma délelőtt láttál. De mutathatnék neked más dolgokat is; a halálhetaira képeit különféle archaikus reliefeken. A halál egy ringyó, aki elcsábítja a legényeket. Rettenetes nagy vaginával ábrázolják. És ez a vagina valószínűleg többet is jelent. Onnan jöttünk és oda megyünk, mondták ezek az emberek. Egy erotikus aktus révén és egy nőn keresztül születünk, egy erotikus aktus révén és egy nőn keresztül kell meghalnunk, a halálhetairán keresztül, aki az Anya nagy ellentéte és kiegészítője... mikor meghalunk, visszaszületünk... érted? Egyébként ezt mondtam el a múltkor, az előadásomban, a Reale Accademián, Aspetti della morte címen; nagy sikere volt az olasz lapokban. Véletlenül nálam van, várj csak...

Mihály borzongva nézett körül Waldheim szobájának vidám káoszában. Valamelyest emlékeztetett a régi szobára az Ulpus-házban. Valami jelet keresett, valamit, ami egész konkrét formában igazolná... Tamás közelségét, Tamásét, akinek a gondolatait Waldheim tudományos tisztasággal és tárgyilagossággal adja itt elő, ebben a nyári éjszakában. Waldheim hangja most már metszően éles, süvítő volt, mint mindig, mikor magyarázata a „lényeket” súrolta. Mihály gyorsan felhajtott egy pohár bort, és az ablakhoz lépett, hogy levegőt szívjon; valami nagyon ránehezedett.

- A halálvágy a legfontosabb mítosztermelő erők egyike - magyarázta tovább Waldheim, most már inkább magának és izgatottan. - Ha jól olvassuk az Odyszeiát, hát másról sem szól az egész. Ott vannak a halál-hetairák, Kirke, Kalypso, akik barlangjukba csalogatják az utast a boldog halott-szigeten és nem akarják továbbengedni; egész halottbirodalmak, a lotophagok, a phaiakok földje, és ki tudja, nem halott-ország maga Ithaké is?... Messze nyugaton, a halottak a nappal mindig nyugatra hajóznak... és Odysseus nosztalgiája és visszatérése Ithakébe talán a nem-létezés utáni nosztalgiát, a visszaszületést jelenti... Lehet, hogy Pénélopé annyit jelent, mint kacska, és eredetileg lélekmadár volt, de ezt egyelőre még nem tudom bizonyítani. Látod, ez olyan téma, amivel feltétlenül sürgősen foglalkozni kellene; neked is... Kidolgozhatnál egy részletet, hogy belejő a vallástudományi módszerbe. Például nagyon érdekes volna, ha írnál valamit Pénélopéről mint lélekkacsáról.

Mihály köszönettel elhárította a megbízatást, pillanatnyilag ez kevésbé érdekelte.

- Miért csak az archaikus görögség érezte ennyire a halál jelenvalóságát? - kérdezte.

- Mert a civilizáció természete mindenütt az, a görögöknél is az volt, hogy eltereli az emberek figyelmét a halál realitásáról, és ellensúlyozza a halálvágyat, ugyanakkor, amikor az élet nyers megkívánását is csökkenti. A keresztény civilizáció is ezt tette. Pedig azok a népek, amelyeket a kereszténységnek kellett megszelídítenie, még sokkal nagyobb halál-kultuszt hoztak magukkal, mint amilyen a görögöké volt. A görögök tulajdonképp nem voltak nagyon halálos nép, csak éppen hogy ők mindent jobban ki tudtak fejezni, mint mások. Igazán halálosak az északi népek voltak, a germánok, erdeik mély éjfelében, és a kelták, legkivált a kelták. A kelta legendák tele vannak halott-szigetekkel; ezeket a szigeteket a későbbi keresztény feljegyzők jellegzetes módon a boldogok szigetévé alakították át, és a hülye folklore-kutatók általában be szoktak ugrani nekik. De mondd kérlek, hát a boldogok szigete az, amely ellenállhatatlan kényszer gyanánt küldi követét, a tündért, Brán királyfihoz? vagy a boldogságból visszatérő ember válik egyszerre porrá és hamuvá, amint elhagyja a szigetet, mondd kérlek, és mit gondolsz, miért nevetnek azok a nevető emberek a szigeten, a másik szigeten? a boldogságtól? fenét; azért nevetnek, mert halottak, és nevetésük az a szörnyű hulla-vigyor, amit indián maszkokon látni és a perui múmiák arcán. De ez, sajnos, nem szakmám, a kelták. Hanem te

foglalkozhatnál velük. Meg kellene tanulnod, gyorsan és okvetlenül, írül és kymriül, úgy sincs más dolgod. És el kellene menned Dublinbe.

- Jó - mondta Mihály -, de beszélj, kérlek, tovább, nem is hiszed, mennyire érdekel. Hogyan szűnt meg az emberiség vágyódni a halott-szigetek után, vagy talán még most is vágyódik? Szóval mi a történet vége?

- Csak egy kis saját gyártmányú spenglerei-jel tudok felelni. Hogy az északi népek beléptek a keresztény népszövetségbe, az európai civilizációba, annak, ha emlékszel, az volt az egyik első következménye, hogy két évszázadon keresztül nem volt szó másról, mint a halálról: a X. és XI. században, a clunyi szerzetesi reform századaiban. A kora-román korban a kereszténységet az a veszedelem fenyegette, hogy a legsötétebb halálvallás lesz belőle, valami olyasmi, mint a mexikói indiánoké volt. De azután mégis előtört eredeti mediterrán és humánus jellege. Mi történt? A halálvágyat a mediterránoknak sikerült szublimálni és racionalizálni, vagyis magyarul, a halálvágyat túlvilági utáni vágygá hígították, átalakították a halál-szirén szörnyű sexappealját a mennyei karok és rendek angyali zenéjű hívószavává. Most már nyugodtan vágyódhatott a hívó szép halál után; nem a meghalás pogány örömei után vágyódott, hanem a mennyország civilizált és tisztos örömei után. A nyers, ősi, pogány halálvágy pedig száműzésbe ment, a vallás alatti rétegekbe, a babona, boszorkányság, sátánosság elemei közé. Minél erősebb lesz a civilizáció, annál jobban tudat alá kerül a halál szerelme.

- Figyeld meg: a civilizált társadalomban a halál egészben véve a tabu-fogalmak közé került. Nem illik beszélni róla, a nevét körülírják, mint valami disznóságot, és a halottból, a hullából megboldogult, elköltözött és néhai lesz, mint ahogy az emésztés aktusait körülírják. És amiről az ember nem beszél, arra nem illik gondolni sem. Ez a civilizáció védekezése a szörnyű veszedelem ellen, amely abból áll, hogy az emberben az életösztönrel szemben egy ellenkező irányú ösztön is dolgozik, egy ösztön, amely igen ravasz, édes és erős csalogatással hív a megsemmisülés felé. Ez az ösztön a civilizált lélek számára annál veszedelmesebb, mert a civilizált ember nyers vitális étvágya úgyis megcsökkent. Ezért kell tüzzel-vassal elnyomnia a másik vágyat. De az elnyomás nem sikerül mindig. Dekadens korokban előtör a másik vágy, és meglepő mértékben elárasztja a szellem valamennyi területét. Néha egész osztályok ássák szinte tudatosan a maguk sírját, mint a francia arisztokraták a forradalom előtt, és félek, hogy ma a legaktuálisabb példa a dunántúli magyarság...

- Nem tudom, értesz-e engem? Általában szenzációsan félre szoktak érteni, ha erről a témáról beszélek. De tehetek egy próbát: ismered ezt az érzést? Az ember síkos járdán megy, és megcsúszik, az egyik lába kicsúszik alóla, és kezd hátraesni. Engem abban a pillanatban, amint elvesztettem az egyensúlyomat, hirtelen boldogság fog el. Persze csak egy pillanatig tart, azután hátrakapom automatikusan a lábam, visszanyerem az egyensúlyom, és örömmel konstatom, hogy nem estem el. De egy pillanatig! Egy pillanatig hirtelen kioldódtam az egyensúly borzalmas törvényei alól, megszabadultam, röpülni kezdtem valami pusztító szabadságba... Ismered ezt?

- Az egész dolgot sokkal jobban ismerem, mint gondolnád - mondta csendesen Mihály.

Waldheim hirtelen megdöbbenve nézett rá.

- Ej, de furcsán mondd, öregem! És milyen sápadt vagy! Mi van veled? Gyere ki a teraszra.

Mihály a teraszon rögtön magához tért.

- Az ördög vigyen el - mondta Waldheim. - Mi ez? Meleged van, vagy hisztérikus vagy? Figyelmeztetlek, ha szavaim hatása alatt öngyilkosságot követnél el, letagadom, hogy valaha is ismertelek. Amit én mondok, az mindig szigorúan teoretikus jellegű. Utálok az olyan embere-

ket, akik tudományos igazságokból valami gyakorlati következtetést vonnak le, akik „átviszik a tant az életbe”, mint a mérnökök, akik a kémia merész tételeiből poloskairtószeret fabrikálnak. Fordítva van, mint ahogy Goethe mondta: szürke minden élet, és zöld a teória aranyfája. Különösen ha még zöld teóriáról van szó, mint amilyen ez. Na, remélem, helyreállítottam lelki egyensúlyodat. És egyáltalán... ne élj lelki életet. Azt hiszem, az a te bajod. Intelligens embernek nincs lelki élete. És holnap gyere el velem az Amerikai Archeológiai Intézet garden-partyjára. Egy kicsit szórakoznod kell. Na most menj haza, én még dolgozom.

4

Az Amerikai Archeológiai Intézet gyönyörű villa egy nagy kert közepén, a Gianicolo-dombon. Évente egyszer rendezett garden-partyja nagy esemény a római angolszász kolónia számára, rendezői nemcsak az amerikai archeológusok, hanem elsősorban a Rómában élő amerikai festők és szobrászok, és résztvevői mindazok, akik velük közeli vagy távoli összefüggésben vannak. Rendkívül vegyes, tehát rendkívül érdekes társaság szokott itt összegyűlni.

De Mihály keveset tapasztalt a társaság vegyességéből és érdekességéből. Megint olyan lélekállapotban volt, hogy csak mintegy fátyolon át, ködön át érkeztek hozzá a dolgok: a nyári éjszaka fűszeres, magáért való boldogsága, összekeveredve a tánczenével, az italokkal és a nőkkel, akikkel elbeszélgetett, maga sem tudta, mit. Pierrot-kosztümje és dominója teljesen elvonatkozott: nem is ő volt ott, hanem valaki más, egy álmos dominó.

Az órák kellemes kábulatban teltek, már nagyon késő volt, és most megint ott fent állt a pázsitos kis domb tetején, a pinea alatt, és megint azokat a különös, megmagyarázhatatlan hangokat hallotta, amelyek az éjszaka folyamán újra és újra nyugtalanították.

A hangok egy nagy, nagyon nagy fal mögül jöttek, és minél beljebb haladtak az éjszakába, a fal annál magasabb lett, égisz érő. A hangok a fal mögül jöttek, néha erősebben és néha elhalóbban, néha fülbekiáltó intenzitással, és néha távoli nyöszörgés volt csak, siránkozó emberek valami messze tó vagy tenger partján, hamuszín ég alatt... Azután elhallgattak, sokáig csendben voltak, Mihály kezdett megfélekedni róluk, és kezdte úgy érezni magát, mint aki egy garden-partyn van, és hagyta, hogy Waldheim, aki csodálatosan elemében volt, egy újabb hölgygel hozza össze, amikor megint megszólaltak a hangok.

Pedig ekkor éppen nagyon kellemesen kezdett alakulni a hangulat, mindenkin erőt vett az a szubtilisebb és erősebb részegség, amit már nem az alkohol vált ki, hanem az éjszaka. Az ember túljut az alvasküszöbön, végképp elmúlt az az idő, amikor le szokott feküdni, most már úgyis mindegy, most már lelkiismeret-furdalása sincs, és nyugodtan átengedi magát az éjszakának. Waldheim a Szép Helénából énekelt részleteket, Mihály egy lengyel asszonnyal foglalkozott, és minden nagyon kellemes volt, mikor megint meghallotta azt az éneket. Bocsánatot kért, és felment a domb tetejére, egyedül állt ott, kis szívdobogással és feszülten figyelve, mintha minden attól függne, hogy ezt a rejtélyt megoldja.

Most tisztán hallotta, hogy a falon túl énekelnek, többen, valószínűleg férfiak, valami jajgató és semmire sem hasonlító dalt, amelyben bizonyos kivehető, de érthetetlen szavak ritmikusan visszatérnek. Mélységes és megrendítő fájdalom volt ebben a dalban, de valami nem emberi, emberen inneni is, valami az állatok elnyúlt éjszakai jajgatására emlékeztető, valami fájdalom, ami még a fák korából maradt fenn, a pineák korából. Mihály leült a pinea alá, és behunyta szemét. Nem, nem is férfiak ezek, akik odaát énekelnek, hanem asszonyok, és már látta is őket maga előtt, különös társaságot, még leginkább Naconxipanra emlékeztetett, az örült Gulácsy festette csodaország lakóira, erős, bódítóan lilaszínű ruhákban, azután arra gondolt, hogy

isteneket sirathattak így, Attist, Adonist... Tamást, Tamást, aki megsiratatlanul halt meg az idők kezdetén, és most felravatalozva fekszik odaát a falon túl, arcán a holnapi hajnal dereng.

Mikor kinyitotta szemét, egy nő állt föllette, vállal a pineáknak támaszkodva, klasszicizáló kosztümben, mint ahogy Goetheék elképzelték a görögöket, és álarcban. Mihály udvariasan kiegyenesedett, és megkérdezte a hölgyet angolul:

- Nem tudja, kik azok az urak vagy hölgyek, akik odaát énekelnek?

- Dehogynem - felelte a hölgy. - Egy szír kolostor van a szomszédban, annak a szerzetesei zsolozsmáznak minden második órában. Kísérteties, ugye?

- Igen - mondta Mihály.

Egy darabig hallgattak. Végre a nő megszólalt:

- Egy üzenetet kell átadnom önnek. Egy régi-régi ismerőse nevében.

Mihály hirtelen felkelt.

- Ulpius Éva?

- Igen, Ulpius Éva üzen. Hogy ne keresse őt, úgysem fogja megtalálni. Már késő van. Akkor kellett volna, azt mondja, a londoni házban, amikor ő ott rejtőzött a függöny mögött. De maga akkor Tamás nevét kiáltotta, azt mondja. És most már késő van.

- Hogy beszélhetnék Ulpius Évával?

- Sehogy sem.

Most újra, az eddiginél hangosabban feljajdult a falon túl az ének siráma, mintha a hajnal elébe sirtak volna, vagy a tovafutó éjszakát siratnák, most már elcsukló, szaggatott üvöltéssel olykor, magukat tépve, gyilkosan. A nő összerázkódott.

- Nézze, a Szent Péter kupolája - mondta.

A kupola fehéren és nagyon hidegen ott úszott a város fölött, mint maga a legyőzhetetlen örökkévalóság. A nő lesietett a dombról.

Mihály mérhetetlen fáradtságot érzett, mintha eddig két kezében görcsösen összeszorítva tartotta volna életét, és most hagyná, hogy elszaladjon tőle.

Azután hirtelen összeszedte magát, és az immár eltűnt nő után sietett.

Odalent nagy kavardás volt, a legtöbben búcsúzkodtak, Waldheim viszont a Symposionból olvasott fel és magyarázott. Mihály ide-oda futkosott a sokadalomban, majd kisietett a kert kapuja elé, hátha megtalálja a nőt azok közt, akik ott kocsijukba szállnak.

Éppen jókor érkezett. A hölgy beszállt egy szép, régies, nyitott hintóba, amelyben már ült egy másik női alak, és a kocsi gyorsan elindult. A másik nőt Mihály rögtön megismerte. Éva volt.

A bankok közti tárgyalás igen hosszúvá nyúlt. Az ügyet tulajdonképpen nagyon egyszerűen el lehetett volna intézni, ha csupa okos ember ül az asztalnál - de ez az életben nemigen adódik. A jogászok egymást kápráztatták azzal a képességükkel, hogy a legmeredekebb mondatokban is le tudtak csúszni, anélkül hogy elestek volna, a nagy pénzemberek keveset beszéltek, gyanakodva hallgattak, és hallgatásuk minden szónál ékebben mondta: „Pénzt nem adok.”

- Ebből sem lesz üzlet - gondolta rezignáltan Pataki Zoltán, Erzsi első férje.

Egyre idegesebb és türelmetlenebb lett. Az utóbbi időben többször észrevette, hogy nem tud odafigyelni a tárgyalások alatt, és amióta ezt észrevette, még idegesebb és türelmetlenebb lett.

Az ablak alatt most hosszú autótülkölés hallatszott. Azelőtt Erzsi sokszor lent várt az autóval, ha hosszúra nyúlt a tárgyalás.

- Erzsi... nem rágondolni; most nagyon fáj még, de majd meggyógyít az idő. Menjünk tovább, menjünk tovább. Üresen, mint az autó, amelyből kiszálltak, de csak menjünk.

Kezével lemondó mozdulatot tett, száját furcsán elhúzta, és nagy-nagy fáradtságot érzett. Az utóbbi időben ez a négy, egymásra kapcsolt és egymást automatikusan követő aktus úgy tért vissza, mint a tic-es embereknél a rángatózás: eszébe jutott Erzsi, lemondó gesztust csinált, félrehúzta a száját, és nagy fáradtságot érzett, napjában harmincszor is. Talán mégis orvoshoz kellene menni, e miatt a fáradtság miatt? Ugyan; túléljük, apukám, túléljük.

Most felfigyelt. Arról beszéltek, hogy valakinek ki kellene menni Párizsba, tárgyalni azzal a bizonyos pénzcsoporttal. Egy másik úr azt mondta, hogy teljesen fölösleges, levélileg is el lehet intézni.

Erzsi most Párizsban van... Mihály Olaszországban... Erzsi egy szót sem ír, pedig milyen rettenetesen egyedül lehet. Van-e elég pénze? Talán metrón kell járnia szegénynek; ha kilenc előtt megy el, és kettő után jön vissza, retúrjegyet kaphat, úgy sokkal olcsóbb; szegény, biztosan úgy csinálja. De talán nincs is egyedül. Párizsban nehéz egy nőnek egyedül maradnia, és Erzsi olyan mutatós...

Erre nem a lemondó gesztus következett, hanem fejébe szaladt a vér és: - Meghalni, meghalni, más megoldás nincsen...

Közben az egybegyűltek közt az a meggyőződés alakult ki, hogy mégis ki kellene küldeni valakit. Pataki szót kért. Teljes energiáját latba vetve kifejtette, hogy feltétlenül szükséges, hogy személyesen folytassák le a tárgyalást a francia érdekeltséggel. Mikor beszélni kezdett, nem volt egészen tisztában, hogy miről van szó, de mialatt beszélt, rájött, és megdönthetetlen érveket sorakoztatott fel. A társaságot meg is győzte. Akkor megint elfogta a nagy fáradtság.

- Persze, hogy Párizsba kellene menni. De én nem mehetek. A bankot sem hagyhatom most itt; és különben is minnek mennék. Erzsi nem hívott. Hogy én szaladjak utána, hogy vállaljam a visszautasítás nagyon valószínű kockázatát, azt mégsem lehet... Végére önérzete is kell hogy legyen az embernek.

Abruptul befejezte szavait. A meggyőzött társaság elhatározta, hogy kiküld egy fiatal igazgatót, az egyik nagy pénzember vejét, aki kitűnően beszél franciául. - Ez jó iskola lesz neki - gondolták magukban atyailag az öregebb pénzemberek.

A tárgyalás után következett a nap legnehezebb része, az este. Pataki olvasta egyszer, hogy a házasember és a legényember közt az a leglényegesebb különbség, hogy a házasember mindig tudja, kivel fog vacsorázni aznap este. Csakugyan, amióta Erzsi otthagya, ez volt Pataki életének legfőbb problémája. Kivel vacsorázzék? A férfiakat sosem szerette, a barátság intézményét nem ismerte. A nők? Ez volt a legfurcsább. Amíg Erzsi férje volt, rengeteg nő kellett neki, folyton újak, minden nő tetszett neki, az egyik azért, mert olyan sovány, a másik azért, mert olyan kövér, a harmadik azért, mert éppen a helyes középút. Minden szabad idejét és sokszor a nemszabad idejét is nőekkel töltötte. Ott volt a színházzal valami kifürkészhetetlen módon összefüggő maîtresse de titre, aki rengeteg pénzbe került, de egyúttal propaganda volt a bank számára, azután időnként úri szerelmek, egy-egy kollégájának a felesége, de legfőképp

a gépirónök és néha egy-egy cseléd is a változatosság kedvéért; szörnyű galéria. Erzsi joggal bánkódott, és Pataki, optimistább perceiben, úgy tudta, hogy Erzsi ezért hagyta ott. Pesszimistább perceiben tisztán látta, hogy Erzsi másért hagyta ott, hiányokért, amelyeket nem tudott betölteni, és ez a tudat irtózatosan megalázó volt. Mikor Erzsi elment, gavalléros végkielégítéssel elbocsátotta a maîtresse de titre-t, illetve mindjárt át is adta egy idősebb kollégájának, aki már rég pályázott erre a megtiszteltetésre, a titkárnőt „átszervezte”, a bank egyik legcsúnyább munkaerejét ültette maga mellé, és önmegtartóztató életet élt.

- Gyerek kellett volna - gondolta, és hirtelen úgy érezte, nagyon szerette volna a gyermekét, ha lett volna, Erzsi gyermekét. Gyors elhatározással telefonált egy unokanővérének, akinek két nagyon aranyos gyermeke volt, és odament vacsorázni. Útközben iszonyú mennyiségű édességet vásárolt. A két aranyos kisgyerek valószínűleg sose fogja megtudni, minek köszönheték, hogy három napra elronthatták a gyomrukat.

Vacsora után még beült egy kávéházba, elolvasta az újságokat, habozott, hogy elmenjen-e még egy kicsit a klubba kártyázni, de nem tudta rászáni magát. Hazament.

Az Erzsi nélküli lakás most is kimondhatatlanul lesújtó volt. Már igazán kellene valamit csinálni Erzsi bútoraival. Nem lehet, hogy Erzsi szobája itt álljon, mintha minden pillanatban hazajöhetne, holott... Fel kellene vitetni a padlásra, vagy beraktároztatni. Valami klubszerű szobának fogom berendeztetni, óriási karosszékekkel.

Megint lemondóan intett, félrehúzta száját, és nagy fáradságot érzett. A lakásban határozottan nem lehetett kibírni. Ki kellene költözködni. Szállodában kellene lakni, mint a művészek. És a szállodát is sűrűn változtatni. Vagy talán szanatóriumban. Pataki imádta a szanatóriumokat, fehér nyugalmukkal és orvosi biztonságukkal. Igen, felmegyek a Svábhegyre. Az idegeimre alaposan ráfér. Még egy feleség, aki itthagya, és megőrülök.

Lefeküdt, és azután megint felkelt, mert érezte, hogy úgysem tud aludni. Felöltözött, de nem jutott eszébe semmi, ahová mehetne, hát inkább szevenált vett be (bár tisztában volt vele, hogy úgysem használ), és megint levetkőzött.

Mihelyt ágyban volt, az alternatíva megint teljes kínzóságában állt előtte. Erzsi Párizsban; vagy egyedül van, rettenetesen egyedül, talán nem is eszik rendesen, ki tudja, milyen gyalázatos kis prix-fixes helyekre jár - vagy pedig nincs egyedül. Ezt a gondolatot nem lehetett elviselni. Mihályt valahogy már megszokta. Furcsa módon Mihályt képtelen volt komolyan venni, annak dacára, hogy csakugyan megszöktette Erzsit. Mihály nem számít. Mihály nem ember. A tudata mélyén meg volt győződve, hogy egyszer még valamiképp kiderül, hogy nem is... Erzsinek és Mihálynak esetleg viszonyuk volt, házaseletet éltek, de mégsem tartoztak úgy össze, mint férfi és nő. Azt Mihályról nem lehet elképzelni. De most Párizsban... az ismeretlen férfi... az ismeretlen férfi százszor gyötrőbb minden ismerős csábítónál. Nem, ezt nem lehet kibírni.

Párizsba kell menni. Meg kell nézni, mit csinál Erzsi. Hátha éhezik. De mi lesz az önérzettel? Erzsi fütyül rá, Erzsinek nem kell, Erzsi nem akarja őt látni...

- Hát aztán? Nem elég, hogy én akarom látni őt? A többi majd kialakul.

Az önérzet! Mióta ilyen önérzetes, Pataki úr? Ha az üzleti életben is mindig ilyen önérzetes lett volna, hol tartana most, kérem? Virágzó fűszerüzlete volna Szabadkán, mint a kedves papának. Miért pont Erzsivel szemben legyen önérzetes? Az ember legyen önérzetes ott, ahol az rizikóval jár. Az elnökkel szemben, vagy mondjuk az államtitkárral, a Krychlováccal szemben. (Na nem, az már megint túlzás volna.) De egy nővel szemben önérzetesnek lenni? nem is lovagias, nem is úri dolog. Nevetséges.

Másnap viharos tevékenységet fejtett ki. Meggyőzte a bankot és az összes érdekelteket, hogy a fiatal vő úr nem az ideális személy, mégis tapasztaltabb emberre van szükség, hogy a francia urakkal tárgyaljon.

Az érdekeltek lassanként rájöttek, hogy maga Pataki az illető tapasztalt ember.

- De hát tud ön franciául, igazgató úr?

- Nagyon sokat nem, de azért nem adnak el; és különben is, azok, akikkel mi üzletet csinálunk, biztosan úgy tudnak németül, mint maga vagy én. Látott már pénzembert, aki nem tud németül? Deutsch is ä Weltsprache.

Másnap reggel már utazott is.

Az út üzleti részét félóra alatt elintézte; a Loew nevű francia, akivel tárgyalnia kellett, csakugyan tudott németül, és azonkívül is okos ember volt. A dolog hamar ment azért is, mert Pataki, a hozzá nem értőkkel és kívülállókkal ellentétben, nem vette komolyan a gazdasági és pénzügyi dolgokat; úgy volt velük, mint az orvos a betegekkel. Tudta, hogy ezen a pályán is csak úgy van, mint más pályán, a tehetségtelenek sokszor sokkal jobban boldogulnak, mint a tehetségesek, a hozzá nem értők sokszor jobban beváltak, mint a hozzáértők, hogy egy csomó ál-pénzember ül a legfőbb helyeken, és irányítja a világgazdaságot, mialatt az igaziak a Schwartzerman vagy a Markóban elmélkednek. A küzdelem itt is egy legendás és alaptalan fikcióért folyik, mint a tudományban, ahol a nem létező és nem is kívánatos Igazságot keresik. Itt meg azt a Vagyont, aminek már méreteinél fogva sincs semmi értelme; ennek a kedvéért veszítik el azt a vagyont, aminek értelme van. És végeredményben az egész hajsza éppolyan komolytalan, mint minden más a világon.

Büszke volt rá, hogy ő ezt tudja, és Mihály például nem. Mihály intellektuel, és épp ezért hisz még a pénzben, ugyanakkor, amikor minden másban kételkedik. Mihály például ilyeneket mond: „A lélektan, úgy, ahogy ma van, teljesen megbízhatatlan, kezdetleges tudomány...”, vagy „A lírai költészetnek manapság semmi értelme sincs...”, vagy „Humanizmus? úgyis hiába szónokolunk a háború ellen, ami hallgat és jön...”, ellenben a Váraljai Kender és Len, az igen; arra nem lehet semmit sem mondani; ott pénzről van szó; pénzzel nem lehet viccelni. Pataki nevetett magában. A Váraljai Kender és Len, istenem... ha Mihály és társai tudnák... Még a lírai költészet is komolyabb dolog.

- És most nyugodtan foglalkozhatunk kis műsorunk második pontjával. - Pataki megtudta Mihály családjától Erzsébet párizsi címét. Mert Pataki, mint mindenkivel, Mihály családjával is fenntartotta a jó viszonyt (elvégre ők aztán igazán nem tehetnek róla), és ajándékot is hozott Erzsébetnek Mihály asszony-nővérétől. Örömmel állapította meg, hogy Erzsébet már nem a balparton lakik, a gyanúsán bohémos és emigránsos párizsi Budán, hanem a józan jobbparton, az Etoile közelében.

Tizenkét óra volt. Egy kávéház pincérével felhívatta Erzsébet hoteljét, mert nem bízott eléggé francia tudásában, hogy megbirkózzék a párizsi telefon nehézségeivel. Madame nem volt otthon. Pataki terepszemlére ment.

Bement a kis hotelba, és szobát kért. Minthogy amúgy is rosszul beszélt franciául, nem volt nehéz megjátszania a hülye idegent. Gesztusokkal kifejezte, hogy drágállja a megmutatott szobát és elment. De addig is megállapította, hogy rendes, úri kis szálloda, valószínűleg angolok is lagnak benne, bár valami enyhe linkség is észlelhető, különösen a szobalányok arcán, bizonyára vannak itt olyan szobák is, amelyeket öreg franciák bérelnek pied-à-terre-nek, kifizetik egész hónapra, de hetenként csak két órára veszik igénybe. Miért költözött ide Erzsébet a túlsó partról? Elegánsabban akar élni, vagy egy elegánsabb szerelme van?

Délután négykor megint felhívta. Madame ezúttal otthon volt.

- Halló, Erzsi? Itt Zoltán beszél.

- Ó, Zoltán...

Pataki hallani vélte, hogy Erzsi hangját elfojtja a szívdobogás. Jó jel ez?

- Hogy vagy, Erzsi? Minden rendben van?

- Igen, Zoltán.

- Itt vagyok Párizsban, tudod, a Váraljai Kender és Lennel volt mindenféle komplikáció, ki kellett jönnöm. Rengeteg szaladgálnivalóm van, három napja majd lejárom a lábamat. Úgy unom már ezt a várost...

- Igen, Zoltán.

- És gondoltam, ha már itt vagyok, és ma, hogy már van egy kis időm lélegzetet venni, megérdeklődöm, hogy vagy.

- Igen... nagyon kedves tőled.

- Jól vagy?

- Jól.

- Mondd... halló... nem láthatnálak?

- Minek? - kérdezte Erzsi nagyon-nagyon messziről. Pataki kissé megtántorodott, és a falnak dőlt. De azért vidoran folytatta:

- Mi az, hogy minek? Miért ne látnálak, ha már itt vagyok Párizsban, hát nem?

- Igaz.

- Feljöhetek hozzád?

- Igen, Zoltán. Nem, ne gyere fel. Találkozzunk valahol.

- Kitűnő. Tudok itt egy nagyon kedves uzsonnahelyet. Tudod, hol van a Smith, az angol könyvesbolt a rue de Rivolin?

- Sejttem.

- Nahát, annak az emeletén egy angol teaház. A könyvesboltból kell felmenni. Gyere oda, ott várlak.

- Jó.

Azért választotta ezt a helyet, mert Erzsivel kapcsolatban gyanús volt neki minden, ami francia. Úgy képzelte, hogy Párizs és a franciaság jelenti Erzsi számára mindazt, ami belőle hiányzik, amit ő nem tud neki nyújtani. A francia kávéházakban (amelyeket különben is utált, mert a pincérek nem tisztelték eléggé, és nem hoztak vizet a kávéhoz) Erzsit egész Franciaország támogatná az ellene való küzdelemben, Erzsi túlsúlyban lenne. A fair play miatt választotta az angol teaház hűvös és semleges területenkívüliségét.

Erzsi meg is jelent, rendelték, és Pataki igyekezett úgy viselkedni, mintha semmi sem történt volna köztük, sem házasság, sem válás. Két okos pesti, egy asszony meg egy férfi, ha Párizsban találkoznak. Bőven és ízletesen adta elő az újabb pesti pletykákat közös ismerőseikről. Erzsi figyelemmel hallgatta.

Pataki közben azt gondolta:

- Ez itt Erzsi. Lényegesen nem változott, hiszen nem múlt el olyan sok idő azóta, hogy a feleségem volt. Egy-két párizsi ruhadarab van rajta, sikkesek, de az az érzésem, hogy nem a legjobb minőségűek. Erzsi kissé meg van törve. A hangjában van valami nagyon enyhe fátyolozottság, ami megfájdítja a szívemet. Szegénykém! Az a gazember Mihály! Hát kellett ez neki? Úgy látszik, még nem heverte ki... vagy talán Párizsban újabb csalódások érték? Az ismeretlen férfi... Ó, Istenem, Istenem, én itt Bodrogi Péter sógornőjéről beszélek, és közben legjobban szeretnék meghalni.

- Ez itt Erzsi. Életnagyságban. Itt látható az a nő, aki nélkül nem tudok élni. Miért, vajon miért? Miért ő az egyetlen kívánatos nő a számomra, mikor például most egyáltalán nem kívánom? A többiek közt voltak sokkal „jobb nők”, például a Gizi, a Máriáról nem is beszélve... Ha megláttam őket, már előtött a vér. És főképp, voltak sokkal fiatalabbak. Erzsi már nem is egészen... Miért, hogy mégis, itt és most, hideg ésszel és minden szenvedélyes gőz nélkül, lefízetném a fél vagyonomat, hogy lefeküdjék velem?

Erzsi ritkán nézett Zoltánra, de mosolyogva hallgatta a pletykákat, és azt gondolta:

- Mennyi mindent tud mindenkiről! Olyan otthon van vele az ember. Mihály nem tudott senkiről semmit. Képtelen volt megjegyezni, hogy kinek ki a sógora vagy a barátnője. Nem értem, miért féltém, és miért lettem izgatott. Ennyire élne az emberben „az elhagyott férj” kliséje? Hiszen tudhattam jól, Zoltán nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy egy picit is tragikus legyen. A szemében mindig mosolyog valami. Iszonyodik mindentől, ami nagy. Ha sorsa úgy hozná, hogy vértanúhalált halna, bizonyára még egy viccet vagy pletykát mondana a máglyán, hogy elvegye a helyzet tragikus életét. Pedig biztosan sokat szenvedett, őszébb is, mint volt. De ugyanakkor el is kente valahogy a szenvedését. És időnként kitűnően érezte magát. Nem lehet sajnálni.

- Na és veled mi van? - kérdezte hirtelen Zoltán.

- Velem? Mi legyen? Hiszen valószínűleg mindent tudsz, hogy miért jöttem Párizsba...

- Igen, a történetet nagy vonásaiban ismerem, de nem tudom, miért történt így minden, ahogy történt. Nem mondanád el?

- Nem, Zoltán. Ne haragudj. Nem tudom elgondolni, miért beszélnék neked arról, ami velem és Mihállyal történt. Mihálynak sem mondtam semmit terólad. Ez csak természetes.

- Ez itt Erzsi - gondolta Zoltán. - Finom és mélységesen jól nevelt. Semmiféle katasztrófa nem fogja indiszkrétté tenni. A kétlábon járó belső fegyelem. És hogy néz rám, milyen hideg és elítélő udvariassággal! Még megőrizte képességét, hogy csak rám néz, és úgy érzem magam, mint egy fűszeresegéd. De nem hagyom magam ilyen könnyen megijeszteni.

- Mégis, annyit talán elmondhatsz, hogy mik a szándékaid? - mondta.

- Egyelőre semmiféle szándékom nincsen. Itt maradok Párizsban.

- Jól érzed itt magad?

- Elég jól.

- Beadtad már a válókeresetet?

- Nem.

- Miért nem?

- Zoltán, te milyen sokat kérdezel! Nem adtam be, mert még nincs itt az ideje.

- Hát azt hiszed, hogy még... ne haragudj: hogy még visszajön hozzád?

- Nem tudom. Lehet. Nem is tudom, hogy szeretném-e, ha visszajönne. Talán nem is állnék vele szóba. Hiszen nem illünk össze. De... Mihály nem olyan, mint más ember; előbb tudni szeretném, hogy mik az ő szándékai. Mit tudom én, lehet, hogy egy szép nap felébred, és szétnéz, hogy hol vagyok. És kétségbeesve veszi észre, hogy ott felejtett a vonaton. És tűvé teszi értem Olaszországot.

- Gondolod?

Erzsi lehajtotta fejét.

- Igazad van. Nem gondolom.

- Miért voltam ilyen őszinte? - harapott belé a kérdés. - Miért adtam így ki magam, mint senki másnak? Úgy látszik, mégis maradt valami köztem és Zoltán közt; valami intimitás, amit nem lehet megszüntetni. Négyévi házasságot nem lehet visszacsinálni. Nincs még egy ember a világon, akivel Mihályról beszéltem volna.

- Az én időm még nem jött el - gondolta Zoltán. - Még mindig szereti azt a marhát. Szerencsére Mihály idővel mindent el fog rontani.

- Mit hallottál Mihályról? - kérdezte Pataki.

- Semmit. Csak sejtem, hogy Olaszországban van. Van itt egy jó barátja, akit én is ismerek, bizonyos Szepetneki nevezetű. Azt mondja, hogy már nyomon jár, és nemsokára rá fog jönni, hogy hol van, és mit csinál Mihály.

- Miből fog rájönni?

- Nem tudom. Szepetneki nagyon különös ember.

- Igazán? - Zoltán felkapta fejét, és erősen Erzsire nézett. Erzsi dacosan állta a tekintetet.

- Igazán. Nagyon különös ember. A legkülönösebb, akit valaha láttam. Azután van itt egy perzsa is...

Pataki lehajtotta fejét, és egy nagy korty teát ivott. Melyik a kettő közül? Vagy mind a ketten? Istenem, Istenem, legjobb volna meghalni...

Azután már nem sokáig ültek együtt. Erzsinek dolga volt, nem mondta meg, micsoda.

- Hol lakol? - kérdezte szórakozottan.

- Az Edouard VII-ben - mondta Zoltán.

- Hát szervusz, Zoltán. Tulajdonképpen igazán nagyon jólesett, hogy láttalak. És... élj nyugodtan, és ne gondolj rám - mondta csendesen, szomorú mosollyal.

Pataki aznap egy kis párizsi nőt vitt haza magával. Mégis, ha már Párizsban van az ember - gondolta, és kimondhatatlanul undorodott a szagos kis idegentől, aki mellette szuszogott az ágyban.

Reggel, mikor a nő elment, és Pataki felkelt és borotválkozni kezdett, kopogtattak az ajtón.

- Entrez!

Magas, túlságos eleganciával öltözött, markáns arcú ember lépett be.

- Pataki igazgató urat keresem, nagyon fontos, rá nézve nagyon fontos ügyben.

- Én vagyok. Kihez van szerencsém?

- Szepetneki János vagyok.

IV. rész

A pokol kapuja

*V. A porta inferi R. erue,
Domine, animam eius.*

Officium defunctorum.

1

Esteledett. Mihály lassan és lábát kissé húzva ment át a Teverén.

Már rég a Gianicolón lakott, egy nagyon ócska kis szobában, amelyet Waldheim fedezett fel, egy nagyon ócska öregasszonynál, aki többnyire ebédet is főzött neki, pasta asciuttát, és Mihály hozott magával egy kis sajtot, néha egy narancsot is. A szoba minden ócskasága dacára sokkal szobább volt, mint egy hotelszoba, a benne levő bútorok régi, igazi bútordarabok voltak, nagyok és arányaikban nemesek, nem olyan ál-bútorok, mint amik szállodákban szoktak állni. Mihály szerette volna szobáját, ha a tisztálkodási és egészségügyi mellékkörülmények nem töltötték volna el újra és újra a lecsúszottság gyötrő érzésével. Panaszkodott is Waldheimnek, de az kinevette, és görögországi és albániai tapasztalatairól tartott hosszú és nem egészen étvágykeltő előadásokat.

Így köszönt rá a szegénység. Most igazán meg kellene fontolnia minden centesimót, mielőtt kiadta. Lemondott a feketekávéról, olyan rossz cigarettákat szívott, hogy nem is lehetett sokat szívni belőlük, torka így is állandó irritációban volt; és mind gyakrabban eszébe jutott, hogy nemsokára ez a pénz is el fog fogyni. Waldheim egyre biztatta, hogy majd már elhelyezi, annyi bolond amerikai öregasszony szaladgál itt, az egyik majd csak felfogadja titkárának vagy nevelőnek az unokái mellé, vagy netalán házmesternek, ami rendkívül kényelmes állás - de az amerikai nő egyelőre csak Waldheim képzeletében élt, és Mihály különben is rettegett mindenféle foglalkozástól, hiszen foglalkozása Pesten is akadt volna.

Így is volt két foglalkozása, és ez a kettő teljesen elég volt neki. Az egyik az volt, hogy Waldheim utasításai alapján „beleolvasta magát” az etruszk dolgok tudományába, könyvtárakba és múzeumokba járt, és esténként hallgatta Waldheimnek és olykor Waldheim tudományos barátainak a beszélgetését. Az igazi, nagy waldheimi lelkesedést a tárgy iránt egy pillanatig sem érezte, de görcsösen ragaszkodott a módszeres tanuláshoz, mert ez kissé enyhítette a fojtogató polgári rosszallást, amit - hiába - tétlen élete miatt mégis érzett. Mihály ugyan sosem szeretett dolgozni, polgári esztendeiben mégis rengeteget dolgozott, mert nagyon szerette este azt a tudatot, hogy napközben dolgozott volt. És a tanulás ideig-óráig elterelte figyelmét másik és fontosabb foglalkozásától, ami az volt, hogy várta, hogy találkozzék Évával.

Nem tudott beletörődni abba, hogy csakugyan ne lássa többet. Azt az emlékezetes éjszakát követő nap bódultan járkált a városban, és maga sem tudta, mit akar, de később tisztán látta, hogy csak egyet akarhat, amennyiben egyáltalán lehetett itt azt a szót használni, hogy akarát. A skolasztikusok azt tanították, hogy a létezésnek fokozatai vannak, és csak a Tökéletes létezik egészen, igazán. Az az idő, amit Évát keresve töltött, sokkal létezőbb, realitásban sokkal

igazabb volt, mint az Éva nélküli hónapok és évek; akár jó volt, akár rossz, akármilyen szörnyű szorongással és veszendőség-érzettel járt együtt, tudta, ez az élet, és Éva nélkül nincs más realitás, mint Évára gondolni és várakozni.

Fáradt volt, nagyon veszendőnek érezte magát, és úgy húzta lábát, mintha sántítana. Mikor a Tevere partjára ért, tudatosodott benne az az érzés, hogy valaki jön utána. De elkergette magától ezt az érzést, mert meg volt győződve, hogy csak ideges képzelődés.

Csakhogy amint keresztülballagott a Trastevere-negyed sikátorain, ez az érzés egyre erősebb lett benne. Erős szél kezdett fújni, a sikátorok sokkal kevésbé voltak emberekkel tele, mint egyébkor. - Ha valaki követ, meg kell látnom - gondolta és időnként hátrafordult. De több ember jött mögötte. - Az is lehet, hogy valaki követ, és az is lehet, hogy nem.

Amint felfelé haladt a kis utcákon, lassanként annyira ránehezedett az az érzés, hogy valaki jön utána, hogy nem kanyarodott el balra, a hegyre felvezető útra, hanem tovább csavargott a Trastevere sikátorain, azon gondolkozva, hogy megfelelő helyen be fogja majd várni azt, aki nyomában jön. Egy kis kocsmá előtt megállt.

- Ha meg akar támadni - gondolta (mert a Trastevere-negyedben azt is könnyen el lehet képzelni) -, itt leginkább számíthatok segítségre, a kocsmából csak kijön valaki, ha kiáltok. De mindenesetre bevárom.

Megállt a kis kocsmá előtt és várt. Többen jöttek arra, azok, akik mögötte jöttek a sikátoron, de senki sem törődött vele, mindenki ment tovább a maga útján. Már-már el akart menni, mikor egy ember közeledett a félhomályban, és Mihály rögtön tudta, hogy ez az. Szívdobogva látta, hogy egyenesen feléje tart.

Amikor az alak közel ért, felismerte Szeptetneki Jánost. Az egész történetben a legrendkívülibb, talán az egyetlen rendkívüli az volt, hogy nem is volt különösen meglepve.

- Szervusz - mondta csendesen.

- Szervusz, Mihály - mondta Szeptetneki hangosan és szívélyesen. - Jó, hogy végre bevártál. Úgyis éppen ebbe a kocsmába akartalak hozni téged. Na, gyere be.

Bementek a kis kocsmába, amelynek szagán kívül legjellegzetesebb vonása a sötétség volt. A szagot Mihály bírta, különös módon az olasz szagok nem zavarták egyébként kényes orrát. Itt még a bűzben is volt valami megrendítő, valami romantikus. De a sötétséget nem szerette. Szeptetneki mindjárt kiáltott is lámpáért. A lámpát egy lompos és gyönyörű olasz lány hozta be, nagy fülbevalókkal, villogó szemmel és megdöbbenően soványan. Szeptetneki, úgy látszik, már régi ismerőse volt, mert megveregette a lányt, mire az nagy fehér fogakkal mosolygott, és belekezdett egy történetbe, trasteverei tájnyelven, amiből Mihály úgyszólván egy szót sem értett, de János, aki nyelvtelenség volt, mint a szélhámósok általában, szakszerű megjegyzéseket hallatott. A lány bort hozott, leült az asztalukhoz és beszélt. János örömmel hallgatta, Mihályról egészen megfeledkezett. Legfeljebb néha kommentálta magyarul, ilyenformán:

- Csuda jó nő, mi? Ezek tudnak, ezek az olaszok!

- Figyeled, a szeme hogy jár, mi? Ki tud ilyet Pesten?

- Azt mondja, hogy neki még minden vőlegényét becsukták, és biztosan engem is be fognak csukni... esze is van neki, mi?

Mihály idegesen hajtotta fel egyik pohár bort a másik után. Ismerte Szeptetneki Jánost, tudta, hogy nem fog egyhamar előállni a mondanivalójával. Szeptetnekinek mindenhez megfelelő romantikus beállítás kellett. Ezért ez a komédia az olasz lánnyal, be kell várni a végét. Lehet,

hogy betörőbandát szervezett a Trasteverében, és ez a lány és ez a kocsmá is hozzátartozik, legalábbis mint díszlet. De azt is tudta, hogy Szeptetneki nem azért jött, hogy betörőbandát szervezzen, hanem tőle akar valamit, és mérhetetlenül nyugtalanította, hogy mi lehet az.

- Hagyd békében azt a nőt és mondd meg, miért jöttél utánam, és mit akarsz tőlem. Nincs időm, és kedvem sincs, hogy komédiáidhoz asszisztáljak.

- Miért? - kérdezte Szeptetneki ártatlan arccal. - Talán nem tetszik neked ez a nő? Vagy ez a kocsmá? Gondoltam, mulathatnánk egyet, hiszen olyan rég nem voltunk együtt...

És megint a lánnyal kezdett foglalkozni.

Mihály felállt, és menni készült.

- Nem, Mihály, az istenért, ne menj még, hiszen azért jöttem Rómába, hogy beszéljek veled. Csak egy percre maradj még. - Azzal a lányhoz fordult. - Te most hallgass egy kicsit.

- Honnan tudad, hogy Rómában vagyok? - kérdezte Mihály.

- Ó, mindig mindent tudok rólad, Mihályom. Évek óta. De mindmostanig nem volt érdemes tudni rólad semmit. Most kezdesz érdekes lenni. Azért van, hogy most sűrűbben találkozunk.

- Jó. És most légy szíves, mondd meg, hogy mit akarsz tőlem.

- Tárgyalnom kell veled.

- Tárgyalnod még hozzá? És miről?

- Nevetni fogsz. Üzleti dolgokról.

Mihály arca elsötétedett.

- Az apámmal beszéltél talán? Vagy a testvéreimmel?

- Nem. Egyelőre nem. Egyelőre semmi dolgom sincs velük, csak veled. De mondd igazán, hát nem nagyszerű ez a lány? Nézd, micsoda finom keze van, csak kár, hogy olyan piszkos.

És megint a lányhoz fordult, és elkezdett olaszul hadarni.

Mihály felugrott és kisietett. Felfelé igyekezett a hegyre. Szeptetneki utánaszaladt, és nemsokára utolérte. Mihály nem fordult hátra, csak hagyta, hogy Szeptetneki a háta mögül beszéljen hozzá, a bal válla mögül, mint a kísértő.

János, kissé lihegve a felfelé menéstől, gyorsan és halkán beszélt.

- Mihály, ide hallgass. Történetesen megismerkedtem egy Pataki Zoltán nevű úrral, akiről kiderült, hogy a feleséged férje. De ez semmi. Az is kiderült, hogy ez a Pataki még most is halálosan imádja önagságát, akár hiszed, akár nem. Vissza akarja venni. Abban reménykedik, hogy most, hogy te dobtad a hölgyet, talán mégis meg fog jönni az esze, és visszamegy hozzá. Ami kétségkívül a legjobb megoldás volna mindhármatok részére. Nem szólsz semmit? Jó. Nem érted még, hogy hol az üzlet, és hogy mi közöm neked ehhez. De tudod, hogy én már rég leszoktam minden tapintatról. Az én pályámon... Szóval, ide hallgass. Feleséged önagsága nemcsak hogy nem akar elválni tőled, hanem titokban még mindig abban bízik, hogy ti egykor boldog és békés hitvesek lesztek, talán még gyermekkel is megáldja frigyetek az ég. Tudja, hogy te más vagy, de nincs fogalma se róla, hogy mi az, amikor valaki más. Nagyon sokat gondol rád, bosszantóan sokat, és olyankor, amikor nem kellene. De azért ne sajnáld. Egészen jól megvan, csak nem akarok pletykálni. Egészen jól megvan nélküled is...

- Mit akarsz? - kiáltotta Mihály megállva.

- Semmit. Egy kis üzletről van szó. Pataki úr azt gondolja, hogyha te egy definitív lépést tennél, feleséged belátná, hogy tőled már nem várhat semmit, hogy ez az ügy le van zárva.
  - Miféle definitív lépésről beszélsz?
  - Például, ha beadnád ellene a válókeresetet.
  - Hogy a fenébe adjam be? Hiszen én hagytam ott őt. És különben is, ha ő hagyott volna itt engem, akkor se tenném. Az a nő dolga.
  - Na igen. Természetesen. De ha a nő nem akarja megtenni, akkor neked kell. Legalábbis Pataki úrnak ez az álláspontja.
  - Semmi közöm Pataki álláspontjához, és az egész dologhoz most már semmi közöm. Beszéljetek Erzsivel. Én mindenbe belemegyek, amit ő akar.
  - Nézd, Mihály, de éppen ez az üzlet, légy egy kicsit értelmes. Pataki úr nem kívánja ingyen, hogy beadd a válópórt. Hajlandó jelentékeny anyagi áldozatokra. Éktelenül gazdag ember, és nem tud Erzsi nélkül élni. Arra is felhatalmazott, hogy itt mindjárt egy kis előleget lefizessek neked, egy egészen kedves összegecskét.
  - Marhaság. Milyen alapon adhatnék be én válókeresetet Erzsi ellen? Hiszen én hagytam ott; ha a bíróság felszólítja, hogy állítsa helyre a házastársi életközösséget, még visszajön hozzám, és akkor mit csinállok?
  - Ugyan, Mihály, arra ne legyen gondod. Te beadod a válókeresetet, a többit mi elintézzük.
  - De milyen címen?
  - Házasságtörés.
  - Meg vagy örülve!
  - Dehogy vagyok. Bízd csak rám. Olyan gyönyörű házasságtörést fogok rábizonyítani, mint a patyolat. Nekem ebben nagy praxszisom van.
- Ekkor már Mihály háza előtt álltak. Mihály alig várta, hogy fent legyen.
- Ég áldjon, Szepetneki János. Kezet ezúttal nem adok. Amit mondtál, gyalázatos disznóság. Remélem, nem látlak egyhamar.
- Felsietett szobájába.

- Nem tudom, hogy miről van szó, de meg vagyok győződve, hogy aggályoskodásod marhaság
- mondta Waldheim nagy lendülettel. - Még mindig tisztos ősz atyád jámbor fia vagy, még mindig nyárspolgár vagy. Ha valahonnan pénzt akarnak neked adni, azt el kell fogadnod, ebben minden vallástörténeti tekintély egyetért. De te még mindig nem tanultad meg, hogy a pénz... az egyszerűen nem számít. Nem számít ott, ahol a lényeges dolgok számítanak. Pénz mindig kell hogy legyen, és ha az ember nem törődik vele, akkor van is mindig. Hogy mennyi és meddig és honnan, az egészen lényegtelen. Aminthogy minden lényegtelen, ami a pénzzel összefügg. Pénzért semmit sem kaphatsz, ami fontos, és amit pénzért kaphatsz, az esetleg életszükséglet, de nem fontos.
- Sosem az kerül pénzedbe, amiért igazán érdemes élni. Egy krajcárodba sem kerül, hogy szellemed be tudja fogadni a dolgok ezerféle nagyszerűségét, a tudományt. Egy krajcárodba sem kerül az, hogy Olaszországban vagy, hogy olasz ég van fölötted, hogy olasz utcákon

járhatsz és olasz fák árnyékában ülhetsz le, és hogy mikor este lesz, olaszul megy le fölötted a nap. Egy krajcárodba sem kerül, ha tetszel egy nőnek, és neked adja magát. Egy krajcárodba sem kerül, hogy néha boldog vagy. Pénzbe csak az kerül, ami körülötte van, a boldogság körül, az ostoba és unalmas kellékek. Az nem kerül pénzbe, hogy Olaszországban vagy, de pénzbe kerül, hogy odautazhass, hogy ott fedél alatt alhass. Az nem kerül pénzbe, hogy a nő a szeretőd, csak az, hogy közben ennie és innia kell, és fel kell öltöznie ahhoz, hogy levetkőzhessék. De a nyárspolgárok már oly régóta abból élnek, hogy ellátják egymást a lényegtelen és pénzbe kerülő dolgokkal, hogy már el is felejtették azokat a dolgokat, amik nem kerülnek pénzbe, és azt tartják lényegesnek, ami sokba kerül. És ez a legnagyobb örület. Nem, Mihály, a pénzt nem szabad tudomásul venni. El kell fogadni, mint a levegőt, amit az ember beszív, és nem kérdi, hogy honnan jött, ha nincs szaga.

- És most menj a fenébe. Ma még meg kell írnom az oxfordi előadásomat. Mutattam már azt a levelet, amivel meghívtak Oxfordba? Várj csak, mindjárt... Nagyszerű, ugye, hogy miket írok rólam? Persze, ha így elolvasod, nem is mond olyan sokat, de ha tekintetbe veszed, hogy az angolok szeretnek *to understate*, kevesebbet mondani, mint amennyit gondolnak, akkor értheted, mit jelent az, ha azt írják munkásságomról, hogy *meritorious*, érdemdús...

Mihály tünődve elindult. Dél felé ment, a Tevere mellett, kifelé a városból, a nagy halott Maremmák felé. A város határán egy furcsa domb áll, a Monte Testaccio, arra ment fel. Ezt a dombot azért hívják cseréphegynek, mert az egész hegy eltörött cserepekből keletkezett. Itt volt a római időkben a borpiac. Ide hozták lezárt kőkorszokban Spanyolország borait. A kőkorszokot azután összetörték, a bort tömlőkbe öntötték át, a korsó cserepeit pedig összesöpörték, amíg ez a hegy nem lett belőlük.

Mihály ábrándosan felemelt néhány pirosas cserépdarabot, és zsebre tette.

- Műemlékek - gondolta. - Igazi, császári cserepek. Valódiságukhoz kétség nem fér, amit nem minden műemlékről lehet elmondani.

A hegyen római kisfiúk, a quiritesek késő ivadékai háborúsdit játszottak, és cserépdarabokkal hajigálták egymást, kétezer éves cserépdarabokkal, minden megihatottság nélkül.

- Ez Olaszország - gondolta -, hajigálják egymást a történelemmel, mert a kétezer év nekik olyan természetes, mint falun a trágyaszag.

Esteledett, mikor ott állt a kis kocsmá előtt, a Trastevere negyedben, ahol előtte való este Szepetneki Jánossal találkozott. A helyi szokásokhoz való alkalmazkodásképpen fejébe nyomta rozszant kalapját, és belépett a füstös helyiségbe. Látni nem látott, de Szepetneki hangját mindjárt meghallotta. Szepetneki most is a lánnyal foglalkozott.

- Nem zavarlak? - kérdezte Mihály nevetve.

- Zavar az ördög. Űlj le. Már nagyon türelmetlenül vártalak.

Mihály megütődött, és elszégyellte magát.

- Kérlek... én csak egy pohár borra jöttem be, erre jártam, és az volt az érzésem, hogy itt leszel.

- Édes Mihályom, ne is beszélj. Az ügyet elintéztnek tekintjük, és nagyon örülök, hogy így lett, a magam és minden érdekelt fél nevében. És most ide hallgass. Ez a kis boszorkány, ez a Vannina, nagyszerűen tud tenyérből jósolni. Megmondta, hogy ki vagyok, mi vagyok, nem túlságosan hízelgő, de nagyon találó portrét festett rólam. Ez az első nő, aki nem ugrik be nekem, és nem hiszi el, hogy szélhámos vagyok. De azért rossz véget jósol nekem. Hosszú és nyugtalan öregséget... Most jósoltass te is magadnak. Kíváncsi vagyok, mit mond rád.

Lámpát hoztak, és a lány elmerült Mihály tenyerének a vizsgálatába.

- Ó, Signore szerencsés ember - mondta. - Váratlan helyen pénzt talál.

- Na, mit szólsz?!

- Külföldön hölgy sokat gondol Signoréra. Kopaszodó férfi is sokat gondol Signoréra, de az nem egészen jó. Ez a vonal sok háborút jelent. Signore nyugodtan mehet a nőkhöz, nem lesznek gyermekei.

- Hogy érti?

- Nem úgy, mintha nem tudna gyermekeket csinálni, de mégsem lesznek. Hiányzik az apavonal. Nyáron ne egyék osztrigát. Nemsokára keresztelón fog részt venni. Idősebb ember érkezik a hegyeken túlról. Halottak látogatják gyakran...

Mihály hirtelen elhúzta kezét, és bort kért. Jobban megnézte a lányt. Nagymellű soványságát ma sokkal szebbnek találta, mint tegnap, és sokkal félelmesebb is volt, sokkal boszorkányszerűbb. Szeme olaszosan csillogott, és egyre láttatta szeme fehérjét, és Mihály fején megint átfutott az az északi gondolat, hogy ez az egész náció bolond, az a nagyszerű bennük.

A lány elkapta Mihály kezét, és tovább jósolt, most már nagyon elkomolyodva.

- Nemsokára nagyon rossz hírt fog kapni. Óvakodjék a nőktől. Minden baja a nők miatt van. Ó... Signore nagyon jó lélek, de nem való erre a világra. Ó, dio mio, szegény Signore...

Azzal magához húzta Mihályt, és erősen megcsókolta, könnyes szemmel, szánalomból. János felnevetett - bravó -, kiáltotta, Mihály zavarba jött.

- Máskor is jöjjön ide, Signore - mondta Vannina. - Igen, máskor is és gyakran, itt jól fogja érezni magát. Ugye, eljön máskor is? Eljön?

- Igen, hogyne. Ha ilyen szépen kér...

- Igazán eljön? Tudja mit? Az unokanővéremnek nemsokára kisbabája lesz. Mindig arra vágyódott, hogy a kisgyereknek külföldi keresztapja legyen, az olyan előkelő dolog. Nem akar a kis bambino keresztapja lenni?

- De igen, nagyon szívesen.

- Ígérje meg.

- Ígérem.

János tapintatos gazember volt. Egész idő alatt nem említette „üzleti ügyüket”. Csak mikor késő lett, és Mihály lassan hazafelé készült, küldte el a lányt, és azt mondta:

- Kérlek, Mihály, Pataki úrnak az a kívánsága, hogy írj neki saját kezűleg ebben az ügyben, részletesen, teljes egészében leszögezve, hogy felhatalmazod, hogy a te nevedben válópert indíthasson feleséged ellen, és hogy tudomásul veszed, hogy ő húszezer dollárt fog neked fizetni két részletben. Tudniillik Pataki valahogy nem bízik bennem százpercentesen, nem is csodálom. Közvetlenül veled akar érintkezésbe lépni. Addig is odaadok neked most ötezer lírát mint előleget.

Leszámolta a pénzt az asztalra, Mihály zavartan zsebre gyűrte. - Íme - gondolta -, így vetik el a kockát, így lépik át a Rubicont, ilyen könnyen, az ember észre sem veszi.

- Írd meg, kérlek, azt is Patakinak - mondta Szepetneki -, hogy átvetted tőlem a küldött pénzt, de nem kell összecszerűleg megjelölnöd, ne legyen mégse olyan, mint egy nyugta vagy egy üzleti levél, hiszen érted, az nem lenne elégáns.

Mihály értette. Fejében mindjárt kalkulációt csinált, hogy vajon Szeptetneki mennyit vágott zsebre a neki küldött pénzből. Talán ötven százalékot, semmi esetre sem többet. Nem baj, hadd keressen.

- Hát akkor isten veled - mondta János. - Én ezzel a dolgomat elintéztam, és holnap el is utazom. De a mai estét még Vanninával töltöm. Mondhatom, remek nő. Keresd fel gyakran, ha nem vagyok itt.

3

Egyre melegebb lett. Mihály meztelenül feküdt az ágyán, de nem tudott aludni. Amióta elfogadta Pataki pénzét, és megírta azt a levelet, nem találta helyét.

Felkelt, megmosdott, és elindult csavarogni a nyári éjszakában. Nemsokára az Acqua Paolához ért, és gyönyörködött a klasszikus vízesésben, amely időtlen nyugalommal, göggel és méltósággal végezte mesterségét a holdfényben. Eszébe jutott a kis magyar szobrász, akivel a Collegium Hungaricumban ismerkedett meg Waldheim révén. A szobrász gyalog jött Drezdából Rómába, a Via Flaminian jött be, azon az úton, amelyről gimnazista korában megtanulta, hogy ott vonultak be mindig észak felől a győzelmes idegenek. Azután ide ért fel az első este, a Gianicolóra. Megvárta, amíg a parkból mindenkit kikergetnek, és bezárják a kaput. Akkor átmászott a falon, és ott aludt egy bokorban, Róma fölött, lábánál a Város. Hajnalban felkelt, levetkőzött, és megfürdött az Acqua Paola medencéjében, a klasszikus vizekben.

Így vonul be Rómába egy hódító. A kis szobrászból talán nem lesz semmi, örök éhezés talán a sorsa és ki tudja, mi. És mégis hódító, csak a hadserege hiányzik, „csak jószerecse, semmi más”. Az életútja mégis felfelé menő út, ha el is pusztul felfelé menet. Mihály útja lefelé vezet, ha túl is éli, ha mindent túlél, és nyugodt, unalmas öregségre jut is. Utunk irányát magunkban hordjuk, és magunkban égnek az örök, sorsjelző csillagok.

Sokáig csavargott a Gianicolón, a Tevere partján és a Trastevere síkátoraiban. Késő éjszaka volt, de az az olasz nyári éjszaka, amikor azért mindenfelé ébren van valaki, és zavartalanul kalapál vagy énekel - ez a nép nem ismeri az északi fajták álmoságát és megszentelt kábulati idejét -, és az ember időnként teljesen megokolatlan kisgyerekekbe botlik, akik éjszaka háromtól négyig golyóznak az utcán, vagy egy borbély hirtelen kinyitja a boltját, és fél négykor megborotvál néhány jókedvű vőlegényt.

A Teverén vontatóhajók úsztak lassan és klasszikusan Ostia felé, nem is hajók voltak, hanem képek a gimnazista latin könyvből, és azt a szót ábrázolták: *Navis, navis*. A hajón egy férfi gitározott, egy nő harisnyát mosott, és egy kis kutya ugatott; és a hajó után úszott a másik, a kísértet-hajó, a Tevere szigete, amelyet már a régiek hajóformára építettek ki, mert nem bíztak állandóságában, és amely időnként bizonyára éjszakai kirándulásokra indul a tenger felé, hátán a kórházzal és a haldoklókkal.

A hold a túlsó parton horgonyzott, a Teatro Marcello irdatlan és nyomasztó romjai fölött, és a szomszéd zsinagógából - Mihálynak úgy rémlett - hosszú szakállú, ősi zsidók sokasága vonult ki, nyakában a halotti lepellel, a Tevere partjára, és halk jajveszékeléssel szórta a folyóba bűneit. A levegőben három repülőgép keringett, időnként fénycsóvákkaal simogatták egymás oldalát, aztán elrepültek a Castelli Romani irányában, hogy, mint nagy madarakhoz illik, megpihenjenek a sziklaormokon.

Azután iszonyú dübörgéssel egy roppant teherautó érkezett. Ez a hajnal - gondolta Mihály. Az autóból sötétszürkébe öltözött alakok ugrottak ki félelmes gyorsasággal, és berohantak egy bolthajtásba, ami megnyílt előttük. Majd kolompszó hallatszott, és egy pástorfiú énekelve nógatott útjára egy csodálatos, vergiliusi tehenet.

Most kinyílt egy kocsmajtó, és két munkás lépett hozzá, és megkérték, hogy rendeljen nekik vörösbort, és mesélje el élettörténetét. Mihály megrendelte a vörösbort, segített is elfogyasztani, sőt még sajtot is rendelt hozzá, de élettörténetét nyelvi nehézségek miatt nem mondta el. Pedig nagyon nagy barátságot érzett ezek iránt az emberek iránt, akik bizonyára megéreztek elhagyatottságát, és szívükbe zárták, és olyan jókat mondtak, kár, hogy nem értette, mit. De azután minden átmenet nélkül félni kezdett tőlük, fizetett és elszaladt.

A Trastevere-negyedben volt. A leselkedő kis sikátorokban lelke megint megtelt az erőszakos halál képeivel, mint annyiszor kamaszkorában, amikor „játszottak” az Ulpus-házban. Micsoda könnyelműség volt szóba állni ezekkel a munkásokkal! Megölhették volna, bedobhatták volna a Dunába, a Teverébe, harminc forintjáért. És ilyenkor itt csavarogni ebben az ördögi Trastevere-negyedben, ahol minden ásitó kapuboltozat alatt háromszor is agyonüthetik, mielőtt kinyitná a száját. Micsoda örület... és micsoda örület, hogy lelkében van valami, ami a bűnök és halálok felé vonzza és kísérti!

Ekkor ott állt a ház előtt, ahol Vannina lakott. A ház sötét volt, kis olasz ház, lapos tetővel, téglával kirakott, íves ablaknyílásokkal. Kik lakhatnak benne? Micsoda tettek alhatnak egy ilyen ház sötétjében? Micsoda szörnyűségek történének vele, ha bemenne? Vajon Vannina... igen, Vannina bizonyára nem ok nélkül hívogatta annyira a múltkor. Azt is tudhatta, hogy Jánostól sok pénzt kapott. Minden vőlegényét becsukták... igen, Vannina megtenné... És ha most biztosan tudná, bemenne.

Sokáig állt a ház előtt, beteg képzeletbe merülve. Azután hirtelen ólmos fáradtságot érzett és újra azt a nosztalgiát, amely állomásról állomásra kísérte olaszországi útjain. De fáradtsága azt mondta, hogy most már közel van az utolsó állomás.

4

Másnap Mihály levelet kapott. Az írás ismerős volt, nagyon ismerős, de nem tudta, kié, bár érezte, hogy gyalázat, hogy nem tudja. Erzsi írta a levelet. Közölte vele, hogy Rómába jött, mert okvetlenül beszélni akar Mihállyal, nagyon fontos, Mihályra nézve nagyon fontos ügyben. Ismerheti annyira, hogy nem valami asszonyi szeszélyről van szó, büszkesége sem engedné meg, hogy keresse a Mihállyal való kapcsolatot, ha nem akarná Mihály érdekét megvédeni egy nagyon kínos dologgal összefüggésben; úgy gondolja, ennyivel még mindig tartozik Mihálynak. Ezért nagyon kéri, jöjjön érte a hoteljába, délután.

Mihály tanácstalan volt. Nagyon félt az Erzsivel való találkozástól, most különösen rossz volt a lelkiismerete, és különben sem tudta elképzelni, mit akarhat tőle Erzsi. De azután győzött benne az az érzés, hogy Erzsit már annyira megbántotta a múltban, hogy nem bánthatja meg most még azzal is, hogy nem találkozik vele. Vette új kalapját, amelyet már a Patakitól kapott pénzen vásárolt, és elsietett a hotelba, ahol Erzsi megszállt.

Felüzent Erzsiért, aki nemsokára le is jött, és mosoly nélkül üdvözölte Mihályt. Mihály első benyomása az volt, hogy nem sok jót várhat ettől a találkozástól. Erzsi magasra húzta szemöldökét, mint mikor bosszankodott, és le sem engedte. Szép volt, magas, és minden ízében elegáns, de egy lángpallosú angyal... Hallgatva mentek egymás mellett, miután szűkszavúan elvégezték az utazásra és egymás egészségére vonatkozó kérdezősködést.

- Hová megyünk? - kérdezte Mihály.

- Nekem mindegy. Meleg van. Ülünk be egy cukrászdába.

A fagyalt, az aranciata pillanatnyi enyhülést hozott. Nemsokára a tárgyra tértek.

- Mihály - mondta Erzsi visszatartott indulattal -, mindig tudtam, hogy élehetetlen vagy, és fogalmad sincs semmiről, ami a világban történik, de azt hittem, a te ostobaságodnak is van határa.

- Jól kezded - mondta Mihály. De titokban egy kicsit örült, hogy Erzsi csak hülyének tartja és nem gazembernek.

Bizonyára igaza van.

- Hogy írhattad ezt? - kérdezte Erzsi, és kitette az asztalra a levelet, amelyet Mihály Szeptetneki felszólítására Patakinak írt.

Mihály elvörösödött, és szégyenében olyan fáradt lett, hogy beszélni sem tudott.

- Szólj már! - kiáltott rá Erzsi, lángpallosú angyal.

- Mit szóljak, Erzsi? - mondta Mihály vontatottan. - Te okos vagy, és úgyis tudod, hogy miért írtam. Kellott a pénz, nem akarok hazamenni Pestre és ezer okból... és ez volt az egyetlen mód, hogy pénzhez jussak.

- Örült vagy.

- Lehet. De azt ne magyarázd, hogy micsoda erkölcstelenség. Hogy micsoda strici vagyok. Azt úgyis tudom. Ha csak azért jöttél Rómába, hogy ezt megmondd, ebben a melegben...

- Ördögöt vagy strici - mondta Erzsi nagyon ingerülten. - Ha legalább az lennél. Csak hülye vagy.

Elhallgatott. - Tulajdonképpen nem szabad ilyen hangon beszélnem - gondolta. - Hiszen már nem vagyok a felesége...

Egy idő múlva Mihály megszólalt.

- Mondd, Erzsi, hogy került hozzád ez a levél?

- Hogyhogy? Hát még mindig nem érted az egészet? Téged beugrattak, Szeptetneki János és az a gyalázatos Zoltán. Csak azt akarta, hogy írásba add a jellemtelenséged. A levelet azután rögtön elküldte nekem, de előbb közjegyzőileg hitelesített fényképmásolatot készített róla, és azt magánál tartotta.

- Zoltán? Zoltán ilyeneket tesz, közjegyzőileg hitelesít, ilyen mérhetetlenül sötét dolgokat, amik nekem sosem jutnának eszembe, ilyen fantasztikus pizsokságokat?... nem értem.

- Hát persze, hogy nem érted - mondta Erzsi szelídebben. - Nem vagy te strici, csak buta. És Zoltán ezzel, sajnos, tisztában van.

- De hisz olyan jóságos levelet írt nekem...

- Igen, Zoltán jóságos, de okos. Te nem vagy jóságos, viszont buta vagy.

- De hát minek teszi mindezt?

- Hogy minek? Mert azt akarja, hogy visszamenjek hozzá. Meg akarja nekem mutatni, hogy te milyen fiú vagy. Azzal nem számol, hogy én azt úgyis tudom, régebben, mint ő, és azt is tudom, micsoda aljasság van az ő jósága és gyengéd ragaszkodása mögött. Hiszen ha csak

arról volna szó, hogy engem visszaszerezzen, akkor az egész dolog fordítva sikerült, mint ahogy ő akarta, és ezért nem olyan jó okosnak lenni. De nemcsak erről van szó.

- Beszélj.

- Ide hallgass. - Erzsi arckifejezésében az eddigi ingerültség helyet adott a rémületnek. - Zoltán ki akar téged irtani, Mihály, el akar törülni a föld színéről.

- Ugyan. Ahhoz mégsem elég nagy fiú. Hogy képzeled el?

- Nézd, Mihály, nem tudom pontosan, mert nem vagyok olyan ravasz, mint Zoltán, csak sejtem. Először is mindent meg fog tenni, hogy helyzeted a családdal szemben lehetetlen legyen. Ami, legalábbis átmenetileg, nem lesz nehéz, mert képzelheted, hogy apád micsoda arcot fog vágni, vagy vágott is már ehhez a levélhez.

- Apám? Csak nem gondolod, hogy megmutatja neki?

- De biztos vagyok benne.

Most Mihály rémült meg. Vacogó és kamaszos rémület fogta el, az apától, az apai jóindulat elvesztésétől való ősi félelem. Letette az aranciátás poharat, és fejét kezébe hajtotta. Erzsi megérti a motívumait, azt tudta. De apjának nem magyarázhat. Apja előtt egyszer és mindenkorra elveszti a becsületét.

- És azután következik majd Pest megdolgozása - folytatta Erzsi. - Olyan híredet költi majd, hogy nem mehetsz végig az utcán. Hiszen istenem, tudom, hogy az a becstelenség, amit el akartál követni, nem olyan ritka becstelenség, rengetegen szaladgálnak Pesten, akik valamilyen formában eladták a feleségüket, és általános tiszteletnek örvendenek, különösen ha szépen kerestek és Isten áldása kísérte további üzleteiket - de Zoltán majd gondoskodik róla, hogy a heti sajtó és a közvélemény többi irányítója úgy tálalja a dolgot, hogy ne mehess végig az utcán. Kint kell majd maradnod külföldön, amit te nem fogsz nagyon bánni, de a családod alig fog tudni támogatni, vagy egyáltalán nem, mert Zoltán bizonyára minden tőle telhetőt el fog követni, hogy tönkretégye apád vállalatát.

- Erzsi!

- Igen. Például módot talál majd arra, hogy kényszerítsen, hogy kivegyem a pénzem a vállalatból; ha ennek a dolognak híre megy, meg kell majd tennem, apád maga fogja akarni - és ez már magában is rettenetes csapás lesz rátok nézve.

Sokáig hallgattak.

- Csak azt tudnám legalább - mondta végre Mihály -, hogy miért gyűlöl ennyire? Hiszen azelőtt oly megértő és megbocsátó volt, hogy az már nem is volt természetes.

- Éppen azért gyűlöl most ennyire. Nem tudhatod, micsoda ressentiment lappangott már akkor is a jósága mögött, micsoda kétségbeesett gyűlölet volt éppen ez a megbocsátás. Bizonyára ő maga is elhitte, hogy megbocsátott, amíg alkalmat nem jött, hogy bosszút álljon. És akkor, mint a vadállat, amelyet tejen neveltek, és egyszerre húst adnak neki...

- Mindig olyan puha, nyálkás alaknak ismertem.

- Én is; és megvallom neked, most, hogy ilyen shylocki arányokat ölt, sokkal jobban imponál nekem. Mégis rendes ember...

Megint sokáig hallgattak.

- Mondd - szólalt meg Mihály -, bizonyára van valami terved, hogy mit kell tennem vagy tennünk, hisz azért jöttél Rómába.

- Elsősorban figyelmeztetni akarlak. Zoltán azt hiszi, hogy a további kelepccékbe is éppoly gyanútlanul be fogsz sétálni, mint ebbe. Például nagyszerű állást akar neked kínálni, hogy hazagyere Pestre. Hogy ott légy a helyszínen, mikor kitör a botrány. Pedig neked most semmi áron sem szabad hazamened. És azután óvni akartalak egy... barátodtól. Tudod, hogy kitől.

- Szeptetneki Jánostól?

- Igen.

- Hogy kerültél össze vele Párizsban?

- Társaságban találkoztunk.

- Gyakran voltál vele?

- Igen. Elég gyakran. Zoltán is az én révemen ismerkedett meg vele.

- És milyennek találtad Jánost? Ugye, egészen különös?

- Igen, egészen különös.

De ezt olyan kínlódva mondta, hogy Mihályon sejtelem futott át. Vajon csakugyan? Milyen furcsa volna... De rögtön feltámadt nagyfokú diszkréciója, és elnyomta magában a kíváncsiságot; ha ez lehet, hogy így van, nem szabad többet Szeptetneki Jánosról beszélni.

- Köszönöm, Erzsi, hogy figyelmeztetted, te nagyon jó vagy hozzám, és tudom, hogy mennyire nem érdemlem meg. És nem tudom elhinni, hogy idővel te is olyan ádázul ellenem fordulnál, mint Pataki Zoltán.

- Nem hinném - mondta Erzsi nagyon komolyan. - Nem érzek semmi bosszúvágyat irántad. Nincs is miért, tulajdonképpen.

- Látom, hogy még valamit akarsz mondani. Mit kellene még tennem?

- Még valamire kell, hogy figyelmeztesselek, de nagyon kínos, mert esetleg félreérthetnéd, hogy miért mondom. Még azt hinnéd, hogy féltékenység beszél belőlem.

- Féltékenység? Nem vagyok olyan önhitt. Tudom, hogy minden jogcímemet eljátszottam arra, hogy féltékeny légy rám.

Magában jól tudta, hogy Erzsinek most sem közömbös. Különben nem jött volna Erzsi Rómába. De úgy érezte, a lovagiasság azt követeli, hogy ne vegye észre, hogy Erzsi még mindig vonzódik hozzá. Egyébként a férfi-kényelmesség is azt követelte.

- Ezt talán hagyjuk, az én érzéseimet - mondta Erzsi ingerülten -, azoknak semmi közük a dologhoz. Szóval... hogy is mondjam... nézd, Mihály, én jól tudom, kinek a kedvéért vagy te Rómában. János mondta. Neki az illető írta, hogy láttátok egymást.

Mihály lehajtotta fejét. Érezte, hogy Erzsinek mérhetetlenül fáj, hogy ő Évát szereti, de mit mondjon, mivel teheti jóvá azt, ami igaz és megváltoztathatatlan?

- Igen, Erzsi. Ha tudod, jó. Az előtörténetet is tudod. Ravennában elmondtam neked mindent, amit tudni lehet rólam. Minden úgy van, ahogy lennie kellett. Csak neked ne lenne olyan rossz...

- Kérlek, azt hagyd. Egy szóval sem mondtam, hogy nekem rossz. Igazán nem arról van szó. De mondd... tudod te, ki az a nő? Micsoda életet élt mostanáig?

- Nem tudom. Nem is kutattam sosem utána.

- Mihály, mindig csodáltam a flegmádat, de kezded önmagad is felülmúlni. Ilyent még nem hallottam, valaki szerelmes egy nőbe, és nem érdekli, hogy kicsoda-micsoda...

- Mert csak az érdekel, hogy kicsoda volt ő akkor, az Ulpius-házban.

- Talán azt sem tudod, hogy már nem sokáig marad itt? Sikerült behálózni egy fiatal angolt, aki magával viszi Indiába. A napokban utaznak.

- Ez nem igaz.

- De igaz. Ide nézz.

Még egy levelet vett elő a retiküljéből. Éva írása volt. A levél Jánosnak szólt, Éva röviden beszámolt készülődéséről indiai útjáról, és hogy nem is szándékozik visszajönni Európába.

- Ezt se tudtad? - kérdezte Erzsi.

- Nyertél - mondta Mihály. Felállt, fizetett és kiment. Még a kalapját is ott felejtette.

Kint vadul és bódultan tántorgott egy ideig, kezét szívére szorítva. Csak nagysokára vette észre, hogy Erzsi ott jön mellette, és hozza utána a kalapját.

Erzsi most már egészen más volt, alázatos, ijedt, és szeme csupa könny. Csaknem megható volt a magas, méltóságteljes asszony ebben a kislányos attitűdben, ahogy szó nélkül jön mellette, a kalappal kezében. Mihály elmosolyodott, és elvette a kalapot.

- Köszönöm - mondta, és megcsókolta Erzsi kezét. Erzsi félénken megsimogatta Mihály arcát.

- Hát ha több levél nincs a retikülődben, akkor talán menjünk el vacsorázni - mondta Mihály sóhajtva.

Vacsora közben keveset beszéltek, de meghittén és gyengédséggel, Erzsi tele volt vigasztaló jószándékkal, Mihályt fájdalma és a fájdalmában nagy mennyiségben elfogyasztott bor ellágyította. Elnézte, hogy Erzsi mennyire szereti még most is; milyen boldogság volna, ha ő is Erzsit szeretné, és meg tudna szabadulni a múlttól és a halottaktól. De tudta, hogy nem lehet.

- Erzsi, én a szívem mélyén oly ártatlan vagyok a kettőnk dolgában - mondta. - Igaz, hogy ezt könnyű mondani. De látod, annyi éven át mindent megtettem, hogy konformizálódjam, és mikor azt hittem, hogy most már minden rendben van, már békét kötöttem a világgal, akkor feleségül vettelek, hogy megjutalmazzam magam. És akkor törtek rám az összes démonok, az egész ifjúságom és minden nosztalgia és minden lázadás. Nosztalgia ellen nincs orvosság. Talán nem lett volna szabad Olaszországba jönnöm. Ezt az országot királyok és költők nosztalgiájából építették. Olaszország a földi paradicsom, de csak úgy, ahogy Dante látta; a földi paradicsom a Purgatórium hegyének ormán csak átmeneti állomás, csak túlvilági repülőter, ahonnan a lelkek elindulnak a távoli égi körök felé, amikor Beatrice leveti fátyolát, és a lélek „a régi váagnak érzi nagy hatalmát...”

- Ó, Mihály, a világ nem tűri, hogy az ember átadja magát a nosztalgiának.

- Nem tűri. A világ nem tűr semmi eltérést a normától, semmi szökést és dacolást, és előbb-utóbb rászabadítja az emberre a Zoltánokat.

- És mit akarsz tenni?

- Azt nem tudom. Mik a terveid, Erzsi?

- Visszamegyek Párizsba. Most már mindent megbeszéltünk. Azt hiszem, ideje van, hogy hazamenjek. Holnap korán reggel indulok.

Mihály fizetett, és hazakísérte Erzsit.

- Úgy szeretném tudni, hogy neked jó lesz - mondta útközben. - Mondj valami vigasztalót.

- Nekem nem olyan nagyon rossz, mint ahogy te gondolod - mondta Erzszi, és mosolya most őszintén gögös és elégedett volt. - Az életem most is nagyon teljes, és ki tudja, még milyen nagyszerű dolgok várnak rám. Párizsban kissé megtaláltam magam és azt, amit kerestem a világban. Csak azt sajnálom, hogy te kimaradsz az életemből.

Ott álltak Erzszi hotelja előtt. Mihály búcsúzásul még egyszer jól megnézte Erzsit. Igen, Erzszi sokat változott. Előnyére vagy hátrányára, ki tudja. Nem volt olyan finom jelenség, mint azelőtt, valami megtört volt benne, valami belső csapzottság, ami ruhájában is kifejezésre jutott és abban, hogy párizsi módon túlságosan festette magát. Erzszi valamivel közönségesebb lett, és egy idegen férfi jelenléte volt valahogy körülötte, egy titokzatos és irigylésre méltó idegené. Vagy talán Jánosé, az ellenfelé... Ez az új valami a rég ismert asszonyban kimondhatatlanul vonzó és nyugtalanító volt.

- Mit csinálsz most, Mihály?

- Nem is tudom. Hazamenni nincs kedvem, ezer és egy okból, és nincs is kedvem egyedül lenni.

Egy pillanatig egymásra néztek azzal a cinkos tekintettel, amit az együtt töltött év kiformált, azután többet nem beszéltek, hanem felsiettek Erzszi szobájába.

Mindkettejükben feltámadt az a szenvedély, amely oly marcangolóan összefűzte őket, amikor Erzszi még Zoltán felesége volt. Akkor is mind a ketten védekeztek a bennük élő vágy ellen, de a vágy erősebb volt, és az ellenállás csak még vadabbá tette. Most is nagy ellenálláson keresztül érkeztek egymáshoz, a köztük történt és jóvátehetetlennek látszó sértések szörnyen szétválasztották őket, de csak annál erősebb lett a szenvedély, amely egymás karjába dobta őket. Mihály újra és a ráismerés csodálatos örömeivel fedezte fel Erzszi testét, amelyet mint testet, minden más nő testénél jobban kívánt most, Erzszi gyengédségét, Erzszi vadságát, Erzszi egész éjszakai lényét, ami semmiben sem hasonlított ahhoz az Erzszihez, aki a világosságban, szavakban és tettekben revelálódott, a szenvedélyes, szerelmes és szerelmében tudós Erzsit. Erzszi pedig azt szerette, mennyire ki tudja vetköztetni Mihályt abból a letargikus közönyből, amellyel az napjainak nagy részét leéli.

Azután megoldódva és boldogan nézték egymást, nagyon fáradtan és elégedetten, csodálkozó szemmel. Csak most tudatosodott bennük, hogy mi történt. Erzszi elnevette magát.

- Ezt se hitted volna ma reggel, mi?

- Nem én. Hát te?

- Én sem. Vagy nem is tudom. Én úgy jöttem, hogy azért nem bánám.

- Erzszi! Te vagy a legjobb a világon.

Mihály csakugyan így is gondolta. Megrendítette az Erzsiből feléje áramló asszonyi melegség, hálás és gyermekien boldog volt.

- Igen, Mihály, hozzád mindig jónak kell lennem. Az az érzésem, hogy téged nem szabad bántani.

- Mondd... nem kellene még egyszer megpróbálnunk a házasságunkat?

Erzszi elkomolyodott. Mindenesetre várta ezt a kérdést, erotikus hiúsága is megkívánta ezek után... De hogy a valóságban szó lehet-e róla?... Sokáig habozva és vizsgálódva nézte Mihályt.

- Még egyszer meg kell próbálni - mondta Mihály. - A testünk oly jól megérti egymást. És általában neki szokott igazsága lenni. A természet szava, nem gondolod?... amit a lelkünkkel elrontottunk, azt a testünk még rendbehozhatja. Még egyszer meg kell próbálnunk az életünket.

- Miért hagytál ott, ha... ha ez így van?

- A nosztalgia, Erzsi. De most olyan, mintha felszabadultam volna valami varázslat alól. Igaz, hogy szerettem rabszolga és elítélt lenni. De most olyan rendesnek és erősnek érzem magam. Nekem veled kellene maradnom, egész biztos. De persze ez önzés. Az a kérdés, hogy neked hogy lenne jobb.

- Nem tudom, Mihály. Én sokkal jobban szeretlek téged, mint te engem, és félek, hogy sok szenvedést okoznál nekem. És... nem tudom, hogy vagy azzal a másik nővel.

- Évával? Hát azt hiszed, hogy beszéltem vele? Csak vágyódom utána. Lelki betegség. Ki fogok gyógyulni belőle.

- Előbb gyógyulj ki, azután beszélhetünk.

- Jó. Meglátod, nemsokára beszélünk róla. Aludj jól, édes, édes.

De Mihály az éjszaka folyamán felébredt. Kinyújtotta kezét Éva után, és csak mikor megfogta a takarón fekvő kezét, eszmélt rá, hogy az Erzsé, és nagyon rossz lelkiismerettel engedte el. Akkor azt gondolta, fanyarul, szomorúan, fáradtan, hogy Éva mégis egészen más. Erzséhez időnként intenzív kívánság hajtja, de az a kívánság ki is elégül, és utána nem marad semmi más, csak a tények józan és unalmas tudomásulvétele. Erzsi kívánatos és jó és okos és minden, de hiányzik belőle a misztérium.

Consummatum est. Erzsi volt az utolsó kapcsolat az emberek világával. Most már csak az van, aki nincs: Éva, Éva... és majd ha Éva elment, az enyészet megmarad.

Erzsi pedig hajnalban ébredt fel és azt gondolta:

- Mihály nem változott, de én megváltoztam. Azelőtt Mihály jelentette számomra a nagy kalandot, a lázadást, az idegent, a titokzatosat. Most már tudom, hogy Mihály csak passzíve hagyja, hogy elragadják idegen hatalmak. Ő nem tigris. Vagy legalábbis vannak nála sokkal különbek: Szepetneki János. És azok, akiket még nem ismerek. Hogy Mihály most visszavágyik hozzám, éppen azért van, mert bennem a nyárspolgári rendet és biztonságot keresi és mindazt, ami elől én őhöz menekültem. Nem, nincsen értelme. Mihályból kigyógyultam.

Felkelt, megmosakodott, és öltözni kezdett. Mihály is felébredt, valahogy azonnal tisztában volt a helyzettel, ő is felöltözött, jóformán beszéd nélkül megreggeliztek, Mihály kikísérte Erzsit a vonathoz, és integetett a távozó után. Mind a ketten tudták, hogy most ér véget kettejük között a dolog.

5

Erzsi elutazása után rettenetes napok következtek. Nemsokára Waldheim is elutazott Oxfordba, és Mihály teljesen magára maradt. Semmihez sem volt kedve, nem is mozdult ki hazulról, naphosszat felöltözve feküdt az ágyon.

Erzsi híreinek valóság-tartalma, mint valami méreg, szívódott fel a szervezetébe. Nagyon sokat és egyre növekvő aggodalommal gondolt apjára, akit az ő viselkedése és a fenyegető anyagi válság bizonyára szörnyű lelkiállapotba döntött. Maga előtt látta az öregurat, amint csüggedten

ül az asztalfőn a családi vacsoránál, bajuszát pödri, vagy térdét dörzsöli bánatában, igyekszik úgy tenni, mintha semmi baja se volna, és erőltetett jókedvével még jobban deprimálja a többieket, nem felelnek tréfáira, lassanként mindenki elhallgat, és futólépésben esznek, hogy minél előbb megszökhessenek a családi együttlét kínjai elől.

És ha sikerült olykor apjáról elfeledkeznie, eszébe jutott Éva. Hogy Éva elérhetetlenül távoli földségre megy, talán örökre, mindennél iszonyúbb. Mert borzalmas az is, hogy Éva nem akar tudni se róla - de az élet mégis elviselhető, amíg az ember tudja, hogy egy városban lakik vele, és véletlenül is találkozhatnak, vagy legalábbis láthatja messziről... de ha elmegy Indiába, Mihály számára semmi, semmi nem marad.

Egy délután levél jött Folignóból, Ellesley írta.

Kedves Mike,

nagyon szomorú hírt kell közölnöm Önnel. Pater Severinus, a gubbiói szerzetes, súlyosan megbetegedett. Illetve már régebben tüdőbeteg volt, és most elérkezett abba a stádiumba, amikor már nem maradhatott tovább a kolostorban, és idehozták a kórházba. Azokban az órákban, amikor sem betegsége, sem az áhítatosság nem vették igénybe, alkalmam volt elbeszélgetni vele, és némi bepillantást nyertem csodálatos lelkivilágába. Azt hiszem, ezt az embert régibb századokban szentként tisztelték volna. Pater Severinus sokszor és a legnagyobb szeretet hangján beszélt önről, tőle tudtam meg - mily megdöbbentőek a Gondviselés útjai -, hogy önök gyermekkori jóbarátok voltak és mindig nagyon szerették egymást. Megkért, hogy értesítsem önt, ha az elkerülhetetlen be fog következni. Ezt a kérését most teljesítem is, mert Pater Severinus tegnapról mára virradó éjjel meghalt. Utolsó percig eszméleténél volt, és ágya mellett ülő rendtársaival együtt imádkozott, mikor eljött távozásának ideje.

Kedves Mike, ha ön is oly feltétlenül hinne az örök életben, mint én, megnyugvással venné ezt a hírt, mert bízna benne, hogy barátja most már ott van, ahol töredékes földi léte megkapja méltó kiegészítését, a végtelent.

Ne felejtse el egészen, írjon néha hívének:

Ellesleynek

Ps. Millicent Ingram a pénzt rendben megkapta, bocsánatkéréseit nevetségesnek találja barátok közt, sokszor üdvözli önt, és szeretettel gondol önre; egyben azt is megírhatom, hogy a menyasszonyom.

Rettenetes meleg nap volt. Mihály délután bódultan járkált a Borghese-kertben, korán lefeküdt, fáradtan elaludt, azután megint felébredt.

Félálomban szakadékos, vad tájat látott maga előtt, a táj ismerős volt, és még félálomban eltűnődött, hogy honnan ismeri ezt a szűk völgyet, ezeket az izgatott fákat, ezt a stilizálnak látszó romot; talán Bologna és Firenze közt látta a vonatból, azon a gyönyörű útszakaszon, talán bolyongása közben Spoleto fölött, talán egy Salvatore Rosa-képen valamelyik múzeumban. A tájnak baljóslatú és veszendő hangulata volt, és veszendő volt az a kis figura is, az utas, aki botjára támaszkodva ment át a tájon, feje fölött a hold világa. Tudta, hogy az utas nagyon régóta megy egyre elhagyatottabb tájakon, izgatott fák és stilizált romok alatt, viharok és farkasok rettegtetik, és talán nincs más senki sem, aki olyan éjszakában vándorolna és olyan egyedül.

Csöngettek. Mihály villanyt gyújtott, és az órájára nézett. Éjfél már elmúlt. Ki lehet ez? Biztosan nem is csöngettek. A másik oldalára fordult.

Megint csöngettek. Izgatottan felkelt, magára kapott valamit és kiment. Éva állt az ajtóban.

Mihály zavarában köszönni is elfelejtett.

Ez így van; az ember mániákusan, veszendően, a pokol és a halál határán vágyódik valaki után, keresi, kergeti, hiába, és élete elsorvad a nosztalgiában. Amióta Rómában volt, állandóan ezt a pillanatot várta, erre készült, és már-már azt hitte, hogy sosem fog Évával beszélni. És azután egyszerre megjelenik, és akkor az ember olcsó pizsamáját a mellén összeszorítja, szégyelli, hogy kócos, borotvátlan, mérhetetlenül szégyelli lakását, és legjobb szeretné, ha nem lenne ott az, aki után kimondhatatlanul vágyódott.

De Éva mindezzel nem törődött. Felszólítás és köszönés nélkül besietett Mihály szobájába, beült egy karosszékbe, és mereven nézett maga elé.

Mihály utánacsoszogott.

Éva nem változott semmit. A szerelem mindvégig megőriz egy pillanatot, azt a pillanatot, amikor született; és akit szeretnek, sosem öregszik meg, szerelmese szemében mindig tizenhét éves marad, és kócos haját, könnyű, nyári ruháját ugyanaz a barátságos szél borzolja egy életen át, ami akkor fűjt, abban a végzetes pillanatban.

Mihály annyira zavarban volt, hogy csak azt tudta kérdezni: - Honnan tudta a címemet?

Éva idegesen legyintett.

- Telefonáltam Pestre, a bátyádnak. Mihály, meghalt Ervin.

- Tudom - mondta Mihály.

- Honnan tudod? - kérdezte Éva.

- Ellesley írt, az a kis doktor, akivel úgy tudom, te is találkoztál egyszer Gubbióban, a házban, ahol nyitva volt a halottak kapuja.

- Igen, emlékszem.

- Ő ápolta Ervint utolsó óráiban, a folignói kórházban. Itt a levele.

Éva elolvasta a levelet és elgondolkozott.

- Emlékszel a nagy, szürke kabátjára - mondta azután -, és hogy mindig feltúrta a gallérját, amint lehajtott fejjel bandukolt...

- És valahogy mindig a feje ment elől, és ő a feje után, mint azok a nagy kígyók, amelyek előredobják a fejüket, és a testük utánacsúszik... És mennyit cigarettázott! Akármennyi cigarettát tettem eléje, mind elfogyott.

- És milyen édes volt, amikor jókedve volt vagy ivott...

Pater Severinus eltűnt, és a folignói halottban csak Ervin halt meg, a különös fiú és jóbarát és az ifjúság legszebb emléke.

- Tudtam, hogy nagyon beteg - mondta Mihály. - Próbáltam is rábeszélni, hogy gyógyíttassa magát. Gondolod, hogy talán jobban kellett volna rábeszélnem? Talán ott kellett volna maradnom Gubbióban, és el nem mennem addig, amíg valami nem történik gyógyulása érdekében?

- Azt hiszem, Pater Severinusig nem is ért volna fel a mi gondoskodásunk, gyengédségünk és aggodalmunk. Számára a betegség nem az volt, mint ami más ember számára, nem csapás, hanem talán ajándék. Mit tudjuk mi azt? És hogy milyen könnyű volt neki meghalni.

- Hiszen olyan rutinja volt a halál dolgában; az utóbbi években, azt hiszem, mással sem foglalkozott.

- Mégis lehet, hogy borzasztó volt neki meghalni. Nagyon kevés ember van, aki a saját halálával hal meg, mint... mint Tamás.

A lámpaernyő meleg narancssárga reflexe Éva arcára hullt, és arca most még sokkal inkább ugyanaz az arc volt, amit Éva az Ulpius-házban hordott, olyankor... olyankor, amikor játszottak, és Tamás és Mihály meghaltak érte vagy általa. Micsoda fantázia vagy emlék játszhat most benne? Mihály fájó és dobogó szívére szorította kezét, és ezer dolog futott keresztül fején: a régi játékok beteg örömeinek emléke és az etruszk szobrok a Valle Giuliaiban, Waldheim magyarázatai, a Másik Vágy és a halálhetéra.

- Éva, te ölted meg Tamást - mondta.

Éva összeresztette, arckifejezése teljesen megváltozott, és kezét homlokára szorította.

- Nem igaz! Nem igaz! Hogy jut eszedbe?

- Éva, te ölted meg Tamást.

- Nem, Mihály, esküszöm, hogy nem. Nem én öltem meg... nem lehet így felfogni a dolgot. Tamás öngyilkos lett. Ervinnek elmondtam, és Ervin mint pap is megadta az abszolúciót.

- Mondd el nekem is.

- Igen, elmondom. Ide hallgass. Elmondom, hogyan halt meg Tamás.

Éva keze jéghideg volt Mihályéban, és Mihályon is borzongások futottak át, szíve rettenetesen nehéz lett. Megállíthatatlanul ereszkedtek alá a bányákba, folyosókon, aknákon és föld alatti, sós tavakon keresztül, és most beérnek a barlangba, ahol a dolgok és éjszakák legbelsőbb közepén, a titok és a rém lakik.

- Emlékszel, ugye, hogy volt. A kőrökre, és hogy apám milyen erőszakos volt, és hogy azt kértem, néhány napra elutazhassam Tamással, mielőtt hozzámegyek.

- Emlékszem.

- Hallstattba mentünk. Tamás gondolta ki ezt a helyet. Mikor odaértem, mindent megértettem. Nem is tudom neked elmondani... egy ősi, fekete város, halott, fekete tó mellett. Olaszországban is vannak hegyi városok, de az sokkal sötétebb, sokkal borzasztóbb, olyan hely, ahol csak meghalni lehet. Tamás már útközben megmondta, hogy nemsokára meghal. Emlékszel, ugye, a hivatal... és nem tudott abba belenyugodni, hogy tőlem el kell szakadnia... és különben is, emlékszel, hogyan vágyódott mindig a halál után, és azt is tudod, hogy nem akart véletlenül meghalni, hanem gondosan elkészülve rá...

Tudom, hogy minden más ember a lelkére beszélt volna, vagy sürgönyözött volna jobbra és balra, segítséget kért volna barátaitól és a rendőrségtől és a mentőktől, és nem tudom, honnan szokás. Nekem is az volt az első érzésem, hogy tennem kellene valamit, segítségért kellene kiáltanom. Nem tettem, és kétségbeesetten vigyáztam Tamás lépéseire. De azután egyszerre megvilágosodott bennem, hogy Tamásnak igaza van. Hogy honnan tudtam, nem mondhatom meg... de emlékszel, mindig milyen közel voltunk egymáshoz, mennyire tudtam, mi történik benne - és most tudtam, hogy nem lehet rajta segíteni. Ha nem most, hát akkor máskor, nemsokára, és ha én nem leszek ott, akkor egyedül fog meghalni, és az szörnyű lesz, mind a kettőnknek.

Tamás észrevette, hogy beletörődtem, és közölte velem, hogy melyik nap fog megtörténni. Aznap még csónakáztunk a halott tavon, de délután már esett az eső, és bementünk a szobánkba. Soha annyira őszt nem volt ezen a világon, Mihály.

Tamás megírta búcsúlevelét, semmitmondó szavakkal, minden megokolás nélkül. Azután megkért, hogy készítsem el a mérget, és adjam oda neki...

Hogy miért kellettem ehhez én?... és hogy miért tettem meg... látod, ezt csak te tudod talán megérteni, te, aki együtt játszottál velünk annak idején.

Nem éreztem azóta sem semmiféle lelkiismeretfurdalást. Tamás meg akart halni, én ezt úgysem tudtam volna megakadályozni, és nem is akartam, mert tudtam, hogy így jobb neki. Hogy teljesítettem utolsó kívánságát, jól tettem, és nem bántam meg soha. Talán, ha nem vagyok ott, ha nem én adom neki a mérget, nincs elég lelkiereje, órákig küszködik magával, és végül mégis megissza, és gyávasága miatt szégyenkezve, félszegen megy a halálba. De így bátran, habozás nélkül megölte magát, mert játszott, megjátszotta, hogy én ölöm meg, előadta a színdarabot, amit annyit próbáltunk odahaza.

- Azután nyugodtan lefeküdt, én az ágy szélére ültem. Mikor a halálos álmoság közeledett hozzá, magához vont és megcsókolt. És csókolt mindaddig, amíg karja le nem hullott rólam. Nem voltak testvéri csókok, Mihály, igaz. Akkor már nem voltunk testvérek, hanem valaki, aki tovább él és valaki, aki meghal... akkor már szabad volt, azt hiszem.

Nagyon sokáig hallgattak.

- Éva, miért üzented, hogy ne keresselek? - kérdezte végre Mihály. - Miért nem akarsz találkozni velem?

- Ó, hát te nem érzed, Mihály, nem érzed, hogy nem lehet?... ha ketten vagyunk, nem vagyunk ketten... Tamás minden pillanatban itt lehet. És most már Ervin is... Nem tudok veled együtt lenni, Mihály, nem.

Felkelt.

- Még egy percre ülj le - mondta Mihály oly csendesen, ahogy legnagyobb indulatában beszél az ember. - Igaz az, hogy Indiába mégy? - kérdezte. - Hosszú időre?

Éva bólintott.

Mihály kezét tördelte.

- Igazán elmégy, és nem látlak többet?

- Igazán. Veled mi lesz?

- Csak egy lehet velem: meghalni a saját halálommal. Mint... mint Tamás.

Elhallgattak.

- Komolyan gondolod ezt? - kérdezte végre Éva.

- A legkomolyabban. Nincs semmi értelme, hogy Rómában maradjak. És még kevesebb értelme van annak, hogy hazamenjek. Semminek sincs már értelme.

- Nem lehetne segíteni rajtad? - kérdezte Éva minden meggyőződés nélkül.

- Nem. Illetve egy módon mégis. Valamit tehetnél értem, Éva.

- Nos?

- Nem merem megmondani, oly nehéz.

- Mondd meg.

- Éva... légy mellettem, mikor meghalok... mint Tamás mellett, Éva.

Éva elgondolkozott.

- Megteszed? Megteszed? Éva, csak ezt kérem tőled, és azután soha semmit, amíg a világ világ.

- Jól van.

- Ígéred?

- Ígérem.

6

Erzsi visszaérkezett Párizsba. Telefonált Jánosnak, aki érte is jött este, hogy elmenjenek vacsorázni. Erzsi úgy találta, hogy Szepetneki szórakozott, és nem örül neki különösebben. Ez a gyanúja megerősödött, amikor János azt mondta:

- Ma a perzsával vacsorázunk.

- Miért? Első este!

- Igaz, de nem tehetek róla. Ragaszkodott hozzá, és tudod, kénytelen vagyok a kedvében járni.

Vacsora közben János nagyobbára hallgatott, a beszélgetés Erzsi és a perzsa közt folyt le.

A perzsa hazájáról beszélt. Ott nehéz és romantikus mesterség a szerelem, ott még most is úgy van, hogy a szerelmes ifjúnak egy három méter magas kőfalon kell átmásznia, el kell rejtőznie az imádott hölgy atyjának kertjében, hogy kilesse a pillanatot, amikor az imádott hölgy kísérő-nőjével arra sétál. Ilyenkor titokban válhatnak egy-két szót; de az ifjú életével játszik.

- És az jó? - kérdezte Erzsi.

- Igen, nagyon jó - felelte a perzsa -, nagyon jó. Az ember sokkal jobban megbecsüli az olyan dolgot, amiért várnia, küzdenie és szenvednie kellett. Sokszor azt hiszem, az európaiak nem is tudják, mi a szerelem. Aminthogy technikailag csakugyan nem tudják.

Szeme izzott, gesztusai túlságosak és mégis előkelőek voltak, meg nem szelídített, igazi gesztusok.

- Nagyon örülök, hogy visszajött, Madame - mondta egyszerre. - Már-már attól félttem, hogy ott marad Olaszországban. Pedig kár lett volna... nagyon sajnáltam volna.

Erzsi, köszönő mozdulattal, egy pillanatra rátette kezét a perzsáéra. Keze alatt a perzsa keze összehúzódott, és olyan lett, mint egy karom. Erzsi megijedt, és elhúzta kezét.

- Nagyon szeretném megkérni valamire - mondta a perzsa. - Fogadjon el tőlem egy kis ajándékot. Annak az öröme, hogy visszaérkezett.

Nagyon finom kidolgozású, arany tabatière-t vett elő.

- Tulajdonképpen ópiumszelence - mondta. - De cigarettát is lehet beletenni.

- Nem tudom, milyen alapon fogadhatom el - mondta Erzsi zavartan.

- Semmiféle alapon. Azon az alapon, hogy én jól érzem magam. Azon az alapon, hogy én nem vagyok európai, hanem onnan jöttem, ahol az emberek könnyen és jószívvel adnak ajándékot, és akkor hálásak, ha elfogadják azt. Fogadja el azért, mert én vagyok Lutphali Suratgar, és ki tudja, mikor lát még egyszer ilyen madarat az életben.

Erzsi kérdően nézett Jánosra. A tabatière nagyon tetszett neki, szeretne volna elfogadni. János helyeslően intett szemével.

- Hát elfogadom - mondta Erzsi -, és nagyon köszönöm. Mástól nem fogadnám el, csak magától. Mert ki tudja, mikor látok még egyszer ilyen madarat az életben.

Hármuk vacsoráját a perzsa fizette ki. Erzsit ez kissé idegesítette. Szinte olyan, mintha János tálalná őt a perzsának, mintha az impresszáriója lenne, enyhén szólva, és maga szerényen háttérbe vonulna... De elkergette ezt a gondolatot. Jánosnak biztosan megint nincs pénze, azért hagyja, hogy a perzsa fizessen. Vagy a perzsa ragaszkodik hozzá, keleti magnificenciájával. Különben is Párizsban mindig egy fizet csak.

Éjszaka János hamar elaludt, és Erzsinek volt ideje gondolkozni.

- Jánossal a dolog kezd véget érni, az kétségtelen, és nem is sajnálom. Ami érdekes van benne, azt mind tudom már kívülről. Mindig nagyon félttem tőle, hogy egyszer leszúr, vagy ellopja a pénzemet, de, úgy látszik, hiába félttem, és egy kicsit csalódtam benne. Mi jön azután? Talán a perzsa? Úgy látszik, tetszem neki.

Sokáig gondolkozott, hogy milyen lehet a perzsa egészen közelről. Ő igen, ő bizonyára igazán tigris, tigris, éjszakánk erdejében sárga láng. Hogy ég a szeme... Félelmes lehet. Igen, félelmes lehet. Meg kellene egyszer próbálni. A szerelemnek még annyi ismeretlen vidéke van, titkok, nagyszerűségek, paradicsomok...

Két nappal később a perzsa autókirándulásra hívta meg őket Paris Plage-ba. Megfürödtek a tengerben, megvacsoráztak, és hazafelé indultak a sötétben.

Az út sokáig tartott, és a perzsa, aki a kocsit vezette, kezdett mindinkább bizonytalan lenni.

- Te, láttuk mi idejövet ezt a tavat? - kérdezte Jánostól.

János tűnődve nézett a sötétbe.

- Lehet, hogy te láttad. Én nem.

Megálltak, és a térképet tanulmányozták.

- Ördög tudja, hol lehetünk. Én itt nem látok semmiféle tavat.

- Mindjárt mondtam, hogy a vezető ne igyék annyit - mondta ingerülten.

Tovább mentek, bizonytalanul. Se ember, se jármű az egész környéken.

- Ez az autó nincs rendben - mondta János. - Figyeled, hogy köhög időnként?

- Igen, csakugyan köhög.

Amint továbbmentek, a köhögés feltűnő lett.

- Értesz te a szerkezethez? - kérdezte a perzsa. - Mert én nem értek hozzá semmit. Számomra az autó szerkezete még mindig ördögi csoda.

- Állj le, majd megnézem, mi baj.

János leszállt, felemelte a hűtő fedelét, és vizsgálódni kezdett.

- A ventilátor szíja egészen tönkrement. Hogy lehet ilyen szíjjal szaladgálni a világban? Meg kellene néha nézetni a kocsidat.

Egyszer csak nagyot és csúnyán káromkodott.

- Szentkékű kékhas, elszakadt a szíj! Na, ezt jól megcsináltuk.

- Megcsináltad.

- Megcsináltam. Innen ugyan nem megyünk tovább, amíg egy másik szíjat nem kerítünk. Akár ki is szállhattok.

Kiszálltak. Közben megeredt az eső, Erzsi összekapcsolta gumiköpenyét.

A perzsa dühös és türelmetlen volt.

- Az ördögbe is, most mit csináljunk? Itt állunk az országút közepén, sőt erős a gyanúm, hogy ez még csak nem is országút.

- Ott látok valami házat - mondta János. - Próbáljunk ott szerencsét.

- Ugyan, ilyen késő éjszaka? Ilyenkor már mindenki alszik a francia vidéken, és aki ébren van, nem áll szóba gyanús külföldiekkel.

- De ott világos van - mondta Erzsi a házra mutatva.

- Próbáljuk meg - mondta János.

Lezárták az autót, és a ház felé igyekeztek. A házat a domb alján fal vette körül, de a kapu nyitva volt. Felmentek a házhoz.

Úri külsejű ház volt, miniatűr kastélynak látszott a sötétben, erősen kiugró marquise-zal és nemes francia vonalakkal.

Bezörgettek. Egy öreg parasztasszony dugta ki fejét az ajtó kis nyílásán. János előadta, hogy mi járatban vannak.

- Majd mindjárt szólok az uraságoknak.

Nemsokára egy középkorú, vidékiesen öltözött francia jött eléjük, alaposan megszemlélte őket, mialatt János neki is előadta az esetet. Arca lassanként felderült, és nagyon barátságos lett.

- Hozta isten önöket minálunk, hölgyeim és uraim. Jöjjenek beljebb, majd azután megbeszéljük a dolgot.

Bevezette őket egy régies, vadászkastélyokra emlékeztető szobába, ahol egy asszony ült az asztal mellett, kézimunka fölött. Nyilván a felesége. A férfi röviden elmondta neki is a helyzetet, és leültette a vendégeket.

- Nekünk szerencse a maguk szerencsétlensége - mondta az asszony. - Nem is képzelik, milyen unalmasak ezek a vidéki esték. De hát az ember nem hagyhatja el a birtokot ebben az évszakban, nem igaz?

Erzsi valahogy nem érezte jól magát. Az egész kastély nem volt reális, vagy túlságosan is reális volt, mint egy naturalista színi előadás. Ez a két ember vagy örökké itt ül a lámpa alatt, szótlánul és vár - vagy csak abban a pillanatban keletkeztek, amikor ők ideérkeztek. A bőrfelületén érezte, hogy valami nem stimmel.

Kiderült, hogy a legközelebbi falu, ahol esetleg garázst találnak, három kilométernyire van, de a vendégszerető házaspárnak nincs senkije, akit elküldhetne, mert a férfiszemélyzet ma éjszaka kint alszik a majorban.

- Maradjanak itt ma éjszakára - indítványozta az asszony. - Van itt fekvőhely mind a hármuk számára.

De János és a perzsa ragaszkodtak hozzá, hogy még éjszaka Párizsban kell lenniük.

- Engem várnak - mondta a perzsa, diszkrét mosollyal jelezve, hogy hölgyről van szó.

- Nincs más hátra - mondta János -, egyikünknek át kell gyalognia a faluba. Három kilométer igazán nem sok. Természetesen én megyek át, mert én rontottam el a szíjat.

- Dehogyan - mondta a perzsa -, én megyek át, mert az én vendégeim vagytok, nekem kell gondoskodnom rólatok.

- Húzzunk sorsot - indítványozta János.

A sors úgy döntött, hogy János menjen át.

- Mindjárt visszajövök - mondta János és elsietett.

A házigazda bort hozott, saját termést. Ültek az asztal körül, ittak, és csendesen beszélgettek, időnként hallgatva az eső kopogását az ablaktáblán.

Erzsiben az irrealitás érzése nőttön-nőtt. Már nem tudta, miről beszél a háziasszony és a házigazda. Valószínűleg falusi életük monoton rendjét adták elő, egyhangúan és elringatóan, mint az eső. Vagy talán az eső kopogása volt olyan elringató, vagy az, hogy nem tartozott a világon immár senkihez sem, itt ült a világ végén egy francia kastélyban, amelynek a nevét sem tudja, és ahová teljesen megokolatlanul került, mert éppígy ülhetne a világ másik végén egy másik kastélyban, és annak sem volna semmi megokolása.

Azután úgy érezte, hogy nem ez ringatja, hanem a perzsa tekintete, mellyel időnként végigsimít rajta. Gyengéd, meleg, meghatott tekintettel, egészen másképp, mint ahogy a hideg és kék, európai szemek néznek. Állati meleg és biztosság volt a perzsa tekintetében. Elringató. Igen, ez az ember szereti a nőket... de nemcsak úgy... nem azért szereti őket, mert ő férfi, hanem azért, mert azok nők, kedvesek és szeretetre szorulóak. Megvan: úgy szereti őket, mint az igazi kutyabarád a kutyákat. És ez talán a legtöbb, amit egy nő kaphat.

Félálmban azon vette észre magát, hogy az asztal alatt kezében tartja a perzsa kezét és simogatja.

A perzsa egy tized-mozdulattal sem árulta el magát. Udvariasan beszélgetett a háziakkal. Erzsi mégis érezte, amint az egész ember áttüzesedik, olyan vulkanikusan, hogy szinte várta, mikor csapnak ki lángok belőle. És csak várt a perzsa, talán nem is gondolkozott semmiféle terven, ily késő éjszaka...

- Azt hiszi, én is megközelíthetetlen perzsa hölgy vagyok? Istenem, ki kellene menni sétálni... de esik az eső.

Egyszer csak kopogtak. A parasztasszony egy ázott suhancot vezetett be; a háziak ismerték. A suhanc elbeszéléséből kiderült, hogy János átért a szomszéd faluba, de ott nem talált megfelelő szíjat, ellenben kifecamította a lábát, és legjobbnak gondolja, ha az éjszakát ott tölti az ottani orvosnál, aki nagyon kedves ember. Kéri, hogy jöjjenek majd érte, ha az autót valahogy rendbehozták.

Ezt a hírt megdöbbenve vették tudomásul, aztán megállapították, hogy ha a dolog így áll, legjobb lesz lefeküdni, mert éjfél már rég elmúlt. A háziasszony felvezette őket az emeletre. Miután igen tapintatosan megállapította, hogy Erzsi és a perzsa nem tartoznak össze, mindgyüküknek egy-egy külön szobát jelölt ki és elbúcsúzott. Erzsi is elbúcsúzott a perzsától, és bement szobájába, ahol az öreg parasztasszony megvetette ágyát, és jó éjszakát kívánt.

Mintha minden elő lett volna készítve. Erzsi ekkor már nem is kételkedett abban, hogy minden elő volt készítve. Bizonyára János tervelte ki ezt a kis színjátékot, amit most megjátszottak a tiszteletére. Az autódéfekt, a kis kastély az útban, János balesete, és most jön majd az utolsó felvonás, happy enddel.

Körülnézett szobájában. Az ajtót gondosan bezárta, azután elmosolyodott: a szobának még egy ajtaja volt, és annak nem volt kulcsa. Óvatosan kinyitotta ezt az ajtót, egy sötét szoba volt előtte. De a sötét szoba szemben levő falában ajtó volt, és alóla világos csík látszott ki. Csendesen odalopózkodott; a szomszéd szobában valaki járkált. Visszaemlékezett a szobák elhelyezésére, amint végigjöttek a folyosón, és megállapította, hogy az ajtó mögött a perzsa szobája van. A perzsa bizonyára nem fogja bezárni ajtaját. Kényelmesen át fog sétálni az ő szobájába. És természetes is: az után, hogy oly intimen üldögéltek ott lent, a lámpa alatt. Visszament szobájába.

A tükörben látta, hogy mennyire elpirult. János eladta a perzsának, és a perzsa megvásárolta, mint egy borjút; neki előlegképpen odaadta a tabatière-t (amelyről Sári megállapította, hogy sokkal, sokkal értékesebb, mint ahogy az ember első pillanatban gondolná) - János bizonyára készpénzt kapott. Mélységes megalázottság és düh öntötte el. Úgy tudta volna a perzsát szeretni... de hogy így bánik vele, mint egy árucikkkel! Ó, milyen hülyék a férfiak! Ezzel mindent elrontott.

- Miért van az, hogy engem mindenki elad? Mihály eladott Zoltánnak, még levélben is igazolta az alku megtörténtét, és most János elad a perzsának, és isten tudja, a perzsa idővel micsoda görögnek vagy örménynek ad majd el; és amellet folyton olyan férfiak adnak el, akiknek egyáltalán nem képezem tulajdonát. - Törte a fejét, hogy mi lehet az benne, amiért a férfiak eladják? Vagy talán nem is benne van a hiba, hanem a férfiakban, akikkel összekerült, Mihályban és Jánosban és abban, hogy mind a ketten Évát szeretik, aki eladó nő, és másképp nem tudják elképzelni?

Még pár perc, és bejön a perzsa, és a világ legtermészetesebb módján perfektuálni akarja majd az üzletet. Disznóság! Valamit kell tennie. Menjen le a háziasszonyhoz, és csináljon nagy jelenetet, kérje a védelmét? Nevetséges volna, hiszen a háziak a perzsa megfizetett emberei. (Kik lehetnek? Nagyon jól játszották szerepüket; talán színészek, hiszen a perzsa most mozivállalkozó.) Tanácstalanul járt fel és alá.

Hátha téved. Hátha a perzsának eszeágában sincs bejönni.

Most jött rá, hogy ha a perzsa nem jönne be, az éppolyan sértő volna, mint hogyha bejönne.

Ha bejönne... Talán nem is olyan sértő és megalázó. A perzsa nagyon jól tudta, hogy tetszik Erzsinek, Erzsi maga adott rá felhívást, hogy bejöjjön. Nem úgy jön hozzá, mint háremének egy rabszolganőjéhez, hanem mint egy nőhöz, aki szereti őt, és akit ő is szeret, miután gondosan elhárította az útból az akadályokat. Hogy eladták? Igen, eladták. De tulajdonképpen az a tény, hogy férfiak hatalmas összegeket fizetnek ki érte, egyáltalán nem megalázó, ellenkezőleg, nagyon is hízelgő, mert az ember csak olyasmért ad ki pénzt, ami értékes neki... Hirtelen vetkőzni kezdett.

Megállt a tükör előtt, és néhány pillanatig elégedetten szemlélte vállát és karját, mint részét az egésznek, amiért „a férfiak hatalmas összegeket fizetnek ki”. A gondolat most már határozottan mulattatta. Hát megéri? Ha nekik megéri...

Az előbb, ott lent, a lámpa alatt, nagyon vágyódott a perzsa ölelésére. Nem a legegyszerűsebb vággyal, több volt benne a kíváncsiság, az egzotikum vágya. Azért akkor nem gondolt rá, hogy valóra válhat. Most pedig rövid idő múlva egész testével érezni fogja azt a vulkáni izzást, amit a perzsában sejtett. Milyen furcsa és félelmetes az ilyen készülődés és várakozás!

Fogvacogó izgalom töltötte el. Ez lesz élete nagy éjszakája. A cél, a beteljesedés, amely felé minden út vezetett. Most, most végre a háta mögött hagy minden nyárspolgári konvenciót, mindent, ami még Pest benne, és valahol Franciaország mélyén, éjszaka, egy ódon kastélyban,

átadja magát egy férfinak, aki megvásárolta, átadja magát egy egzotikus vadállatnak, teljesen elveszítve úrinő-mivoltát, mint egy keleti kéjné a Bibliában vagy az Ezeregyéjben. Mindig is ez a vágykép bujkált fantáziája alján, már akkor is, amikor Zoltánt megcsalta Mihállyal... És ösztöne helyesen választott, mert útja Mihállyal íme csakugyan ide vezetett.

És most itt van ez a férfi, aki talán a végérvényes. Az igazi tigris. Az egzóta. A szerelem embere. Néhány perc, és meg fogja tudni. Megborzongott. Hideg van? Nem, félt.

Gyorsan újra felvette blúzát. Megállt a folyosóra vezető ajtónál, és szívére szorította kezét, azzal az együgyű és őszinte gesztussal, amelyet annyiszor látott a moziban.

Képzeletében alaktalanul és fej nélkül, rémítően megjelent a titok. A keleti titok, a férfiak titka, a szerelem titka, ki tudja, micsoda riasztó, gyötrő, marcangoló mozdulatokkal és tettekkel közeledik hozzá ez az idegen, ez a tízszeresen idegen férfi, ki tudja, nem fog-e megsemmisülni, mint a halandó nők egykor az istenek karja közt. Ki tudja, micsoda titokzatos iszonyúságok...

Akkor megint úrrá lett rajta egyszerre jólneveltsége, úrinő-volta, jó tanuló-volta, takarékos-sága, minden, ami elől menekült valaha. Nem, nem, nem meri... Az ijedtség erőssé és találé-konnyá tette. Pillanatok alatt minden bútort odarángatott a be nem zárható ajtó elé, még a súlyos ágyat is megfogta, és sírva, könnyeit nyelve, odavonszolta azt is az ajtó elé. Azután kimerülten ráesett.

Éppen jókor. A szomszéd szobából a perzsa puha lépései hallatszottak. A perzsa az ajtó előtt állt. Hallgatózott, azután lenyomta a kilincset.

Az ajtó, megtámasztva a szoba minden bútorával, ellenállt. A perzsa nem erőlködött.

- Elisabeth - mondta csendesesen.

Erzsi nem felelt. A perzsa megint megkísérelte kinyitni az ajtót, ezúttal, úgy látszik, már nekifeküdt a vállával. A bútorok egy kicsit engedtek.

- Ne jöjjön ide! - kiáltotta Erzsi.

A perzsa megállt, rövid ideig teljes csend volt.

- Elisabeth, nyissa ki az ajtót - mondta a perzsa hangosabban.

Erzsi nem felelt.

A perzsa valamit sziszegett, és teljes erejével nekifeszült az ajtónak.

- Ne jöjjön be - sikította Erzsi.

A perzsa elengedte az ajtót.

- Elisabeth - mondta még egyszer, de mintha nagyon messziről és elhalóan.

Azután egy idő múlva azt mondta:

- Jó éjszakát - és visszament szobájába.

Erzsi vacogó foggal, felöltözve feküdt ágyán. Sírt, és szörnyű fáradt volt. A tisztánlátás perce volt ez, amikor az ember megérti egész életét. Nem szépítette maga előtt a dolgot: tudta, hogy nem azért nem engedte be a perzsát, mert bántották a megalázó körülmények, nem is azért, mert tisztességes asszony, hanem azért, mert gyáva. Közeledett hozzá a titok, amit mindegyre keresett, és ő megszökött a titok elől. Kispolgári nő volt egész életében, és az is fog maradni.

Ó, ha most visszajönne a perzsa, most már beengedné... Hiszen nem fog belehalni, nem történhet semmi igazán rettenetes, ó, mily ostobaság volt ez a gyerekes rémület. Ha most visszajönne a perzsa, elmúlna róla ez az iszonyú fáradtság és egyáltalán minden, minden...

De a perzsa nem jött vissza. Erzsi levetkőzött, lefeküdt és elaludt.

Egy-két órát alhatott. Felébredt, kint már derengett. Fél négy volt. Kiugrott az ágyából, megmosta arcát és kezét, felöltözött, és kiosont a folyosóra. Nem is gondolkozott rajta, tudta, hogy innen el kell menekülnie. Tudta, hogy a perzsát nem szabad többet látnia. Szégyellte magát, és örült is, hogy ép bőrrel menekült meg. Jókedvű volt, és amikor sikerült kinyitnia a ház nagy kapuját, ami be volt reteszelve, de nem volt kulccsal bezárva, és sikerült a kerten át kijutnia az országútra, anélkül hogy valaki észrevette volna, kamaszos bátorság fogta el, és úgy érezte, minden gyávasága dacára ő az, aki győzött, akinek sikerült.

Boldogan futott az országúton végig, nemsokára egy kis faluba ért. Kiderült, hogy vasútállomás is van egészen közel, sőt, hogy egy hajnali kofavonat indul Párizs felé. Még korán reggel volt, mikor a városba érkezett.

Szállodájába érve lefeküdt, és mélyen, talán boldogan aludt délutánig. Mikor felébredt, olyan érzése volt, mintha igazán felébredt volna valami hosszan tartó, szép és ijesztő álomból. Taxiba ült, és Sárihoz sietett, pedig nyugodtan átmehetett volna autóbusszon vagy metróon is. De most hogy felébredt, takarékosága is elmúlt.

Sárinak elmondta az egész esetet, azzal a cinikus nyíltsággal, ahogy nők egymás közt megtárgyalják szerelmeiket. Sári kisebb felkiáltásokkal és bölcsességekkel fűszerezte az elbeszélést.

- És most mit fogsz csinálni? - kérdezte végül is gyengéden és vigasztalóan.

- Hogy mit? Hát még nem találtad ki? Visszamegyek Zoltánhoz. Azért is jöttem ide.

- Visszamegy Zoltánhoz? Hát ezért hagytad ott? És azt hiszed, hogy most jobb lesz? Hiszen nem lehet azt állítani, hogy valami nagyon szereted. Nem értek... De teljesen igazad van. Abszolúte igazad van. Én is ezt tenném a te helyedben. Mégis, ami biztos, az biztos, és te nem arra születted, hogy öregkorodra diákéletet élj Párizsban, és úgy cserélgess a szeretőidet, mintha abból élnél.

- De mennyire, hogy nem arra születtem. És épp ezért... Kérlek, most már értem, hogy mi volt a tegnapi ijedelem alapja. Arra gondoltam, hogy hová fog ez vezetni. A perzsa után jöhet egy venezuelai, azután egy japán és esetleg egy néger... Arra gondoltam, hogy ha az ember egyszer elkezdi ezt, akkor nincs megállás, mert mi az ördög állítsa meg? És azt mégsem. Az mégsem lehet, hogy én egy olyan legyek, nem igaz? Ettől ijedtem meg, önmagamtól, attól, hogy mi mindenre lennék én képes, hogy még mi minden történhetnék velem. De nem, ezt azért mégsem. Valami kell, ami visszatartson egy nőt. És akkor már a legjobb Zoltán.

- Mi az, hogy a legjobb? Kitűnő. Gazdag ember, jó ember, imád téged, nem is értem, hogy hagyhattad ott. Most mindjárt írj neki, és pakolj és utazz. Erzsim... Milyen jó neked. És hogy fogsz nekem hiányozni.

- Nem, én nem írok neki, te fogsz írni.

- Félsz, hogy talán mégsem akar?

- Nem, drágám, attól igazán nem félek. De nem akarok írni neki, mert nem kell, hogy ő is tudja, hogy menekülök hozzá, nem kell, hogy ő is tudja, hogy ő az egyetlen megoldás. Higgye azt, hogy megsajnáltam. Különben még elbízna magát.

- Milyen igazad van!

- Írd meg neki, hogy te nagyon a lelkemre beszéltél, hogy menjek vissza hozzá, és úgy veszed észre, hogy bennem megvan a hajlandóság, csak büszkeségből nem akarom bevallani. Hogy a legjobb lesz, ha ő kijön Párizsba, és megpróbál beszélni velem. Te majd előkészíted a dolgot. Írj egy okos levelet, Sárrikám. Biztos lehetsz, hogy Zoltán nagyon gavalléros lesz hozzád.

- Nagyszerű, mindjárt írok is, itt, helyben, mindjárt. Te Erzsi, majd ha Pesten leszel, és megint Zoltán felesége leszel, küldhetsz nekem egy pár finom cipőt. Tudod, Pesten sokkal olcsóbb és jobb is, tartósabb is.

7

Foied vinom pipafo, cra carefo. Ma bort iszom, holnap nem lesz. A bor elfogyott, elfogyott a titokzatos nedv ott belül, ami reggelenként felébreszti az embert, és abba az illúzióba ringatja, hogy érdemes felkelnie. És abban a mértékben, amint a bor elfogyott, emelkedett alulról a sötét tenger, a tengersizem, amely mélységeiben az óceánnal függ össze, a Másik Vágy, az étellel ellenkező és az ételnél hatalmasabb.

Ami Tamás mint csíra volt benne, most növekedett valósággá. Mert nőtt benne ez a dolog, a saját halála, táplálkozott élete nedveiből, gondolkozott és okoskodott a gondolataival, magába itta a szép látnivalókat, amíg egészsé lett, és eljött az ideje, hogy előlépjen a világba mint valóság.

Megírta Évának az időpontot: szombat éjjel. Éva felelt: Ott leszek.

Csak ennyit. Éva kurta, matter-of-fact válasza mégis megdöbbenetette: csak ennyi neki az egész? Ekkora halálrutin! Félelmetes.

Érezte, hogy valami hidegség kezd terjedni benne, furcsa és beteg hidegség, mint mikor a helyi érzéstelenítés következtében egy testrész fokozatosan elzsibbad, és saját testünk idegenné és félelmetessé válik: úgy halt el benne lassan az a valami, ami Éva volt. Mihály jól ismerte a szerelem pauzáit, kihagyásait, amikor a szerelem legégőbb időszakának közepén hirtelen teljesen közömbössé válik az, akit szeretünk, és csodálkozva nézünk idegen, szép arcára, hogy vajon ez-e az a nő... Most is ilyen, de minden eddiginél erősebb pauzát érzett. Éva kihült.

De akkor mi lesz az utolsó percek tamási édességével?

Furcsa, időszerűtlen humor vett rajta erőt, és megállapította, hogy a nagy aktus határozottan rosszul kezdődik.

Ez szombat délután volt. Szembetalálta magát a legközelebbi órák programjának súlyos kérdésével. Mít csinál az ember ilyenkor, amikor már semminek sincs értelme? „Egy öngyilkos utolsó órái” - ez a rá alkalmazható kifejezés még jobban megdöbbenetette, mint azelőtt az, ha megállapította magáról, hogy „mámoros a szerelemtől”, vagy „nem tud nála nélkül élni”. Milyen rettenetes, hogy életünk legkimagaslóbb pillanatai és állapotai csak a legbanálisabb kifejezésekkel közelíthetők meg, és hogy valószínűleg csakugyan ezek a legbanálisabb pillanataink. Ilyenkor ugyanolyanok vagyunk, mint más ember. Mihály most „elő fog készülni a halálra”, mint ahogy más ember teszi, aki tudja, hogy nemsokára meg kell halnia.

Igen, nincs más mit tenni, nem vonhatja ki magát a törvények alól, az utolsó pillanatokban is kénytelen konformizálódni. Ő is búcsúlevelet fog írni, amint illik. Nem is volna rendes dolog, ha apját, anyját búcsú nélkül hagyná itt. Levelet ír nekik.

Az első fájdalmas pillanat az volt, amikor ez eszébe jutott. Eddig csak tompa, fáradt rosszkedvet érzett, ködöt, amelyben titokzatosan, zölden foszforeszkált az utolsó percek várt teljesevé és a Tamásra való gondolás. De most, hogy szüleire gondolt, erős fájdalmat érzett, erős, világos fájdalmat, a köd kitisztult, sajnálni kezdte szüleit, és sajnálta magát, bután, szentimentálisan, fonákul. Elszégyellte magát, és elővette a töltőtollat, hogy példás fegyelmezettséggel és közönnyel, de azért meleg szavakban bejelentse tettét, nyugodtan, fölényel, halálrutinnal.

Amint ott ült töltőtollal kezében, és várta, hogy eszébe jussanak a példásan fegyelmezett mondatok, egyszerre csöngettek. Mihály erősen összerezett. Hétszámra nem jön hozzájuk senki, ki lehet ez éppen most? Egy pillanatra megnevezhetetlen sejtelmek futottak át rajta. A háziasszony nem volt otthon. Nem, nem nyit ajtót, most már igazán nincs értelme, most már nincs dolga senkivel.

De a csöngetés egyre erősebb és türelmetlenebb lett. Mihály vállat vont, mint aki azt mondja: „Mit csináljak, ha ilyen erőszakosak!” - és kiment. Egy kis megkönnyebbülést is érzett.

Az ajtóban legnagyobb meglepetésére Vanninát találta és még egy olasz lányt. Nagyon ünnepélyesen voltak öltözve, fekete selyemsál volt a fejükön, és a szokottnál alaposabban megmosakodhattak.

- Ó - mondta Mihály -, nagyon örülök - és hosszabb dadogásba kezdett, mert egyáltalán nem értette a helyzetet, de nem tudott elég jól olaszul ahhoz, hogy zavarát leplezze.

- Hát akkor jöjjön, Signore - mondta Vannina.

- Én? Hová?

- Hát a keresztelőre!

- Miféle keresztelőre?

- Hát az unokanővérem bambinójának a keresztelőjére. Nem kapta meg talán a leveletem?

- Nem kaptam meg. Maga írt nekem? Honnan tudta a nevemet és a címemet?

- A barátja megmondta; itt van ni, felírva.

Egy gyűrött cédulát vett elő, Mihály megismerte Szepetneki írását. „Kerek a káposzta”, ez állt rajta és Mihály lakcíme.

- Erre a névre írtak? - kérdezte Mihály.

- Igen. Furcsa név. Nem kapta meg a levelet?

- Nem, bizonyísten nem, nem értem, miért nem. De jöjjenek beljebb.

Bementek a szobába, Vannina körülnézett, és azt kérdezte:

- A signore nincs itthon?

- Nem, nekem nincs signorám.

- Igazán? Egész jó volna itt maradni... De hát a bambinót meg kell keresztelni. Jöjjön, jöjjön gyorsan. Már kezdenek gyülekezni az emberek, és a papot sem szabad megvárakoztatni.

- De kedvesem... én... én nem kaptam meg a maga levelét, amit nagyon sajnálok, és egyáltalán nem voltam elkészülve, hogy ma...

- Lehet, az nem tesz semmit. Úgy sincs semmi dolga, a külföldieknek sosincs dolguk. Vegye a kalapját, és jöjjön, avanti.

- De nekem éppen hogy sok dolgom van... Rettenetesen sok és fontos dolgom.

És elkomorodott. Minden eszébe jutott, és látta a helyzet hétköznapi rettenetességét. Búcsúlevél írása közben azzal zavarják meg, hogy jöjjön keresztelőre. Egyszer csak beállítanak hozzá ilyen kedves és ostoba dolgokkal: aminthogy mindig beállítottak hozzá kedves és ostoba dolgokkal, amikor az élet szörnyű és magasztos volt, és mindig a fejére estek szörnyű és magasztos dolgok, amikor az élet kedves és ostoba volt. Az élet nem forma, vagy legalábbis valami nagyon kevert műfaj.

Vannina felállt, hozzálépett, és vállára tette kezét.

- Micsoda fontos dolga van?

- Izé... Leveleket kell írnom; nagyon fontos leveleket.

Vannina az arcába nézett, Mihály zavartan elfordította fejét.

- Magának is jobb lesz, ha eljön most - mondta a lány. - Keresztelő után nagy ünnepi vacsora lesz minálunk. Megiszik egy kis bort, és majd azután írja meg, ha ugyan kedve lesz még hozzá, azokat a leveleket.

Mihály megdöbbenve nézett rá. Eszébe jutott a lány jóstehetsége. Úgy érezte, hogy a lány átlát rajta, és tudja, miről van szó. Hirtelen elszégyellte magát, mint egy tettenért iskolásfiú. Most nem látott semmi magasztosat abban, hogy meg akar halni. Deferált a nagyobb úr, a hétköznapi előtt, mint mindig. A papot csakugyan nem szabad megvárakoztatni... Pénzt tett a tárcájába, vette a kalapját, és elindultak.

De amint a sötét lépcsőházban maga előtt engedte a két nőt, és egyedül maradt, hirtelen eszébe jutott, micsoda kvalifikálhatatlan marhaság az, hogy most keresztelőre megy ismeretlen olasz prolikhoz - ilyesmi is csak vele fordulhat elő. Azon a ponton volt, hogy visszaszalad, és magára zárja az ajtót. De a lány mintha megérezte volna, belékarolt, és kihúzta az utcára. Cipelte magával a Trastevere felé, mint egy borjút. Mihály azt a gyönyörűséget érezte, amit kamaszkori játékaiban, amikor ő volt az áldozat.

A kiskocsmában már összegyűltek az érdekeltek, mintegy tizenöten-húszan. Nagyon sokat beszéltek, őhöz is, de nem értett semmit, mert a trasteverei tájszólást beszélték, különben sem nagyon figyelt oda.

Csak akkor rezzent fel, amikor megjelent a fiatal anya, karján a bambinóval. Mihály megijedt az anya sovány és beteg csúnyaságától és a bambinó citromszerű jellegétől. A gyermekeket sosem szerette, sem újszülött, sem későbbi állapotukban, idegenkedett és félt tőlük; és az anyákkal szemben is mindig kényelmetlen érzése volt. De ez az anya és ez az újszülött egész különösen iszonyatos volt - a csúf anya gyengédségében és a csúf csecsemő esendőségében valami sátáni Madonna-paródiát érzett, az európai ember legnagyobb szimbólumának valami kaján megcsúfolását. Olyan „késői” dolog volt ez... mintha az utolsó anya megszülte volna az utolsó gyermeket, és ezek itt körül nem is tudják, hogy ők az utolsó emberek, a történelem salakos üledéke, a haldokló Idő-isten utolsó és öngúnyal teljes gesztusa.

Ettől kezdve mindent, ami történt, az utolsó nap és éjszaka groteszken szomorú távlataiban élt át. Amint végignyüzsögtek a Trastevere szűk utcáin, és oda-odakiáltottak nyüzsgő ismerőseiknek, amint beözönlöttek a kis templomba, és minden mozdulatuk olyan furcsán fűrge és kicsiny volt, mindig tisztábban látta maga előtt:

- Ezek patkányok. Ezek patkányok, amelyek itt élnek a romok közt. Azért olyan fűrgek és olyan csúnyák és olyan szaporák.

Közben öntudatlanul teljesítette keresztapai funkcióit, Vannina mellette állt és dirigálta. A szertartás végetértével kétszáz lírát adott az anyának, és nagy erőfeszítések közt megcsókolta keresztfiát, aki immár a Michele nevet viselte.

(„Szent Mihály arkangyal, védelmezz minket harcainkban; a sátán gonoszsága és incselkedése ellen légy oltalmunk. Parancsoljon neki az Isten, esedezve kérünk; és te, égi seregek fejedelme, a sátánt és más gonosz szellemeket, kik a lelkek veszedelmére törnek e világon, Isten erejével taszítsd a kárhozatra. Amen.”)

A szertartás sokáig tartott. Utána mindannyian visszamentek a kiskocsmába. Az udvarban már vacsorára terítettek. Mihály éhes volt, szokása szerint. Tudta, hogy most már eleget tett kötelességének, és haza kellene mennie megírni a leveleket, de hiába, csábította a benne nagyon erős kulináris kíváncsiság, hogy miből, milyen érdekes népi ételekből fog állni az ünnepi vacsora. Vajon mások is éhesek és kíváncsiak a pastára, életüknek ezen a fokán? - kérdezte magától.

A vacsora jó volt, az a különös, zöld színű és kellemesen főzelékízű pasta, amit adtak, csakugyan speciális dolog volt, és megérdemelte Mihály kíváncsiságát. A háziak ugyan a húsrá voltak büszkék, mert azt ritkán esznek a Trastevere-negyedben, de Mihály a hústól nem volt elragadtatva, annál nagyobb lendülettel látott neki a sajtnak, ami számára ismeretlen típus és nagy élmény volt, mint minden új sajt. Közben sokat ivott, annál is inkább, mert szomszédja, Vannina, bőkezűen töltött neki, és mert nem értett egy szót sem a társalgásból, hát legalább ilyen formában akarta kivenni részét a közös jókedvből.

De a bortól nem lett jobb kedvű, csak bizonytalanabb, mérhetetlenül bizonytalan. Most már este volt, Éva nemsokára megérkezik hozzá... Fel kellene kelni és hazamenni. Most már semmi akadálya nincs, csak ez az olasz lány nem engedi. De ekkor már minden olyan távoli volt, Éva és a szándéka és a vágya, mind messze volt, úszott, úszó sziget valami éjszakai Tiberisen, és Mihály úgy érezte, ő már olyan személytelen és vegetatív, mint az eperfa az udvarban, és ő is úgy lógatja lombjait ezen az utolsó éjszakán, ami most már nem az ő utolsó éjszakája, hanem az emberiségé.

Mert éjszaka lett, az olasz csillagok ott ácsorogtak az udvar fölött. Mihály felállt, és érezte, hogy teljesen részeg. Nem értette, hogyan történt, mert nem emlékezett rá, hogy igazán sokat ivott volna - bár nem nagyon figyelte, lehet, hogy sokat ivott -, és nem érezte a kedvnek azt a crescendóját, ami részegségét meg szokta előzni. Egyik percről a másikra teljesen részeg volt.

Néhány lépést tett az udvaron, azután megtántorodott és elesett. Ez nagyon kellemes volt. Simogatta a földet, és boldog volt. - Ó, milyen jó - gondolta -, most már itt tartok. Most már nem eshetem le.

Úgy tapasztalta, hogy az olaszok felemelték, és rengeteg beszéd közt bevitték a házba, mialatt ő szerényen és bocsánatkérően szabadkozott, hogy igazán nem akar senkinek sem terhére lenni, csak folytassák, csak folytassák a kitűnőnek ígérkező ünnepséget.

Azután egy ágyon feküdt, és azonnal elaludt.

Mikor felébredt, koromsötét volt; a feje fájt, de egyébként eléggé józannak érezte magát, csak a szíve dobogott erősen, és nyugtalan volt. Miért rúgott be ennyire? Bizonyára hozzájárult az a lélekállapot is, amelyben volt, amikor leült inni, az ellenállása sokkal kisebb volt. Egyáltalán nem volt benne semmi ellenállás, az olasz lány azt tette vele, amit akart. Vajon az olasz lány akarta azt is, hogy ennyire berúgjon?

Nagyon nyugtalan lett. Eszébe jutott az az éjszaka, amikor egész éjjel Róma utcáin csavargott, és azután idevetődött, ez elé a kis ház elé, és képzelete titokzatos és bűnös dolgokat vetített a hallgató falak mögé. Ez volt az a ház, ahol a gyilkosságok történnek. És íme most itt van belül a házon, a falak megdöbbenően hallgatnak, itt fekszik kiszolgáltatva a sötétségnek, amint akarta.

Egy ideig még feküdt, egyre növekvő nyugtalanságban, azután megpróbált felkelni. De a mozdulatok nehezebbek estek, és az érverés a fejébe nyilallt. Inkább fekvé maradt. Fülelt. Szeme megszokta a sötétséget és füle a hallgatást. Ezer kis zajt, furcsa, közeli, olasz zajt hallott mindenfelé. A ház köröskörül ébren volt. Az ajtó alól halvány világosság ugrott be.

Ha ezek valamit terveznek... Micsoda örütség volt pénzt hozni magával! Hová is tette a pénzt? De hiszen felöltözve fekszik, a tárcájában kell lennie. Megtapogatta tárcáját. Nem volt a helyén. Egyik zsebében sem volt.

Tehát ennyi biztos, a pénzt ellopták. Talán kétszáz lírát. Nem baj... vajon nem akarnak mást is? Hagyják, hogy elmenjen, és feljelentse őket? Örültek lennének. Nem, ezek meg fogják ölni, kétségtelen.

Ekkor az ajtó kinyílt, Vannina lépett be, kezében valami mécszerű dologgal. Kémlelve nézett az ágy felé, majd mikor meglátta, hogy Mihály ébren van, mintha csodálkozó arcot öltött volna, és odalépett az ágyhoz. Mondott is valamit, amit Mihály nem értett, de ami nem jól hangzott.

Azután letette a mécsest, és odaült az ágy szélére. Simogatta Mihály haját és arcát, és arra buzdította olaszul, hogy csak aludjék nyugodtan.

- Persze, azt várja, hogy elaludjon, és akkor... Nem fogok elaludni!

Azután rémülten jutott eszébe, milyen szuggesztív erő van ebben a lányban, és hogy biztosan el fog aludni, ha a lány úgy akarja. Csakugyan, becsukta a szemét, amint a lány végigsimította szempilláit, és hirtelen zúgó félálomba hullt.

Félálomban úgy hallotta, mintha a szomszéd szobában beszélne. Valami nyers férfihang dörögését hallotta, időnként egy másik férfi gyors beszédét és közben a lány sztkató suttogását. Kétségkívül most azon tárgyalnak, hogy megöljék-e. A lány talán védi, talán ellenkezőleg. Most, most fel kellene ébrednie. Ó, hányszor álmodta ezt, hogy közeledik valami szörnyű veszedelem, és ő nem tud felébredni, akárhogy is erőlködik, és íme, most álma valóra vált. Azután azt álmodta, hogy valami villant a szeme előtt, és hörögve felébredt.

A szobában világos volt, a mécses égett az asztalon. Felült, és rémülten nézett körül, de nem látott a szobában senkit. A szomszéd szobából még mindig beszéd moraja jött át, most már sokkal halkabban, és nem tudta megállapítani, kik azok, akik beszélnek.

A halálfélelem át- meg átjárta. Egész testében reszketett. Úgy érezte, hogy közelednek feléje, késekkel, a patkány-népek. A kezét tördelte csak, valami visszataszította, nem tudott kiugrani az ágyból.

Csak a mécses nyugtatta meg kissé, a mécses, amely lobogott, és olyan árnyakat vetett a falra, mint egykor gyermekszobájában. A mécsesről eszébe jutott Vannina nagyon finom vonalú keze, amit az előbb bámult, anélkül hogy figyelt volna rá, mikor a lány a mécsest tartotta.

- Miért félek? - riadt fel hirtelen. Hiszen most, most, most meg fog történni, amit akart, amit tervezett. Meg fog halni - de meg is akar halni -, és ott lesz mellette és tettesként is részben talán, egy szép, különös titkot hordozó leány, halál-démon gyanánt, mint az etruszk sírokon.

Most már vágyódott rá. Vacogó foggal és rémülettől zsibbadt karral, de vágyódott rá, hogy megtörténjék. Nyíljék ki az ajtó, és lépjen be rajta a lány, lépjen az ágyához, és csókolja meg és ölelje át, mialatt a gyilkos kés elvégzi munkáját... lépjen be és ölelje át... csak jönne már... csak nyílnék már az ajtó...

De az ajtó nem nyílt, kint már a korai hajnal kakasai szóltak, a szomszéd szobában teljes csend volt, a mécses is kilobbant, és Mihály mélységes álomba zuhant.

Aztán reggel lett, mint máskor. Világos szobában ébredt, barátságos, világos szobában, arra, hogy Vannina belép, és megkérdi, hogy kialudta-e magát. Reggel volt, barátságos, normális olasz nyári reggel. Nemsokára iszonyú meleg lesz, de most még kellemes. Csak a tegnapi mámor utóíze gyötörte, más semmi.

A lány valamit mesélt, hogy milyen részeg volt előtte való este, de azért kedves volt, és nagy népszerűségnek örvendett az ünnepi gyülekezésben, és itt tartották éjszakára, mert attól féltek, hogy nem tudna hazamenni.

A hazamenetelről Mihálynak eszébe jutott Éva, aki tegnap este bizonyára kereste, hogy vele legyen, amikor... Vajon mit gondol róla? Hogy megszökött, megszökött önmaga elől?

Ekkor eszmélt rá, hogy az egész riadt és vizionárius éjszaka folyamán nem is gondolt Évára. A pauza. Élete legnagyobb pauszája. Furcsa dolog, meghalni egy nőért, aki egész éjszaka - és kicsoda éjszaka! - eszünkbe sem jut.

Annyira-amennyire rendbehozta ruháját, elbúcsúzott néhány embertől, akik kint ültek a söntésben, és úgy üdvözölték mint régi, kedves barátjukat. Hogy a nap besütött a kis ablakon át, egyáltalán nem volt patkány-jellegük, derék olasz proletárok voltak.

- És ezek az emberek akartak meggyilkolni? - tűnődött. - Igaz, hogy egyáltalán nem biztos, hogy meg akartak gyilkolni. De mégis különös, hogy nem gyilkoltak meg, sőt nagyon szeretnek, miután ellopták a tárcámat. Hiába, ezek az olaszok egészen mások.

Keze önkéntelenül tárcája után tapogatózott. A tárca ott volt a helyén, a szíve fölött, ahol a közép-európai ember, nem minden szimbolikus jelentőség híján, a pénzét tartja. Megdőbbenve megállt, és kivette tárcáját. A kétszáz líra és a kis aprópénz, néhány tízlírás, hiánytalanul benne volt.

Lehet, hogy visszalopták a tárcát, mialatt aludt - de ennek semmi értelme sem volna. Valószínűbb, hogy el sem lopták. Hogy ott volt a zsebében akkor is, amikor megállapította, hogy eltűnt. Mihály belenyugodott. Nem ez volt az első eset életében, amikor a fehéret feketének nézte, és amikor benyomásai és hiedelmei a külső valóságtól teljesen függetlenítették magukat.

Vannina kikísérte az ajtó elé, azután még jött is vele egy darabon, a Gianicolo irányában.

- Jöjjön el máskor is. És a bambinót is meg kell néznie. Egy keresztapának kötelességei is vannak, nem szabad azokat elhanyagolnia. Jöjjön el máskor is. Gyakran. Mindig...

Mihály odaadta a lánynak a kétszáz lírát, azután hirtelen szájon csókolta és elsietett.

Felérkezett szobájába.

Egy kicsit kipihenem magam, és meggondolom, hogy mit is akarok, és akarom-e, amit akarok, és csak azután írok majd Évának. Mert helyzetem vele szemben kissé fonák, és ha elmondanám, hogy miért nem jöttem haza tegnap éjjel, talán el sem hinné, olyan ostoba dolog.

Automatikusan levetkőzött, és mosakodni kezdett. Vajon van annak értelme, hogy az ember még megmosakodjék? De csak egy pillanatig habozott, azután megmosdott, majd teát főzött magának, könyvet vett elő, lefeküdt és elaludt.

Csengetésre ébredt fel. Kisietett, frissnek és kipihentnek érezte magát. Közben kint esett, nem volt olyan meleg, mint az előző napokban.

Kinyitotta az ajtót, és bebocsátott egy idősebb urat. Apja volt.

- Szervusz, fiam - mondta apja. - Most jöttem, a déli vonattal. Na örülök, hogy itthon talállak. És éhes vagyok. Szeretném, ha eljönnél velem ebédelni.

Mihályt mérhetetlenül meglepte apjának váratlan megjelenése, de domináló érzése mégsem a meglepetés volt. Nem is a zavar és szégyen, amikor apja körül nézett a szobában, görcsösen igyekezve, hogy arca ne árulja el az undorodást, amelyet a szegényes környezet kivált belőle. Egy más érzés töltötte el Mihályt, egy érzés, amit kisebb mértékben ismert régebről, abból az időből, amikor gyakran volt külföldön. Akkor is mindig ez fogta el, ha hosszabb idő után hazaérkezett: a rémület azon, hogy apja közben öregebb lett. De ennyit, nem, ennyit még sosem öregedett apja. Hiszen mikor utoljára látta, még mindig az a parancsoló gesztusú, magabiztos férfi volt, akinek egész életében ismerte. Vagy legalábbis még annak látta, mert most már évek óta otthon élt, és ha közben végbe is ment valami változás apján, nem vette észre a lassú átalakulást. Annál élesebben látta most, miután néhány hónapig nem találkozott apjával. Az idő betört az arcra és az alakra. Valami, nem sok, de tagadhatatlanul jelenvaló aggastyánosság volt apjában: szája elvesztette régi feszességét, szeme fáradt és beesett (igaz, hogy egész éjjel utazott, ki tudja, talán harmadikon, amilyen takarékos ember), haja még fehérebb, beszéde mintha kevésbé szabatos lenne, valami furcsa és első percben ijesztő selypesség van benne - nem lehet megmondani, mi az, de itt van egész szörnyű valóságában a tény: apja öreg már.

És ehhez képest minden oly semmi, Éva és a halálos tervek, még Olaszország is.

- Csak most ne fakadjak sírva, csak most ne, apám mélyen megvetne, és amellet talán kitalálná, hogy érte sírok.

Összeszedte magát, és legkifejezéstelenebb arcát öltötte fel, azt az arcát, amellyel általában fogadni szokott mindent, ami családjával volt összefüggésben.

- Nagyon kedves, apám, hogy eljöttél. Bizonyára fontos okaid voltak, hogy megtedd ezt a hosszú utat, nyáron...

- Hogyne, fiam, fontos okaim. De semmi kellemetlen. Nincs semmi baj. Ugyan nem kérdezted, de anyád és testvéreid jól vannak. És amint látom, neked sincs semmi különösebb bajod. Hát akkor most menjünk ebédelni. Vezess el valahová, ahol nem főznek olajjal.

- Erzsi és Pataki Zoltán tegnapelőtt nálam voltak - mondta apja ebéd közben.

- Micsoda? Erzsi Pesten van? És együtt vannak?

- Igen. Pataki elment Párizsba, kibékültek, és hazahozta Erzsit.

- De hát miért és hogyan?

- Fiam, azt én igazán nem tudhatom, és képzelheted, hogy nem is érdeklődtem. Mi csak üzleti ügyekről beszéltünk. Tudod, hogy a te... hogy is mondjam... furcsa, bár a számomra nem is olyan meglepő viselkedésed milyen fonák helyzetbe hozott engem Erzsivel szemben. Fonák pénzügyi helyzetbe. Erzsi pénzét likviddé tenni a mai világban... hiszen tudod, gondolom, Tivadar megírta neked az egészset.

- Igen, tudom. Talán nem fogod elhinni, de rettenetes aggodalmakat álltam ki, hogy mi lesz. Erzsi azt mondta, hogy Zoltán... de beszélj tovább.

- Hál' istennek, nincs semmi baj. Éppen azért jöttem el hozzá, hogy megbeszéljék, milyen feltételek mellett fizessem vissza nekik az összeget. De mondhatom, annyira kulánsak voltak, hogy magam is meg voltam lepve. Megállapodtunk a részletekben. Egyáltalán nem nyomasztóak, és remélem, hogy minden nagyobb nehézség nélkül le fogjuk bonyolítani ezt a dolgot is. Annál is inkább, mert Péter bátyádnak sikerült egy kitűnő új ügyfelet szerezni.

- De mondd, Zoltán, mármint Pataki, csakugyan rendesen viselkedett? Nem értem.

- Abszolút úri módon viselkedett. Magunk közt mondván, azt hiszem, örömeben, hogy Erzsi visszament hozzá. És bizonyára Erzsi intencióit követve. Erzsi igazán kiváló asszony. Elég baj, Mihály... na de elhatároztam, hogy nem teszek neked szemrehányásokat. Mindig különös fiú voltál, és te tudod, hogy mit teszel.

- És Zoltán nem szidott engem? Nem mondta, hogy...

- Nem mondott semmit. Egy szót sem szólt rólad, ami természetes is, az adott körülmények közt. Ellenben Erzsi beszélt rólad.

- Erzsi?

- Igen. Mondta, hogy találkozott veled Rómában. Nem mondott semmi részletet, természetesen nem is kérdeztem, de annyit elárult, hogy nagyon válságos helyzetben vagy, és hogy azt hiszed, hogy családod ellened fordult. Nem, ne mondj semmit. Mindig diszkrét emberek voltunk egymással szemben, maradjunk is azok. Nem vagyok kíváncsi a részletekre. De Erzsi azt tanácsolta, hogyha lehet, jöjjenek magam Rómába, és beszéljélek rá, hogy gyere vissza Pestre. Illetve ő azt a kifejezést használta, hogy vigyelek haza.

Hogy hazavigye? Igen, Erzsi tudja, mit beszél, és jól ismeri Mihályt. Tisztában van vele, hogy Mihályt az apja hazaviheti, mint egy elszökött diákot. Tisztában van vele, hogy Mihálynak az a természete, hogy engedelmeskedjék, és engedelmeskedik is, mint az utolért diák; magában persze élve azzal a mentális rezervációval, hogy alkalomadtán esetleg újra megszökik.

Erzsi bölcs. Mást nem is lehet tenni, mint hogy hazamegy. Még egy megoldás volna, de... azok a külső körülmények, amelyek elől a halálba akart menekülni, úgy látszik, megszűntek. Zoltán megbékült, családja epedve várja, nem üldözi senki.

- Szóval most itt vagyok - folytatta apja -, és szeretném, ha azonnal likvidálnád minden itteni dolgot, és hazajönnél, még a ma esti vonattal. Tudod, nekem nincs sok időm.

- Kérlek, egy kicsit hirtelen jött a dolog - mondta Mihály, felrázkódva merengéséből. - Ma reggel még mindenre gondoltam volna, csak arra nem, hogy hazamenjek Pestre.

- Elhiszem, de hát mi kifogásod van az ellen, hogy hazagyere?

- Semmi, csak hagyd, hogy lélegzetet vegyek. Nézd, neked sem fog ártani, ha most lefekszel egy kicsit nálam és sziesztázol. Azalatt én is rendbehozom a gondolataimat.

- Kérlek, ahogy gondolod.

Mihály apját az ágyon helyezte kényelembe, ő maga beült a nagy karosszékbe, azzal az eltökélt szándékkal, hogy gondolkozni fog. A gondolkozás abból állt, hogy sorra felidézett magában bizonyos érzéseket, és méregette az intenzitásukat. Így szokta megállapítani, hogy mit akar vagy mit akarna, ha akarhatna.

Vajon csakugyan kíván-e meghalni? Vajon vágyódik még Tamás halála után? Felidézte magában ezt a vágyat, és kereste a vele járó édességet. De íme, semmi édességet nem érzett, ellenkezőleg, csömört és fáradtságot, mint amilyent szeretkezés után érez az ember.

Azután ráeszmélt, hogy miért érzi ezt a csömört. Hiszen vágya már kielégült. Az elmúlt éjszaka, az olasz házban, félelmében és vízióiban már realizálta a vágyat, amely kamaszkora óta kísértette. Ha a külső valóságban nem is, de a lélek valóságában beteljesedett. És ezzel a vágy, legalábbis jó időre, ha ugyan nem végleges, kielégülést nyert, megszabadult tőle, és megszabadult Tamás kísértetétől.

És Éva?

Egy levelet vett észre az íróasztalán. Azalatt tették oda, amíg ő ebédelni volt. Bizonyára tegnap este érkezett, de a szomszédasszony elfelejtette beadni. Felkelt, és elolvasta Éva búcsúsortait.

„Mihály, mikor ezt olvasod, már útban vagyok Bombay felé. Nem jövök el hozzád. Te nem fogsz meghalni. Te nem vagy Tamás. Tamás halála csak Tamást illeti meg, mindenki keresse a saját halálát. Isten veled, Éva.”

Este már csakugyan vonaton ültek. Üzleti dolgokról beszéltek, apja elmesélte, hogy mi történt a vállalatnál azalatt, amíg Mihály távol volt, és hogy milyenek a kilátások, és hogy milyen új munkakört akar Mihályra bízni.

Mihály hallgatta. Hazamegy. Megint megkísérli azt, ami tizenöt éven át nem sikerült: konformizálódni. Talán most sikerül. Ez a sorsa. Megadja magát. A tények erősebbek voltak nála. Megszökni nem lehet. Mindig ők az erősebbek, az apák, a Zoltánok, a vállalatok, az emberek.

Apja elaludt, és Mihály kibámult az ablakon, a hold fényében próbálta kivenni a toszkán hegyek körvonalait. Életben kell maradni. Élni fog ő is, mint a patkányok a romok közt. De mégis élni. És ha az ember él, akkor még mindig történhetik valami.

Vége